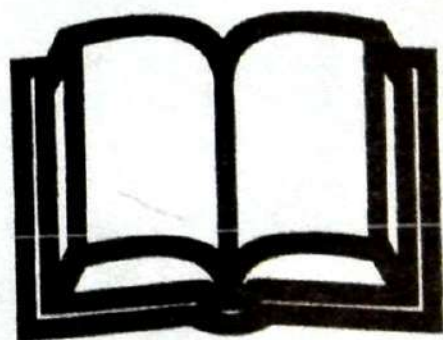

KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ BİBLİOQRAFIYA

№ 1 * 2004

BAKI – 2004

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

**BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ
KİTABXANAÇILIQ-İNFÖRMASİYA FAKÜLTƏSİ**

**KİTABXANAŞÜNASLIQ
VƏ
BİBLİOQRAFİYA**

Elmi-nəzəri və təcrübə jurnalı

№ 1 * 2004

*1997-ci ilin
oktyabrından çıxır*

№ 1 (14)

BAKİ – 2004

BU NÖMRƏDƏ

KİTABXANAŞÜNASLIQ

Abuzər Xələfov, Elçin Əhmədov. Məktəb kitabxanaları Azərbaycanın müstəqilliyi şəraitində

Xəlil İsmayılov. Kitabxana menecmenti və onun hüquqi əsasları

Tacəddin Quliyev. Azərbaycan Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları 1986-1990-cı illərdə

Əli Rüstəmov, Nuriyə Mustafayeva. Korporativ kitabxana-informasiya şəbəkələrində kataloqlaşdırmanın bəzi məsələləri

Zöhrab Baxşəliyev. Respublika neft-maşın qayırma sənayesinin sahəvi elmi-tədqiqat institutlarında və layihə-konstruktor təşkilatlarında mütəxəssislərə kitabxana-informasiya xidməti.

Knyaz Aslan. Bədii ədəbiyyatın təbliğinin müasir vəziyyəti: nəzəriyyə və təcrübə

Sənubər Mustafayeva. Mark formatlarının yaranması tətbiqi

BİBLİOQRAFIYAŞÜNASLIQ

Zöhrab ƏLİYEV. Biblioqrafik informasiya sənəd informasiya tələbatının ödənilməsində mühüm vasitədir.

Əşrəf XƏLƏFOV. Mətn biblioqrafiyası: nəzəri-metodik məsələlər.

Надур Исмаилов. Пути совершенствования системы библиографический ресурсов в Азербайджанский Республике

KİTABŞÜNASLIQ

Ramiz HƏMİDOV. XX əsrin 80-90-a illərində mətbuat və kitab statistikas

Mehmanəli MƏMMƏDOV. İncəsənət və incəsənətşünaaslıq üzrə
ədəbiyyatın kitab çeşidində yeri

FAKÜLTƏMİZİN ELMİ HƏYATI

Knyaz Aslanın dissertasiya işinin müdafiəsi uğurla keçdi

KİTABXANAŞÜNASLIQ

Abuzər XƏLƏFOV

*Əməkdar elm xadimi,
tarix elmləri doktoru,
professor*

Elçin ƏHMƏDOV

*Pedaqoji elmlər namizədi,
dosent*

MƏKTƏB KİTBXANALARI AZƏRBAYCANIN MÜSTƏQİLLİYİ ŞƏRAİTİNDƏ

Müstəqil və suveren Azərbaycan Respublikasının yaranması xalqımızın tarixində böyük tarixi hadisədir. Müstəqillik şəraitində ölkənin sosial-iqtisadi tərəqqisi, xalqın mənəvi potensialının güclənməsi milli mədəniyyətimizin hərtərəfli inkişafı üçün geniş şərait yaratmışdır.

Məhz buna görədir ki, yeni cəmiyyət quruculuğu, bazar iqtisadiyatı şəraitində kitabxana işinin, kitabxanaçılıq elminin elmi-nəzəri və metodoloji əsaslarının yenidən işlənməsi və kitabxanaların gələcəyinin müəyyənləşdirilməsi zərurəti meydana çıxır. Yeni iqtisadi və siyasi sistemin formalaşdığı bir şəraitdə başlıca söhbət kitabxana işi sahəsində mövcud olan prinsiplərin yeniləşdirilməsindən və qismən dəyişdirilməsindən deyil, onların köklü surətdə yenidən formalaşmasından gedir. Bu isə öz növbəsində kitabxana işinin bütün sahələrində köklü islahatların aparılmasını, kitabxana quruculuğunu informasiyalaşdırılmış cəmiyyətin tələbləri səviyyəsinə yüksəltməyi, yeni informasiya texnologiyası ilə təmin etməyi tələb edir.

Belə bir strateji əhəmiyyət kəsb edən islahat mərhələsi məktəb kitabxanalarının da təşəkkülünə və inkişafına, habelə müasir durumuna yeni baxışların və iş metodlarının yaradılmasını tələb edir. Azərbaycanda məktəb kitabxanalarının yaranması, formalaşması və inkişafı çox

mürəkkəb, çətin tarixi yol keçmiş və böyük uğurlar qazanmışdır. Məhz buna görədir ki, respublikamızda məktəb kitabxanalarının tarixi, onların gənc nəslin təhsil və tərbiyəsindəki fəaliyyəti, ciddi tədqiqat obyektinə kimi diqqət mərkəzində olmuşdur. Azərbaycan kitabxanasızlığı elminin banisi, əməkdar elm xadimi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiya-laşdırma Akademiyasının akademiki, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfovun kitabxanasızlığın nəzəri və təcürbi problemlərinin öyrənilməsi sahəsindəki səmərəli elmi-tədqiqat fəaliyyəti məktəb kitabxanalarının da tarixinin araşdırılması, həmçinin müasir dövrdəki fəaliyyəti və gələcək perspektivləri üçün geniş imkanlar açmışdır.

Məktəb kitabxanaları uşaqların mütaliəsinə, onların tədris-tərbiyə prosesinə, sinifdənkənar işlərinin təşkilinə xidmət edən mədəni-maarif müəssisələridir. Məlumdur ki, respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra ölkəmizdə təhsil islahatları aparılır, təhsil milli zəmin əsasında yenidən qurulur. Təhsil islahatlarının aparılması təhsil müəssisələrinin, o cümlədən bilavasitə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə xidmət edən məktəb kitabxanalarının işlərinin yenidən qurulmasını tələb edir. Məktəb kitabxanaları məktəbin tədris ədəbiyyatı mərkəzi, məktəbin sinifdənkənar təlim və tərbiyə mərkəzi olduğundan onların təhsil islahatlarında yaxından iştirak etməsini təmin etmək üçün kitabxanaların işinin də yenidən qurulması zərurəti böyük aktualıq kəsb edir. Məhz buna görədir ki, beynəlxalq təşkilatlar məktəb kitabxanalarının işinin yenidən qurulmasına böyük diqqət yetirilməsini ön plana çəkirlər. Məktəb kitabxanasının ümumi və xüsusi sataşunun müəyyən edilməsi, dəyişən informasiya məkanında onun yerinin və perspektivinin müəyyən edilməsi beynəlxalq kitabxana təşkilatlarının da diqqətini cəlb edir. Artıq neçə ildir ki, kitabxana elm aləmində «YUNESKO-nun kitabxanalar haqqında manifesti» fəaliyyət göstərir. Bu sənəd dünyanın 20 dilinə tərcümə edilmişdir. İFLA 2000-ci ildə İsrailin Qüds şəhərində keçirilmiş konqresində bu sənədin yeni variantını («Məktəb kitabxanaları haqqında manifest») qəbul etmişdir. Manifestdə məktəb kitabxanalarının statusu müəyyənləşdirilməklə onların fəaliyyət sahəsi, vəzifələri hüquqü vəziyyəti haqqında məsələlərə aydınlıq gətirilmişdir.

Manifestdə göstərilir ki:

Müasir cəmiyyətdə bilik müstəsna rola malikdir, belə bir şəraitdə təhsil prosesinin uğurla həyata keçirilməsi üçün lazım olan informasiyanı təqdim edən məktəb kitabxanaları şagirdlərdə təxəyyülün həminin özünü təhsilə olan tələbatı inkişaf etdirir, informasiya məkanından baş çıxarmağa alışdırır, vətəndaş məsuliyyəti tərbiyə edir.

Məktəb kitabxanaları şagirdlərə öyrədici kompüter proqramları, kitablar digər informasiya resursları təqdim etməklə onlarda tənqidi düşüncəni inkişaf etdirir və onlara informasiyanın bütün növlərindən istifadə etmək vərdişləri aşılayır. YUNESKO-nun ictimai kitabxanalar haqqında manifestinin prinsiplərinə uyğun olaraq məktəb kitabxanası daha geniş kitabxana-informasiya sisteminin tərkib hissəsidir.

Məlumdur ki, kitabxanaçılarla və müəllimlərlə əməkdaşlıq şagirdlərin savad səviyyəsinin, mütaliə vərdişlərinin, yaddaşın inkişafına və həm də informasiya kommunikasiya texnologiyalarından istifadə etmək bacarığının yaranmasına kömək edir.

Məktəb kitabxanalarından səmərəli istifadə bərabər şəkildə hamıya, həm şagirdlərə, həm də məktəb işçilərinə müyəssər olmalıdır. Bu zaman həm şagirdlərə, həm də məktəbin işçilərinə yaş, cins, irq mənsəbiyyəti, dini əqidə, milliyət, sosial status əlamətlərinə görə ayrı-seçkilik qoyulmamalıdır. Əsas xidmət növlərindən və materiallardan istifadə edə bilməyən, istifadə etmək iqtidarında olmayanlara xüsusi xidmət göstərməlidir. Kitabxananın xidmət növləri və fondlarının yaradılması BMT-nin ümumdünya insan haqları və azadlıqları bəyannaməsinin prinsiplərinə əsaslanmalı və ideoloji, siyasi və dini senzuranın hər hansı bir formasının təsirinə və ya kommersiya təzyiqinə məruz qalmamalıdır.

Daha sonra manifestə göstərilir:

Məktəb kitabxanası təhsilin inkişafına, informasiyanın təbliğ edilməsinə, iqtisadi, sosial və mədəni inkişafa yönəlmiş hər hansı uzunmüddətli fəaliyyətin ən vacib sahəsidir. O, yerli regional və dövlət inzibati rəhbərliyin tabeliyindədir və onun fəaliyyət göstərməsi xüsusi qanunvericilik aktları və siyasi proqramlar tərəfindən dəstəklənir. Məktəb kitabxanası sabit qaydada və kifayət miqdarda maliyyələşdirilməlidir ki, bu vəsaitə yüksək peşə səviyyəli ştat saxlamaq, lazımı materiallar, texnika və avadanlıq almaq mümkün olsun. Məktəb kitabxanaları pulsuz olmalıdır. Əgər məktəb kitabxanaları digər tip kitabxana ilə, məsələn, ictimai kitabxana ilə eyni bina avadanlıq və resurslardan artıq istifadə edirsə, məktəb kitabxanasının xüsusi vəzifələri tanınmalı və göstərilməlidir.

Manifestdə kitabxanaların vəzifələri aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir.

- Təhsil konsepsiyasında və məktəb proqramında nəzərdə tutulan təhsil vəzifələrini dəstəkləmək və onu təmin etmək;

- Uşaqlarda mütaliə və təlimə olan maraq və bundan sevinc duymaq qabiliyyətini inkişaf etdirmək və dəstəkləmək;

- Həm biliklərin əldə edilməsi, həm tərəkətlərin inkişafı, həm də həzz almaq üçün informasiyanın yaradılması və istifadəsi imkanlarını təşkil etmək;

- Şagirdlərin sənədin növündən, formatından, maddi daşıyıcı formasından asılı olmayaraq informasiyanın tənqidi qiymətləndirilməsi və istifadəsi vərdişlərini əldə etmələrinə, əldə edilmiş məlumatları praktika-da istifadə etmələrinə maraq yaradılması və bu zaman cəmiyyət daxilində kommunikasiya üsullarına ciddi diqqət yetirilməsinə kömək etmək;

- Şagirdlərin müxtəlif ideyalarla, rəylərlə və təcrübə ilə tanış olmasına imkan verən yerli, regional, milli və beynəlxalq resurslarla təmin etmək və həm də digər imkanlar yaratmaq;

- Mədəni və sosial özünüdərkli tərbiyə edən, şagirdlərdə emosional inkişafa yardım edən tədbirləri təşkil etmək;

- Müəllim və şagirdlərlə məktəb müdiriyyəti və valideyinlərlə məktəbin vəzifələri həllinə yönəlmiş iş aparmaq;

- İnformasiya ilə azad müəssərliyin və zehni azadlığın demokratik prinsiplərinə əsaslanan fəal vətəndaş mövqeyinin tərbiyə edilməsinin vacib şərti olması ideyasının təssübkeşliyi;

- Mütaliənin məktəb kitabxanasında həm məktəbdən kənar olan resurslarını təbliğ etmək.

Bu vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün məktəb kitabxanası öz siyasətini işləyib hazırlayır, xidmət istiqamətərini inkişaf etdirir, resurslarını komplektləşdirir, lazımi informasiya mənbələrinə fiziki və zehni müəssərliyi təmin edir və bu zaman məsləhət xidməti təklif edir və həmin vəzifələrin həlli üçün peşəkar səviyyədə təhsil almış əməkdaşları işə götürür.

Manifestdə məktəb kitabxanalarının kadrlarla təmini və onların vəzifələri haqqında məlumat verilmişdir. Manifestdə göstərilir ki, məktəb kitabxanasının müdiri planlaşdırma və fəaliyyətinin tənzimlənməsi üçün məsul olan, mövcud imkanları nəzərə alaraq kitabxananın statusunu formalaşdıran, məktəb kollektivinin bütün üzvləri ilə əməkdaşlıq şəraitində işləyən, ictimai kitabxanalar və digər müəssisələrlə əlaqə saxlayan və peşə baxımından hazırlanan məktəb kollektivinin üzvüdür. Məktəb kitabxanalarının fəaliyyəti konkret məktəbdə mövcud olan maliyyə imkanına, məktəb proqramlarının xüsusiyyətlərinə, tədris metodikalarına uyğun şəraitdə qurulur və dövlətin hüquq və maliyyə sistemində müvafiq olaraq həyata keçirilir. Məktəb kitabxanalarının iş şəraitinin müxtəlifliyinə baxmayaraq hər bir kitabxanaçı kitabxana xidmətini səmərəli şəkildə həyata keçirmək üçün zəruri olan biliklərə malik olmalıdır ki,

bunlara da informasiya resursları, kitabxana işi, informasiya siyasəti və informasiya təhsilinin metodikası sahəsində dolğun biliklər tələb edir.

İnformasiya bazasının və informasiya şəbəkələrinin fasiləsiz inkişafı şəraitində məktəb kitabxanalarının üzərinə şagird və müəllimlərin informasiya vasitələrinin işləməsi vərdişlərinin öyrədilməsi funksiyası qoyulur ki, bu da kitabxanaçıdan öz peşə səviyyəsinin daim artırılmasını tələb edir.

Manifestdə məktəb kitabxanalarının idarə edilməsi məsələsinə xüsusi diqqət yetirilmiş və onun əsas cəhətləri də göstərilmişdir. Manifestdə göstərilir:

Məktəb kitabxanalarının səmərəli fəaliyyəti və hesabatı üçün aşağıdakılar zəruridir:

- Məktəb kitabxanalarına müvafiq olaraq vəzifələr, prioritetlər və xidmətlər göstərilməklə kitabxana siyasətinin müəyyən edilməsi;

- Kitabxanaçılıq peşəsinin standartlarına müvafiq olaraq kitabxananın fəaliyyətinin qurulması və idarə edilməsi;

- Kitabxana xidmətinin məktəb kollektivlərinin bütün üzvlərinə müəssər olmasının qayğısına qalması və oxucu tələbatlarının nəzərə alınması.

- Məktəb kitabxanaçısının müəllimlərlə, məktəb müdiriyyəti ilə, inzibati rəhbərliklə, valideyinlərlə, digər kitabxanalarla, informasiya mətəxəssislərlə və müxtəlif ictimai qurumlarla əməkdaşlığının yaradılması.

Manifestdə sənəddə göstərilən prinsiplərin həyata keçirilməsi vəzifələrinə də diqqət yetirilmişdir.

Manifestdə göstərilir:

Dövlət orqanları təhsilə cavabdeh olan nazirliklər vasitəsilə bu manifestin prinsiplərini həyata keçirilməsinə yönəlmiş strategiyaları, siyasəti və planlaşdırma təşkil edir, həm də müəllimlərin və kitabxanaçıların peşə təhsili sistemi vasitəsilə həmin manifestdə də əks olunmuş ideyaların təbliğini həyata keçirir. Təhsil sistemində həm baza təhsili, həm də ixtisaslaşdırma sistemi daxildir.

Beynəlxalq səviyyədə məktəb kitabxanalarının fəaliyyətini tənzimləyən hüquqi sənəd ərin qəbul edilməsi və ratifikasiyası Azərbaycan məktəb kitabxanalarının inkişaf perspektivlərinə səmərəli təsir göstərə bilər.

Respublikamızda böyük şəbəkəyə malik məktəb kitabxanalarının tarixi, inkişaf mərhələləri və müasir vəziyyəti onu söyləməyə imkan verir ki, bu kitabxanalar böyük tarixi inkişaf yolu keçmişdir. Məktəb kitabxanaları respublikada təhsil sisteminin yaradılmasında və inkişaf

finda böyük rol oynamışdır. Müasir şəraitdə məktəb kitabxanalarının keçdiyi bu tarixi yola ciddi nəzər salmaqla qarşıda duran müasir problemlərin həllinə böyük ehtiyac duyulmaqdadır. Respublikamızda məktəb kitabxanalarının tarixifəaliyyəti və müasir problemləri haqqında professor Abuzər Xələfovun tədqiqatlarında geniş yer verilmiş, onların təhsil sistemində yeri və vəzifələri müəyyənləşdirilmişdir. Gənc tədqiqatçı Elçin Əhmədovun «Uşaq kitabxanalarının tarixinə və müasir vəziyyətinə» həsr edilmiş namizədlik dissertasiyasında da məktəb kitabxanaları haqqında çox qiymətli tarixi faktlar və materiallar ümumiləşdirilmiş, elmi tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

Ancaq müasir dövrdə respublikamızda aparılan təhsil islahatları məktəb kitabxanalarının tarixinin və indiki vəziyyətinin müasir tələblər baxımından öyrənilməsinə, ümumiləşdirilməsinə, yeni elmi tövsiyələr və konsepsiyalar hazırlanmasını tələb edir. Məktəb kitabxanalarının tarixi, məktəblərimizin tarixi qədr qədimdir. Məktəb tarixini öyrənərkən məlum olur ki, Azərbaycan ərazisində lap qədimlərdən həm dünyəvi, həm dini məktəblərin, mədrəsələrin yanında kitabxanalar yaratmaq və həmin kitabxanaları tədris edilən fənlərə müvafiq ədəbiyyatla komplektləşdirmək bir ənənə halını almışdır. Beləliklə həm qədim məktəbləri, həm də müasir məktəbləri kitabxanasız düşünmək mümkün deyildir. Məktəb və kitabxana biri-birindən ayrılmazdır. Kitabxana məktəbin strukturuna daxildir, onun atributlarından biridir. Məktəb kitabxanalarının inkişafı Azərbaycanda sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonrakı dövrə təsadüf edir. 1920-ci ilin sonlarında məktəb kitabxanalarının təşkili sahəsində ilk mühüm addımlar atılmağa başlanmış, yeni açılan məktəblərin yanında çətinliklə də olsa kiçik məktəb kitabxanaları yaradılmağa başlamışdır. Məhz bu dövrdə məktəb kitabxanalarının əhəmiyyət və vəzifələri, onun şagirdlərin təhsilində və tərbiyəsində böyük rolu haqqında respublikanın maarif mətbuatında qiymətli fikirlər özünə yer tapırdı. «Maarif işçisi» jurnalının 1927-ci il ikinci nömrəsində dərc edilən «Məktəb və kitabxana» məqaləsində oxuyuruq: «Məktəb və kitabxana - bu iki maarif müəssisələri, daha doğrusu, bu ilki maarif mənbələri hər ikisi bir gözlə görülməlidir. Bu müəssisələrin istər metodik, istər plan cəhətdən cəmi işləri sıx surətdə aparılmalıdır. Bu müəssisələr hər ikisi vahid və ümumi məqsədə işləyirlər».

20-ci illərdə respublikamızın şəhər və kəndlərində məktəb şəbəkələrinin sürətlə artımı nəticəsində məktəb kitabxanalarının sayı xeyli çoxalmış, onların işinin keyfiyyəti yüksəldilmişdir. Əgər 1922-ci ildə respublikamızda 1215 məktəb kitabxanası var idisə, onların sayı 1930-cu

ildə 2067-yə çatmışdır. Məktəb kitabxanalarının fondu da xeyli çoxalmış, məzmunca yaxşılaşmışdır.

Məktəb kitabxanalarının fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi cəmiyyətdə onun kəmiyyət artımına gətirib çıxarırdı. 30-cu illərdə məktəb kitabxanalarının işinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı bir sıra dövlət qərarları qəbul edildi. Belə ki, Azərbaycan XKS 1937-ci il may ayının 17-də «məktəb kitabxana şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi və onlar üçün kitab nəşri haqqında» xüsusi qərar qəbul etdi. Qərarda tezliklə mövcud məktəb kitabxanalarını ədəbiyyatla təchiz etmək, kitabxanası olmayan məktəblərdə kitabxanalar açmaq və onların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi dövlət orqanlarından tələb edilirdi. Qərarda məktəb kitabxanaları üçün 70 milyon manat vəsait ayrılması nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan XKS qərarının yerinə yetirilməsi nəticəsi olaraq məktəb kitabxanalarına ayrılan vəsait xeyli artırılmaqla, yeni məktəb kitabxanaları yaratmaq üçün tədbirlər həyata keçilməyə başladı. Artıq 1938-ci ildə Azərbaycanda 1628 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. 1940-cı ilin əvvəlində məktəb kitabxanalarının sayı 2480-ə çatmışdır.

1941-1945-ci illərdə müharibə şəraitindən doğan çətinliklər nəticəsində məktəb kitabxanalarının sayı ciddi surətdə azalıb 544-ə düşmüşdür. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan təhsil işçilərinin fədakarlığı nəticəsində məktəblərin böyük əksəriyyəti və məktəb kitabxanaları öz fəaliyyətini davam etdirmişlər. Müharibə qurtardıqdan dərhal sonra məktəb kitabxanalarının sürətlə bərpasına başlandı. Artıq 40-ci illərin axırında respublikamızda 1580 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdi. Bu dövrdə məktəb kitabxanalarının qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri məktəb kitabxanalarının yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi idi. Nəşriyyatların az uşaq ədəbiyyatı buraxması, buraxılan ədəbiyyatın məhdudluğu məktəb kitabxanalarının yeni ədəbiyyatla təmin edilməsinə mənfi təsir edirdi. Xüsusilə Azərbaycan dilində uşaq ədəbiyyatı olduqca az nəşr edilirdi. Məhz buna görə ki, Respublika hökuməti uşaq ədəbiyyatının nəşrini genişləndirmək haqqında xüsusi göstəriş vermişdir. Artıq 60-cı illərin əvvəlində respublikamızda fəaliyyət göstərən 2.657 məktəb kitabxanasına 2 milyon 477 min nüsxə ədəbiyyat verilmişdir. Məktəb kitabxanalarının maddi-texniki bazasının genişləndirilməsi, kitabxanaların dərslər proqramlarının mənimsənilməsində şagirdlərə yaxından kömək etməklə yanaşı uşaqların ümumi dünya görüşünün formalaşmasında, onların estetik tərbiyəsində yaxından iştirak etməyə imkan yaradırdı.

Respublikanın məktəb kitabxanaları ilk növbədə çoxminlik şagird və müəllimlərin maraqları və sorğularının öyrənilməsi, zənginləşməsinə

tələb edirdi. Bu dövrdə məktəb kitabxanalarının qarşısında daha ciddi vəzifələr: müəllimlərə və şagirdlərə kitabxana və informasiya xidmətini təşkil etmək vəzifəsi qoyulmuşdu.

Bu mühüm vəzifələri yerinə yetirmək üçün məktəb kitabxanaları xeyli iş görmüşdür.

1965-ci ildə Azərbaycanda 3143 məktəb kitabxanasının 4,8 milyon nüsxə ədəbiyyatı var idi. 1970-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq məktəb kitabxanalarının fondu xeyli zənginləşdi. Bu işdə Respublika Nazirlər Sovetinin 23 yanvar 1970-ci il «Ümumtəhsil məktəbləri kitabxanalarının dərslük fondlarının pulsuz təmin edilməsi haqqında» qərar mühüm rol oynadı. Bu qərardan sonra məktəb kitabxanalarının fondu dərslüklərlə yanaşı olaraq ədəbiyyatı ilə də komplektləşməyə başladı. Məktəb kitabxanasının sistemli və ardıcıl komplektləşməsi üçün zəmin yaradılırdı. Həmçinin məktəb kitabxanalarının yenidən qurulması, məktəblərə xidmət işinin təkmilləşməsi üçün mühüm tədbirlər həyata keçirtməyə başlandı. Məhz 70-80-ci illərdə öz işlərini xeyli təkmilləşdirməyə, təhsil sisteminin qarşısında duran vəzifələr səviyyəsində qurmağa nail olmuş respublikamızın qabaqcıl məktəb kitabxanaları kitabxana xidmətinin daha ciddi problemləri olan:

- Məktəb kitabxana fondlarının profilə uyğun ədəbiyyatla zənginləşməsi;

- Şagirdlərin bütövlükdə kitabxanaya cəlb edilməsi;

- Kitab təbliği formaları vasitəsilə xidmət işinin təşkili və şagird mütaliəsinə rəhbərlik;

- Şagirdlərin müntəzəm və sistemli mütaliəsini təşkil etmək üçün müəllim və valideyinlərə əlaqəsini yaratmaq;

- Şagirdlər arasında kitabxana-biblioqrafik biliklərin təbliği və s. problemləri həyata keçirməyə başlamışdılar.

Göstərilən işlərin həyata keçirilməsində məktəbli oxucuların yaş xüsusiyyətləri, oxucu qrupları nəzərə alınır. Şagirdlərə xidmət işinin təşkilinə differensial yanaşma üsulundan daha çox istifadə edən məktəb kitabxanaları məktəbli oxucuların yaş qruplarına bölünməsinə üstünlük verirdilər.

Qruplar aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilirdi:

I qrup - məktəbəqədər yaşlılar;

II qrup - kiçik məktəbyaşlılar (I-III sinif);

III qrup - orta məktəbyaşlılar (IV-VI sinif);

IV qrup - böyük məktəbyaşlılar (VII-XI sinif).

Məlumdur ki, şagirdlərin sinifdən-sinifə keçməsi ilə əlaqədar olaraq oxucu qruplarında dəyişikliklər baş verildiyindən bu iş məktəb kitabxanası işçilərinin nəzarəti altında həyata keçirilir.

Oxucu qrupları üzrə oxuculara xidmət işinin təşkili şagirdlərin mütaliə prosesinə təsir etmək imkanı verməklə, sinifdən kənar mütaliənin səmərəliliyini artırır, onu daha məqsədyönlü edirdi.

80-ci illərdə respublikamızda məktəb kitabxana şəbəkəsi xeyli genişlənmiş, onların maddi-texniki bazası möhkəmlənmiş, kitabxana fondları əsaslı şəkildə inkişaf etmişdir. Məktəb kitabxanaları məktəbin təhlil və ictimai həyatında öncül mövqelərdən birini tutmaqla məktəbin pedoqoji kollektivinin dayaq bazasına çevrilmişdir.

1985-ci ildə respublikada 4189 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərdi ki, onların da fondunda 24,8 milyon nüsxə ədəbiyyat toplanmışdır.

80-ci illərdə Azərbaycan hökuməti məktəb kitabxanalarının işinin təkmilləşdirilmə məqsədilə konkret tədbirlər həyata keçirməyə başladı. Bu tədbirlər çərçivəsində məktəb kitabxanalarının metodiki təminat sistemini həyata keçirən Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanasının (REPK) yaradılması oldu.

1982-ci ildən fəaliyyətə başlayan Respublika Elmi Pedaqoji Kitabxanası tez bir müddət çərçivəsində məktəb kitabxanalarının metodiki təminatını həyata keçirməklə, məktəb kitabxana şəbəkəsinin qaydaya salınması, onların vəzifələrinin müəyyənləşdirilməsi, məktəb kitabxanaları üçün nizamnamələr və digər rəhbər sənədlər hazırlanmasında xeyli iş gördü ki, bu da məktəb kitabxanalarının işinin yenidən qurulmasına səbəb oldu.

Məktəb kitabxanalarında dərslük fondunun yaradılması məktəblilərin kitabxanaya gəlişini artırmaqla, kitabxana ilə müəllim kollektivi arasında əlaqələrin daha da genişlənməsinə, kitabxananın apardığı kütləvi işlərdə pedaqoji kollektivin yaxından iştirakına səbəb oldu.

Kitabxanalar həmçinin şagirdlərlə yanaşı olaraq müəllimlərə xidmət göstərməyi ön plana çəkmiş, müəllimlərin informasiya sorgularını ödəməyə başlamışlar. Məktəb kitabxanalarının fəaliyyətinə də baş verən bu yeniliklər onların məktəbin həyatında oynadığı rolu xeyli artırmış məktəb kitabxanaları haqqında müsbət ictimai fikrin formalaşmasına müsbət təsir göstərmişdir.

80-ci illərdə qabaqcıl məktəb kitabxanaları məktəb kollektivinin informasiya təminatını ödəmək məqsədi ilə informasiya texnologiyasından istifadə etməyə başlamışdır ki, bu da müasir dövrdə daha geniş vüsət almışdır.

80-90-cı illərdə məktəb kitabxanaları öz qarşılıqlarında duran ən mühüm vəzifələrin məktəb kitabxanalarının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, şagirdlərə və müəllimlərə xidmət işinin təşkili, şagirdlərin sinifdən kənar kütləvi işlərə cəlb edilməsi, onların mütaliə vərdişlərinə cəlb edilməsi, mütaliə vərdişlərinin aşılanması vəzifələrinin həyata keçirilməsinə səy göstərirdilər. Göstərilən bu mühüm vəzifələrin qarşılıqlı surətdə həlli məktəb kitabxanalarının dövrə, zamanla ayaqlaşmasına, təhsil sisteminin əsas vəzifələrindən birinə çevrilməsini təmin edirdi. Məktəb kitabxanaları həmçinin məktəb pedaqoji kollektivinin və şagirdlərin informasiya təminatının ödənilməsi üçün öz işini yenidən qurmalı, informasiya texnologiyası əldə etməlidir. Artıq məktəb kitabxanalarında kompüterlərin görünməsi kitabxana işinin kompüterləşməsinin ilk mərhələsinin başlanması idi. Respublikamızda bu işin sürətləndirilməsinə böyük ehtiyac duyulmaqdadır. Çünki, ortaqumtəhsil məktəblərində «informatika» fənnini tədrisi şagirdlərin kompüterdən istifadə etmək vərdişlərini xeyli təkmilləşdirmiş informasiya vasitələrinə tələbatını artırmışdır.

Müasir şəraitdə məktəb kitabxanalarının qarşısında duran ən mühüm vəzifə məktəblilərin mütaliəsinə rəhbərlik, onlara mütaliə vərdişlərinin aşılanması vəzifəsidir. Bu məsələ işin canıdır və onun uğurlu təşkilindən məktəb kitabxanalarının təhsil sisteminə tutduğu mövqedən aslıdır. Bu mühüm işin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsində ən mühüm şəxsiyyət kitabxanadır. Kitabxanacı kitab mütaliəsinə sevmə, onu təbliğ edən, uşaqları kitabxana işinə cəlb etməyi bacaran, sinifdən kənar mütaliə prosesini istiqamətləndirən yüksək pedaqoji usatlığı olan, uşaq psixologiyasından baş çıxaran bir şəxs olmalıdır. Belə bir məsələni dərk etmək yerinə düşərdi ki, şagirdlər keçirilən dərsləri eyni səviyyədə qavraya bilmədiyi kimi, mütaliə vərdişi də eyni səviyyədə olmur. Əgər bu vərdiş birində asan yaranırsa, digərində çətinliklə, həm də çox gec yaranır. Məktəb kitabxanası bu vərdişi şagirdlərdə yaratmaq üçün ədəbiyyatın kompleks şəkildə təbliğinə diqqət yetirilməli tövsiyə olunmuş ədəbiyyatın oxunmasına nəzarət edilməlidir. Məktəb kitabxanalarında oxuculara xidmətin elmi mahiyyətinə təsir edən aşağıdakı amillərin ön plana çəkilməsinə və onun elmi metodlarla yerinə yetirilməsinə nəzarət hər bir məktəb kitabxanasının əsas vəzifəsi olmalıdır.

- Mütaliyə rəhbərlikdə yaş xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması;
- Mütaliyə rəhbərlikdə şagirdlərə fərdi yanaşma;
- Mütaliyə rəhbərlikdə müntəzəmliyin təmin edilməsi;
- Mütaliyə rəhbərlikdə əyanilik prinsipi;
- Mütaliədə hərtərəfliyin gözlənilməsi;

- Mütaliyə rəhbərlikdə sistemlilik və ardıcılıq;
- Mütaliənin təşkilində müstəqil uşaq kitabxanaları ilə əlaqə;
- Mütaliyə rəhbərlikdə müstəqillik və milli ideologiya amillərinin nəzərə alınması.

Respublikamızın qabaqcıl uşaq kitabxanalarında bu prinsiplərin tətbiqi kitabxana təcrübəsini xeyli zənginləşdirmişdir. Nəzərə alsaq ki, Respublikada 1. 236. 443 nəfər məktəbli oxucuya xidmət edən 4.408. orta məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərir. Onda bu prinsiplərin həyata keçirilməsinin nə qədər böyük əhəmiyyət kəsb etdiyi aşkara çıxır.

Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, şagirdlərin az mütaliə etməsi, mütaliə mədəniyyətinin aşağı səviyyədə olması bir çox cəhətdən məktəb kitabxanasında mütaliyə rəhbərlik edənlərin oxucularda mütaliyə marağı və məsuliyyətli münasibət yaratmamasından, mütaliənin motivləşdirilməsi imkanlarından lazımınca istifadə edə bilməməsindən aslıdır. Unutmaq olmaz ki, mütaliyə marağı mütaliə mədəniyyəti formalaşdırılmasının əsas amilidir. Şagirdlərin yaxşı oxuması üçün onların maraqla oxuması vacibdir, biliyi tərbiyə etmək üçün əvvəlcə ona münasibət tərbiyə etmək lazımdır.

Məktəb kitabxanalarının fəaliyyətini təkmilləşdirmək üçün ilk növbədə onun iş prosesini tədqiq etmək, mənfəi və müsbət cəhətləri aşkara çıxarıb ümumiləşdirmələr aparmaq lazımdır. Bu işdə kitabxanalara ən yaxından kömək edən üsullardan biri oxucu formulyarıdır. Aparılan müşahidələr göstərir ki, oxucu formulyarı şagirdlərin marağının öyrənilməsində, mütaliyə rəhbərliyində qiymətli pedaqoji sənəddir.

Məktəb kitabxanalarının fəaliyyətində diqqəti cəlb edən vacib istiqamətlərdən biri də oxucularla aparılan kitabxana işinin müxtəlif forma və metodlarının pedaqoji səmərəliliyinin öyrənilməsi və bunların oxucu sorğularının xüsusiyyət və keyfiyyətlərinə, mütaliə vərdişlərinin təsirinin aşkar edilməsidir. Bu istiqamətdə aparılan işlər oxucunun mütaliəsinə aşağıdakı qaydada öyrənir: a) fərdi, b) qrup, c) kütləvi oxucular. Qeyd edilən istiqamətdə oxucu fəaliyyətinin mürəkkəb şəkli olan mütaliənin hərtərəfli araşdırılması üçün pedaqoji, psixoloji-pedaqoji və sosioloji tədqiqatlarda tətbiq və geniş istifadə edilən metodlara müraciət etmək lazım gəlir:

- 1) sənədlərin təhlili
- 2) müşahidə
- 3) müsahibə
- 4) eksperiment

Məktəb kitabxanalarının fəaliyyətində tətbiq olunmalı mütərəqqi pedaqoji metodların işə keçməsi üçün bir sıra problemlərin həlli öz real-

lığını tapmalıdır. İlk növbədə məktəb kitabxanasının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, sonra isə məktəb kitabxanası işçilərinin peşə biliyinin təkmilləşdirilməsi problemi həll ediləlidir. Bununla yanaşı çox vacib, məktəb kitabxanaları üçün günün tələbi olan, bu tip kitabxanaların fəaliyyətinə nəzarət edən peşəkar bir qrupun yaradılması problemidir. Kəmiyyətə ən geniş şəbəkəyə malik olan məktəb kitabxanalarının fəaliyyəti tam nəzarətdə olmalı, yeri gəlmişkən bu problemi həll etmək üçün Təhsil nazirliyində bir bölmənin yaradılması vacibdir.

Bu, zənnimizcə, məktəb kitabxanalarının fəaliyyətinin səmərəsinə təsir edər. Habelə məktəb kitabxanalarının fəaliyyətinin müasir standartlara uyğunlaşdırılmasını təmin edər.

*Абузар Халафов
Эльчин Ахмедов*

ШКОЛЬНЫЕ БИБЛИОТЕКИ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНА

РЕЗЮМЕ

В статье освещаются мероприятия ИФЛА, посвященные школьным библиотекам. Здесь так же рассматриваются этапы развития и современное состояние школьных библиотек Азербайджана.

Xəlil İSMAYILOV

Bakı Dövlət Universiteti

Kitabxanaçılıq-informasiya

fakültəsinin dekani,

pedaqoji elmlər namizədi, dosent

KİTABXANA MENECMENTİ VƏ ONUN HÜQUQİ ƏSASLARI

«Menecment» ingilis sözüdür, hərfi mənası «idarəetmə», «təşkilətmə» deməkdir.

Müasir dövrdə menecment idarəetmənin daha ali, daha geniş təzahürü kimi qiymətləndirilir.

Qətiyyətlə deyə bilərik ki, müasir menecment özünün çevikliyi, həmahəngliyi, tətbiq etdiyi iş üsullarının vəzərsizliyi, qeyri standartlığı, və təqəredilməzliyi baxımdan bütün sahələrdə işgüzar idarəetmənin əsasını təşkil edir.

«Menecment icarəsilik fəaliyyəti sistemidir. Həmin fəaliyyət sistemi özündə idarəetmə prosesini, fəaliyyətin təşkilini, icraçılar arasında funksiyaların və məsuliyyətin bölüşdürülməsini, resursların (material, texnika-texnologiya, kapital, informasiya, əmək resursları) səmərəli seçimi və istifadəsini, çoxvariantlı qərarların qəbul edilməsini, iş stili üçün müəyyən edilməsini və bütün bunlar üçün xüsusi idarəetmə orqanlarının mövcudluğunu nəzərdə tutur» (1).

Cəmiyyətdə baş verən bütün sosial proseslər elmi qanunlar əsasında idarə olunmalıdır. Əks təqdirdə bütün sahələrdə heç bir irəliləyiş, tərəqqi mümkün deyildir.

Menecment cəmiyyətdəki bütün sosial-iqtisadi sistemlərə məqsədyönlü, şüurlu təsiretmə vasitəsidir. Bu baxımdan menecment öz-özünə məqsəd deyildir, o müəyyən ehtiyacdən, tələbatdan, müvafiq məqsədləri həyata keçirmək, bir istiqamətdə fəaliyyət göstərən qüvvələri əlaqələndirmək zəpuqətindən yaranmışdır.

Menecment sistemi idarəedən və idarə olunan yarım sistemlərin fəaliyyətini təmin edən elmi yanaşma, funksiyalar, metodlar və məqsədlər məcmusundan ibarətdir.

Menecment prosesi hansı sahə olursa-olsun müvafiq sistemlərin, o cümlədən sosial, siyasi, humanitar, iqtisadi, texniki sistemlərin, habelə idarə edən və idarə olunan yarım sistemlərin, idarəedici parametrlərin, lazımi informasiyanın toplanmasını, ihlənib hazırlanmasını, idarə edən və idarə olunan sistemlərdə əks əlaqənin mövcudluğunu və s. nəzərdə tutur.

Bununla belə cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatının müxtəlif sahələrində menecmentin məzmunu da müxtəlif olur.

Müasir dövrdə cəmiyyətdə həyata keçirilən kitabxanaçılıq fəaliyyətində də menecmentə olan tələbat obyektiv olaraq qetdikcə artmaqdadır.

Bu ilk növbədə kitabxana-informasiya proseslərinin son dərəcədə mürəkkəbləşməsi, yeni texnologiya ilə zənginləşməsi ilə əlaqədardır. İndi kitabxanaçılıq fəaliyyəti cəmiyyətdə getdikcə genişlənən və dərinləşən informasiya prosesləri ilə əlaqədar daha mürəkkəb şəkil alıq, daha çətin vəzifələri yerinə yetirməyə başlamışdır.

Haqqında kitabxanalar xalqın və dövlətin elmi, mədəni-mənəvi inkişafının çox mühüm atributu kimi yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuş, cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasının ən mühüm vasitələrindən biri kimi getdikcə mürəkkəbləşən, müasir texnika və texnologiyaya əsaslanan fəaliyyət növünə çevrilməkdədir.

«Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda göstəriləyi kimi: «Kitabxana - elmi informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial institutdur» (2).

Dünya kitabxanaçılıq təcrübəsi sübut edir ki, hər bir ölkədə kitabxana işinin, əhaliyə kitabxana xidmətinin tərəqqisi həlledici dərəcədə bu mürəkkəb prosesin idarə olunmasının səviyyəsindən asılıdır. Bu baxımdan kitabxana işinin idarə olunmasının daha ali, daha mütərəqqi vasitəsi olan kitabxana menecmentinin formalaşması xüsusi aktualıq kəsb edir.

Kitabxana menecmentinin ən başlıca məqsəd və vəzifəsi kitabxanalarda mühafizə edilən informasiya daşıyıcılarından, kitabxanaların imkanlarına əsaslanmaqla bəşəriyyətin informasiya potensialından səmərəli istifadə olunmasını təmin etməkdən ibarətdir.

Kitabxana menecmenti həm də kitabxana-informasiya müəssisələrini işçilərinin əmək fəaliyyətinin təşkil edilməsi və səfərbərliyə alınmasının mütərəqqi formasıdır.

Professor A.Xələfovun yazdığı kimi «Müasir şəraitdə cəmiyyətimizdə bazar iqtisadiyyatının tətbiqi bütün sahələrdə olduğu kimi kitabxana işinin idarə edilməsi sahəsində də menecmentin tətbiqinə böyük ehtiyac meydana çıxmışdır. Çünki kitabxana işinin idarə edilməsində elə sahələr var ki, bunlar menecmenti öyrənmədən, onun müddəalarından istifadə etmədən keçinə bilməz» (3).

Menecment ilk növbədə kitabxana işçilərinə xüsusən kitabxana işinin müxtəlif sahələrinə rəhbərlik edən mütəxəssislərdə müasir iqtisadi təfəkkürün formalaşmasına köməklik edir, kitabxana işində mövcud təsərrüfat və maliyyə işlərinin, kitabxanalarda marketinq fəaliyyətinin təşkilində səriştəli iş üslubu aşılayır.

Eyni zamanda kitabxana menecmenti cəmiyyətdə kitabxanaçılıq fəaliyyətinin idarə olunmasında demokratik iş üslubunun formalaşmasında, kitabxana-informasiya müəssisələrinin düzgün inkişaf strategiyasının müəyyənləşdirilməsində, kadrların seçilməsi və yerləşdirilməsində, onlardan səmərəli istifadə edilməsində, habelə kitabxanaların qonşu sahələrlə işgüzar sosial-iqtisadi əlaqələrinin təkmilləşdirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Kitabxana menecmenti (idarə idarəetmə) sovet hakimiyyəti illərində özünə məxsus tarixi inkişaf yolu keçmişdir. Bu sahə 1930-1950-ci illərdə «SSRİ-də kitabxana işinin təşkili», 60-cı illərdə «Sovet kitabxanasının işinin təşkil», 70-80-ci illərdə əvvəlcə «Kitabxana işinin təşkili və idarə olunması», bir qədər sonra «Kitabxana işinin təşkili, iqtisadiyyatı və idarə olunması» və «Kitabxana işi: təşkili və idarə olunması» kursu kəmi tədris olunmuşdur.

Keçmiş SSRİ rəkanında kitabxana işinin təşkili, idarə olunması elmi fənninin formalaşması və inkişafında tanınmış rusiya kitabxanasünaşı İ.M.Fruminin xüsusi xidmətləri olmuşdur (4).

Sübhəsi ki, sovet totalitar rejimi şəraitində ölkədə kitabxana işinin idarə olunmasının nəzəri və metodiki məsələləri marksizm-leninizm və kommunizm ideologiyasına məxsus müddəalar baxımından şərh edilmişdir.

80-ci illərin sonundan başlayaraq menecment anlayışı kitabxanasünaşlıq terminləri sırasına daxil olmuş və kitabxana işinin idarə olunmasının müasir dünya konsepsiyasına uyğun şəkildə formalaşmağa başlamışdır.

Müasir dövrdə «Kitabxana menecmenti» anlayışı özündə idarə etmənin hüquqi təminatı, idarəetmə nəzəriyyələri, funksiyaları, forma və metodları, idarəetmənin informasiya təminatı, kitabxanalarda əməyin təşkili, kitabxana işinin cari və strateji planlaşdırılması, proqnozlaşdırılması, kitabxana mikroiqtisadiyyatı və marketinqinin formalaşması, kitabxana kollektivlərinin idarə edilməsi uçot və statistika kimi məsələləri birləşdirir.

Kitabxana menecmentinin uğurlu həyata keçirilməsi həlledici dərəcədə menecerlərin fəaliyyətindən asılıdır.

Menecerlər hər bir kitabxana şəbəkəsi və ya bir kitabxananın həyatında aparıcı rola malikdir. Onlar öz fəaliyyətini elmi prinsiplər əsasında təşkil etməli və idarəçilik tərəkürünə malik olmalıdırlar. İdarəçilik tərəkürü aydın, məntiqi, analitik, yaradıcı tərəkür olmalıdır. Belə tərəkürü menecerlər işçilərlə normal əməkdaşlıq, güzəştli rəftar və optimal qərarlar qəbul etməyə malik olmalıdırlar.

Bununla əlaqədar kitabxana menecerlərinə qarşı aşağıdakı tələblər irəli sürülür:

1. Müasir kitabxana-informasiya fəaliyyəti üzrə peşəkar biliklərə və təcrübəyə malik olmalıdır.

2. Kitabxanaların fəaliyyəti ilə əlaqədar müxtəlif situasiyalarda əsaslandırılmış, qərarlar qəbul etməyi bacarmalıdır.

3. Bütövlükdə idarəçilik işinin xarakteri, prinsipləri və məzmununa dərinlən bələd olmalıdır.

4. İşçi ehtəni yüksək səviyyədə idarə etmək bacarığına malik olmalıdır.

5. Menecment fəaliyyəti ilə əlaqədar bütün müasir informasiyaya malik olmalıdır.

6. Öz fəaliyyətinə qiymət verməyi, öz-özünü idarə etməyi bacarmalıdır.

7. Öz fikir və mühakimələrini dəqiq və aydın ifadə etməyi bacarmalıdır.

Əlbəttə, göstərilən tələblərin həyata keçirilməsi konkret olaraq hər bir menecerin şəxsi keyfiyyətlərindən, peşəkarlığından, mütəşəkkilliyindən, intellektual səviyyəsindən, iradəsinin, kommunikativ qabiliyyətindən və s. asılı olur.

Hazırda hər bir kitabxana işçisinin, ilk növbədə rəhbər işçinin, mütəxəssisin menecment elminə yiyələnməsi olduqca vacibdir.

İndi Azərbaycanda sosial-iqtisadi inkişafın təcridən beynəlxalq standartlara uyğunlaşdığı bir şəraitdə, kitabxana işində idarə

edilməsinin müasir dünya menecmenti səviyyəsinə çatdırılması çox mühüm vəzifə kimi meydana çıxır.

Ölkədə hüquqi dövlətin qurulmasının mühüm istiqamətini əhaliyə kitabxana-informasiya xidmətinin hüquqi bazasının formalaşması təşkil edir.

Kitabxana müasir hüququn tam subyekt olduğundan ölyədə kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsiplərini, kitabxana işinin təşkilinin ümumi əsaslarını, kitabxana fondlarının formalaşdırılması və myhafizəsi tələblərini, kitabxanaların maliyyələşdirmə mənbələrini, kitabxanalardan istifadə sahəsində vətəndaşların hüquq və vəzifələrini, kitabxana işi əhəsində beynəlxalq əməkdaşlığın mühüm prinsiplərini və s. məsələləri tənzimləyən hüquqi sənədlərdən səmərəli istifadə edilməsi kitabxana menecmentinin olduqca vacib şərtlərdən biridir.

Kitabxanalar cəmiyyətdə informasiya daşıyıcılarının mühafizəsini və istifadəsini təmin edən elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisələri kimi xüsusi hüquqi statusa malik olan sosial institutlardır.

Bu baxımdan kitabxana menecmentində hüququn aliliyi başlıca amil kimi təzahür edir.

Azərbaycanda kitabxana menecmentinin hüquqi bazasını aşağıdakı sənədlər və mənbələr təşkil edir:

-Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası;
-«Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu; (1999);

-«Mədəniyyət haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1998);

-«İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1998);

-Kitabxana işinə dair Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamları;

-Kitabxana işinə dair dövlət standartları;

-Müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən təsdiq edilmiş normativ sənədlər (qərarlar, əmrlər, sərəncamlar, əsasnamələr və s.);

-Metodik mərkəzlər tərəfindən tərtib edilmiş sənədlər;

-Kitabxanadaxili sərəncamlar, əsasnamələr, digər normativ sənədlər;

-Beynəlxalq kitabxana təşkilatlarının qərarları, manifestləri, bəyannamələri və proqram sənətləri;

-Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr. Bu müqavilələrlə ölkə hüquqi sənədli arasında ziddiyyət olduqca həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

1995-ci ildə ölkəmizdə qəbul edilmiş ilk demokratik konstitusiyada öz əksini tapmış, hər kəsin mədəni təsisatlardan istifadə etmək hüququ (maddə 40), eləcə də cəmiyyətdə informasiya azadlığı və hər kəsin informasiyanı almaq və istifadə etmək hüquqları (maddə 50) respublikada kitabxana işinin təşkili və idarə olunmasının demokratik prinsiplərə əsaslanmasının əsaslı hüquqi bazasını təşkil edir.

Kitabxana menecmentində nəzərə alınmalıdır ki, son illər Azərbaycanda kitabxana işinə dair qəbul edilmiş, bir sıra mühüm qanunvericilik sənədlərində kitabxanaların idarəetmə məsələlərində müstəqillikləri və hüquqları genişlənməmişdir. Bu baxımdan menecerlər kitabxana-informasiya müəssisələrinin müasir dövrdə və xüsusən bazar iqtisadiyyatı şəraitində hüquq və vəzifələri haqqında ətraflı və dəqiq məlumatlara malik olmalıdırlar.

Məsələn, kitabxana işinin idarə olunmasında nəzərə alınmalıdır ki, «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda onlara öz məqsəd və vəzifələrini həyata keçirmək üsullarını və kitabxana fondunun komplektləşdirmə mənbələrini müəyyən etməkdə tam müstəqillik keçirilmişdir.

Bununla yanaşı, kitabxanalar köhnəlmiş və yararsız hala düşmüş kitabları fondlarından çıxarmaq, fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən kitabxanaya dəymiş ziyanın ödənilməsinə tələb etmək, ölkədə ictimai kitabxana birliklərinin yaradılmasında iştirak etmək, beynəlxalq kitabxana təşkilatları ilə əlaqə yaratmaq, kitabxana, bibliografiya və informasiya sahəsində ölkədə və beynəlxalq miqyasda təşkil edilən tədbirlərlə iştirak etmək hüquqlarına malikdirlər.

Daha sonra menecment fəaliyyətində nəzərə alınmalıdır ki, Azərbaycanda kitabxanaçılıq qanununda ilk dəfə olaraq kitabxanalara iqtisadi və təsərrüfatçılıq, pullu xidmətlər və büdcədən kənar fondlar formalaşdırmaq hüquqları verilmişdir.

Kitabxana işçiləri öz peşə və sosial hüquqlarını təmin etmək məqsədilə qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada ictimai birliklər yarada bilərlər.

«Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununda ilk dəfə olaraq kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsipləri və dövlətin vəzifələri müəyyənləşdirilmişdir.

Burada dövlət tərəfindən:

- kitabxana işinin inkişaf proqramlarının hazırlanması;
- milli və dünya sərvətlərinə yiyələnməyə yönəldilmiş informasiya sisteminin yaradılması;

-dövlət kitabxana binalarının tikilməsi, əsaslı təmiri, kitabxanaların müasir avadanlıq və texniki vasitələrlə təchiz edilməsi, maliyyələşdirilməsi;

-kitabxana kadrları hazırlayan təhsil müəssisələrinin yaradılması;

-kitabxana işinə dair hüquqi sənədlərin, standart və digər normativ sənədlərin hazırlanması;

-kitabxana işinə dair statistik uçotun aparılması və digər məsələlərin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Kitabxana qanununda öz əksini tapmış çox mühüm hüquqi norma kitabxanaların dövlət və qeyri-dövlət nəşriyyatları tərəfindən buraxılan çap məhsulları və digər informasiya daşıyıcılarını birinci növbədə almaq hüquqi kimi, bu da menecment fəaliyyətində ön plana çəkilən məsələlərdən biri olmalıdır.

Beləliklə, ölkəmizin kitabxana qanunvericiliyi sənədlərində öz əksini tapmış bu və ya digər hüquqi normalar kitabxana menecerləri tərəfindən dərinlən mənimsənilməsi və kitabxana işinin idarə olunmasında tətbiq edilməlidir.

Kitabxana işinin hüquqi tənzimlənməsi və idarə olunmasında Respublika Nazirlər Kabinetinin qərar və sərəncamlarında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Bu baxımdan Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 21 may 1999-cu ildə qəbul etdiyi «Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin bəzi qərarlarının qüvvədən düşmüş hesab edilməsi barədə» (5) və 6 mart 2000-ci il qəbul etdiyi «Azərbaycan Milli Kitabxanasının və Azərbaycan Respublikası elmi-sahəvi kitabxanasının nümunəvi Əsasnamələrinin təsdiq edilməsi haqqında» qərarı (6) müasir dövrdə kitabxana işinin təşkili və idarə olunmasına yeni mütərəqqi keyfiyyət dəyişiklikləri gətirməlidir.

Hər iki qərar «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununun icrasının təmin edilməsinə yönələrək özündə bir sıra yeni hüquqi normalar əks etdirir.

Belə ki, 21 may 1999-cu il qərarında (№84) kitabxana fonduna vurulan ziyanı görə oxucuların, hüquqi və fiziki şəxslərin məsuliyyətinin müəyyənləşdirilməsinə dair yeni qaydalar nəzərdə tutulmuşdur.

Nazirlər Kabinetinin 6 mart 2000-ci il (№30) qərarında M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının və respublika əhəmiyyətli elmi-sahəvi kitabxanaların müasir dövrdə fəaliyyətini tənzimləyən, onların hüquq və vəzifələrini, statusunu, maliyyələşdirmə və idarə olunması prinsiplərini açıqlayan hüquqi normalar müəyyənləşdirilmişdir. Milli Kitabxananın Əsasnaməsində göstərilir ki, «Milli

Kitabxananın fondu və əmlakı milli sərvət hesab olunur və xüsusi əhəmiyyətli obyekt kimi dövlət tərəfindən qorunur».

Daha sonra Əsasnamədə kitabxananın dövlət və qeyri-dövlət nəşriyyatları tərəfindən buraxılan son məhsullarını birinci növbədə almaq hüquqı xüsusi qeyd edilir.

Ölkədə kitabxana işi haqqında qanunun icrasını təmin edən Nazirlər Kabinetinin 6 mart 2000-ci ildə (№29) qəbul etdiyi digər sənəd «Dövlət kitabxana fondlarında saxlanılan çap əsərlərinin və digər materialların uçotu, mühafizəsi və istifadəsi qaydaları»dır (7).

Bu mühüm hökumət sənədində dövlət kitabxana fondlarının uçotu mühüm uçot sənətləri, kitabxanaya daxil olan nəşrlərin uçota alınması, eləcə də kitabxana fondlarından çıxarılan çap məhsullarının uçot qaydaları müəyyənləşdirilmişdir. Burada eyni zamanda kitabxanalardan istifadə qaydaları, kitabxana fondlarının mühafizəsi haqqında hüquqi normalar təsbiti ödənilmişdir ki, bunların da kitabxana fondlarının təşkili və idarə olunmasında əhəmiyyəti olduqca böyükdür.

Kitabxana işinin idarə olunmasının hüquqi bazasına daxil olan digər mənbələrə gəldikdə qeyd etməliyə ki, bu sənədlər əsasən kitabxanalarda çalışan bütün işçilərin səmərəli, intizamlı işləmələri, əmək və dövlət intizamına əməl edilməsini təmin edən normativ sənədlərdir.

Normativ sənədlər kitabxana menecment sistemində təmin edici, idarə edici rol malik olduqlarına görə kitabxanaların məqsədli sosial funksiyalarının həyata keçirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edirlər.

Belə hüquqi sənədlərin tərkibində kitabxanaların nizamnamələri və əsasnamələri məcburi qüvvəyə malik olub onların fəaliyyətinin idarə olunmasında, nizamlaşdırma və tənzimləşdirmə statusuna malikdirlər.

Kitabxanaların nizamnamə və əsasnamələrində onun sosial funksiyaları, yaradılması əsasları, fəaliyyətini müəyyən edən meyarlar və göstəricilər, fəaliyyət prinsipləri, təbəçilik iyerarxiyası, təşkilat quruluşu, idarə olunması prinsipləri, hüquqi vəziyyəti, maddi-texniki bazası və başqa ümumi xarakterli məsələlər əhatə edilir.

Kitabxanaların ayrı-ayrı funksional şöbələrinin, bölmələrinin vəzifələri haqqında əsasnamələr kitabxanaların rəhbərləri tərəfindən hazırlanır və təsdiq edilir. Bu əsasnamələrdə yerinə yetirilən vəzifələrin xarakteri, iş üsulları, onların təşkili və idarə olunması göstərilir.

Bir qayda olaraq kitabxana şöbəsi haqqında əsasnamə aşağıdakı bölmələrdən ibarət olur:

- şöbənin vəzifələri;
- şöbənin daxili quruluşu və onların qarşılıqlı əlaqəsi;
- şöbənin funksiyalarının xarakteri;

-şöbənin idarəetmə sisteminin digər ünsürləri ilə qarşılıqlı münasibətləri və əlaqələri-şöbənin məqsəd və vəzifələrinin həyata keçirilməsində məsuliyyət dərəcəsi;

-şöbənin təbəçilik səviyyəsi.

Kitabxana menecmentinin olduqca çevik və konkret təsir xüsusiyyətinə malik olan vasitələrindən biridə təşkilati normativləşdirməkdir.

Normalaşdırma və bu məqsədlə metodik mərkəzlər və iri elmi kitabxanalar tərəfindən tərtib edilən normalaşdırma sənədləri hüquqi qüvvəyə malik olub kitabxanalarda təşkilati cəhətdən tənzimləmə funksiyalarını yerinə yetirirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Quliyev T.Ə. Menecmentin (idarəetmənin) əsasları.-B., 2001.-S.5.
2. «Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Azərbaycan.-1999.-17 mart.
3. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş:Dərslik. III hissə: Kitabxana işi haqqında təlim.-B., 2003.-S.284.
4. Фрумин И.М. Библиотечное дело: организация и управление.-М.,1980.-
5. Kitabxana işinə dair normativ aktlar: (qanun və qanun qüvvəli normativ sənədlər toplusu).-B.,2001.-S.39-40.
6. Yənə orada.-S.28-38.
7. Kitabxana işinə dair normativ aktlar : (qanun və qanun qüvvəli normativ sənədlər toplusu).-B., 2001.-S.22-27.

Халил Исмаилов

БИБЛИОТЕЧНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ И ЕГО ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены важнейшие документы, составляющие правовые основы организации и управления библиотечной деятельностью. В статье особое внимание уделено законам «О библиотечном деле», «О культуре», нормативным актам правительства.

AZƏRBAYCAN HƏMKARLAR İTTİFAQI KİTABXANALARI 1986-1990-CI İLLƏRDƏ

2-ci məqalə

Qeyd etdiyimiz kimi, Moskvanın və Ermənistanın yaxından köməyi ilə Sumqayıt hadisəsinin, DQMV probleminin yaradılması, 20 yanvar faciəsinin baş verməsi və sairə bu kimi səbəblərə görə 1990-cı ildə Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarından istifadə edən oxucular və onlara verilən kitablar da xeyli azalmışdır.

Bu fərqlər MKS-də və sistemə daxil olan filial-kitabxanalarda da hiss olunur. Məsələn, İ.M.Qubkin adına Baza Kitabxanasının 11 filialı və 1 mərkəzi kitabxanasının vahid fondunda 1986-cı ildə cəmi 963.325 nüsxə, Xətai adına mədəniyyət və texnika sarayının ittifaqlararası MKS-nin (7 filial və 3 kitab məntəqəsinin) vahid fondunda 1986-cı ildə 262.335 nüsxə, İliç adına mədəniyyət və texnika sarayının ittifaqlararası MKS-nin 12 filial-kitabxanasının vahid fondunda 415.700 nüsxə, Xəzər Dənizçiləri mədəniyyət və texnika sarayının zavodlararası MKS-nin 7 filial-kitabxanalarının vahid fondunda 1986-cı ildə 105.023 nüsxə, Orconikidze (indiki S.Bəhlulzadə) adına mədəniyyət və texnika sarayının ittifaqlararası MKS-nin 6 filial-kitabxanalarının vahid fondunda 181.930 nüsxə, Dəmiryol həmkarlar ittifaqının ittifaqlararası MKS-nin 12 filial-kitabxanalarının vahid fondunda 1986-cı ildə 179.850 nüsxə ədəbiyyat vardı. 1990-cı ildə bu MKS-nin vahid fondları məlum səbəblər üzündən xeyli azalmışdır.

Azərbaycan Neft və Qaz Sənayesi İşçiləri Həmkarlar İttifaqı sistemində daha geniş kitabxana şəbəkəsi vardı. 1986-cı ilin məlumatına görə bu həmkarlar ittifaqında 23 kitabxana və onların fondunda 963.325 nüsxə ədəbiyyat vardı. Bu kitabxanalara 1986-cı ildə 29.719 nüsxə yeni ədəbiyyat alınmışdır, həmin ildə kitabxanaların fondunda 49.399 nüsxə ədəbiyyat xaric edilmişdir.

Fondun tərkibi aşağıdakı kimi olmuşdur: ictimai-siyasi elmlər üzrə 210.055 nüsxə, texnika və kənd təsərrüfatı üzrə 102.890 nüsxə, bədii ədəbiyyat üzrə 488.674 nüsxə, uşaq ədəbiyyatı üzrə 29.363 nüsxə, başqa ədəbiyyat üzrə 132.343 nüsxə kitab və 2.551.538 nüsxə qəzet və

jurnal vardısı, 1990-cı ildə 20 kitabxananın fondunda 953.394 nüsxə ədəbiyyat olmuşdu. Kitabxanalarda 15.161 nüsxə yeni ədəbiyyat komplektləşdirilmiş və 41.228 nüsxə ədəbiyyat fondan xaric edilmişdir. Neft və Qaz sənaye işçiləri həmkarlar ittifaqı sistemində olan 4 kitabxana başqa təşkilata keçirildiyi üçün bu təşkilatda 20 kitabxana qalmışdır. Bu kitabxanalardan biri İ.M.Qubkin adına Respublika Həmkarlar İttifaqının Baza Kitabxanasıdır. Baza Kitabxanasının 1986-1990-cı illərdə kitab fondu və onun tərkibi haqqında tam məlumat almaq üçün aşağıdakı cədvələ baxmaq lazımdır.

İllər	O cümlədən							
	Ümumi fond	İctimai-siyasi ədəbt	Təbiət elmləri	Texnika. k/t ədəbt.	Bədii ədəbt.	Uşaq ədəbt.	Başqa ədəbt.	K/x -in sayı
1985	982.005	218.42	-	109.366	498.540	28.969	268.059	24
1986	963.325	210.055	-	102.890	488.674	29.363	132.343	23
1987	961.068	214.337	67.887	90.181	546.160	21.251	21.252	23
1988	906.360	191.534	67.721	102.346	544.759	-	-	22
1989	729.518	164.485	50.562	94.736	419.735	-	-	20
1990	723.614	148.245	52.665	95.855	426.848	-	-	20

Cədvəldən göründüyü kimi, hesabatlarda bəzi elm sahələrinə (təbiət, incəsənət və bədən tərbiyəsinə) aid olan ədəbiyyat 1985, 1986-cı illərdə, uşaq və başqa sahələrə aid ədəbiyyat isə 1988, 1989, 1990-cı illərdə göstərilmədiyi üçün onları verə bilməmişik. İkincisi, 1988-ci ildən başlayaraq iki səbəbə görə fond azalmağa başlamışdır: birincisi, bu dövrlərdə məlum proseslərin başlanmasına görə və 4 kitabxana fondu ilə birlikdə başqa həmkarlar təşkilatına verildiyi üçün fond azalmışdır.

İliç adına mədəniyyət və texnika sarayının ittifaqlararası MKS-ə 12 kitabxana daxildir. Bütün sistemdə 1986-cı ildə 415.700 nüsxə ədəbiyyat olmuşdursa, 1990-cı ildə artıb 419.387 nüsxəyə çatmışdır. O cümlədən 1986-cı ildə ictimai-siyasi ədəbiyyat üzrə 96.876 nüsxə ədəbiyyat olmuşdursa, 1990-cı ildə ictimai-siyasi ədəbiyyat azalıb 76.895 nüsxəyə enmişdir, təbiət elmləri üzrə 17.452 nüsxəyə qarşı 15.555 nüsxə, texnika və kənd təsərrüfatı elmləri üzrə 21.434 nüsxəyə qarşı 25.030 nüsxə, incəsənət, bədən tərbiyəsi və idman üzrə 15.391 nüsxəyə qarşı 15.530 nüsxə, bədii ədəbiyyat, ədəbiyyatşünaslıq üzrə 253.985 nüsxəyə qarşı 264.868 nüsxə, başqa ədəbiyyat üzrə 12.018 nüsxəyə qarşı 11.010 nüsxə olmuşdur. Bu göstəricilərdən aydın olur ki, İliç adına mədəniyyət və texnika sarayının ittifaqlararası MKS-də elm sahələri üzrə fondun artımı müxtəlifdir. Göründüyü kimi, bəhs

etdiyimiz dövrdə respublikada olan ictimai-siyasi proseslərə görə ictimai-siyasi ədəbiyyat nəinki artmış, əksinə, 16.774 nüsxə azalmışdır.

Bu dövrdə ictimai-siyasi ədəbiyyat həm az nəşr olunmuş, həm də məzmunca köhnəliyindən fonda xaric edilmişdir.

İliç adına mədəniyyət və texnika sarayının ittifaqlararası MKS-nin 1986-1990-cı illərdə kitab fondu və fondun tərkibi haqqında tam təsəvvür əldə etmək üçün cədvəl baxmaq lazımdır.

O cümlədən								
İllər	Ümumi fond	İct-siyasi ədəbt.	Təbiət elmləri	Texn. k.t ədəbiy.	İncəs., idman ədəbt.	Bədii ədəb., ədəb. g/g	Uşaq ədəb.	Başqa ədəb.
1985	413.605	93.669	16.832	18.314	-	223.126	3.185	12.018
1986	420.159	96.876	17.452	18.415	15.394	224.925	32.996	11.010
1987	422.000	103.077	16.893	18.500	15.432	257.469	33.500	11.050
1988	419.009	103.070	16.893	23.032	15.394	255.470	-	-
1989	419.009	97.000	25.030	25.030	15.500	239.482	-	-
1990	419.000	76.895	25.035	23.356	15.430	237.802	-	-

Cədvəldən görünür ki, kitabxanada uçot-hesabat işləri düzgün və səliqəli aparılmır. Ona görə də bəzi elm sahələri üzrə fondun artımını və onların inkişaf dinamikasını müəyyən edə bilmədik.

Neft və Qaz sənaye işçiləri həmkarlar ittifaqı kitabxanalarından biri də S.M.Kirov adına mədəniyyət və texnika sarayının kitabxanasıdır. Bu kitabxana Binəqədi rayonunda yerləşir. Kitabxananın işçiləri fondun komplektləşdirilməsində daha diqqətli hərəkət etmiş, neftçilərin əməyinin yüksəlməsi, sənayenin inkişafı, qabaqcıl iş təcrübəsi haqqında ən aktual ədəbiyyatı öz fondları üçün seçməyə çalışmışlar.

Kitabxanaçılar istehsalat müəvirlərində iştirak edir, texniki tərəqqinin aktual problemləri üzrə lazımı ədəbiyyatı öyrənir, öz rayonlarının ərazisində fəaliyyət göstərən zavod və fabriklərdə, neft mədənlərində, sənayenin digər müəssisələrində çalışan və fəhlə yataqxanalarında yaşayan işçilərin və mütəxəssislərin sorğularına cavab verər ədəbiyyatı komplektləşdirirdilər.

Kitabxananın 1985-ci ildə fondunda 31.204 nüsxə, 1986-cı ildə 33.223 nüsxə ədəbiyyat olmuşdursa, 1990-cı ildə isə kitabxananın fondu artıb 36.476 nüsxəyə çatmışdır. Bu dövrdə fondun məzmunu və tərkibində də böyük dəyişiklik olmuşdur.

Neft və Qaz sənaye işçiləri həmkarlar ittifaqı kitabxanalarından biri də M.Əzizbəyov adına mədəniyyət və texnika sarayının mərkəzi kitabxanasıdır. Kitabxana Mərdəkanda yerləşir. Kitabxananın fondunda, 1986-cı ildə 27.590 nüsxə ədəbiyyat olmuşdursa, 1990-cı ildə isə

29.690 nüsxə ədəbiyyat olmuşdur. Fondun tərkibinin 3.442 nüsxəsini ictimai-siyasi, 1.130 nüsxəsini təbiət və texniki, 19.964 nüsxəsini bədii ədəbiyyat, 1.365 nüsxəsini uşaq, 1.389 nüsxəsini başqa ədəbiyyat təşkil edirdisə, 1990-cı ildə isə fondun tərkibinin 4.776 nüsxəsi ictimai-siyasi, 1.224 nüsxəsi təbii və texniki, 22.568 nüsxəsi bədii, 1.405 nüsxəsi uşaq və 1.707 nüsxəsi başqa ədəbiyyatdan ibarət olmuşdur.

XX əsrin 80-ci illərində Respublika Həmkarlar ittifaqı kitabxanalarının fondlarının formalaşması problemi həmişə kitabxanaçıların diqqətini özünə cəlb etmişdir. Kitabxana fondunun formalaşması məsələsi xidmət işinin ən mühüm sahələrindən birini təşkil edir.

Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları öz oxucularına elm və texnika yeniliklərini, klassik və müasir bədii ədəbiyyatı, qabaqcıl iş təcrübəsindən və s. bəhs edən ədəbiyyatı geniş təbliğ edir. Xüsusilə, istehsalat biliklərinin, yeniliklərinin sənaye işçilərinə çatdırılmasında yaxından iştirak edirlər.

Müasir dövrdə elmi-texniki kəşf və ixtiralarından xəbərdar olmadan, mütərəqqi yenilikləri istehsalata tətbiq etmədən, dünya standartları səviyyəsində keyfiyyətli məhsul istehsal etmək mümkün deyildir.

Respublika əhalisinin rifah və sosial vəziyyətini yaxşılaşdırmaq üçün təsərrüfatın bütün sahələrini inkişaf etdirmək məqsədi ilə əlaqədar elm və texnikanın nailiyyətlərini, qabaqcıl təcrübəni yaymaq, təsərrüfat mütəxəssislərini operativ surətdə elmi-texniki məlumatla təmin etmək, oxucuların təhsil səviyyəsini, peşə marağını və s. yeni xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq onlara fərdi köməklik göstərmək sahəsində elmi-texniki və kütləvi kitabxanaların fəaliyyətinin genişləndirilməsinə xüsusi fikir verirlər.

Müasir dövrdə kütləvi kitabxanalar elmi-texniki tərəqqinin əsl sürətləndiricisinə çevrilmişdir. Bu kitabxanalar öz fondlarında lazımı materialı toplamaqla və onları fəhlə və mütəxəssislərin sərəncamına verməklə elmin və texnikanın ən yeni nailiyyətlərini təbliğ edilməsinə fəal surətdə kömək edirlər.

Respublika sənayesinin inkişafı sahəsində qarşıya qoyulmuş elmi və iqtisadi vəzifələr eyni zamanda respublika həmkarlar ittifaqı kitabxanalarının fəaliyyət proqramıdır. Çünki respublikanın sənayesinə xidmət etmək onların əsas və şərəfli vəzifəsidir. Mühəndis-texnik və elmi işçilərə, konstruktorlara, fəhlələrə, digər oxucu qruplarına elmin, texnikanın yeni nailiyyətlərini, qabaqcıl iş metodlarını, texnologiyaları öyrənməkdə hərtərəfli kömək etmək həmkarlar ittifaqı kitabxanalarının əsas fəaliyyət istiqamətini təşkil edir. Sənaye müəssisələrinin işi, texniki tərəqqi, səmərələşdiricilərin və ixtiraçıların istehsalat fəaliyyəti, onla-

rın ixtisas hazırlığı xeyli dərəcədə həmin kitabxanaların fəaliyyətindən asılıdır.

Respublikanın ən mühüm təsərrüfat sahələrindən biri neft sənayesidir. Müasir elmi-texniki irkişaf şəraitində neft sənayesi qarşısında duran əsas vəzifə tək-cə neft hasilatını sabitləşdirməkdən ibarət deyil, həm də hasilatın intensivləşdirilməsi üçün mütərəqqi metodları, beynəlxalq ölkələrin ən qabaqcıl texnologiyalarını daha geniş öyrənib tətbiq etmək, dənizdə və quruda yeni neft yataqları aşkar edib istifadəyə vermək hesabına hasilatı artırmaqdan ibarətdir.

Neftçixarma sənayesi qarşısında duran bu iqtisadi və sosial vəzifələrin həlli dünya elmi-texniki nailiyyətlərinin və qabaqcıl təcrübənin istehsalata tətbiqi müxtəlif informasiya mənbələrinin vaxtında və məqsədyönlü istifadəsi ilə bağlıdır.

Elmi-texniki tərəqqinin genişləndiyi indiki dövrdə kitabxanaların informasiya-bibliografiya fəaliyyəti durmadan artır. Elmi-informasiya funksiyaları tiplərindən və idarə mənsubiyətindən asılı olmayaraq kitabxanaların bütün fəaliyyətinin üzvü hissəsi kimi nəzərdən keçirilir. Hazırda nəinki sahəvi kitabxanalar, eyni zamanda kütləvi kitabxanalar da sənaye istehsalına hər vasitə ilə kömək edirlər.

Sənayedə informasiya tələbatının ödənilməsi problemləri ilə ölkənin elmi-texniki kitabxanaları ilə yanaşı həmkarlar ittifaqı kitabxanaları da məşğul olurlar. Həmkarlar ittifaqı kitabxanaları əməyin təşkilinə, iqtisadiyyata və istehsal texnologiyasına, qabaqcıl təcrübəyə dair lazımı nəşrləri sənaye mütəxəssislərinin geniş dairələrinə çatdırmaqda fəal iştirak edirlər. Bu sahədə kitabxana xidmətinin müvəffəqiyyətlə həyata keçməsi üçün başlıca şərtlərdən biri kitabxana foncunun komplektləşdirilməsidir. Bu məsələ həmkarlar ittifaqı kitabxanalarının fəaliyyətinin bütün tərkib hissələrinə öz təsirini göstərir. Bu da bilavasitə oxucuların peşə, istehsalat, tədris və mədəni tələblərindən irəli gəlir. Məlum məsələdir ki, oxucu tələbatı, sorğusu olmadan heç bir kitabxana öz fondunu dövrün tələbləri səviyyəsində qura bilməz.

Həmkarlar ittifaqı kitabxanaları müxtəlif sahələrdə çalışan çoxlu sayda oxucu qruplarına xidmət etdiyinə görə elmin bütün sahələrinə dair ədəbiyyat nümunələrinin kompleksini əldə edir və ədəbiyyat fondunun repertuarını yaradır.

Respublikamızda geniş sənaye, istehsalat, mədəniyyət, tibb və səhiyyə mütəxəssislərinin mövcudluğu, bir sıra fabriklər, zavod və neft mədənlərinin fəaliyyət göstərməsi həmkarlar ittifaqı kitabxanalarında texnikaya və elmin digər sahələrinə dair ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi zəruriliyini irəli sürmüşdür.

Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarının komplektləşdirdiyi ədəbiyyatla həmçinin elmi-tədqiqat institutları, tədris mütəxəssisləri və digərləri də maraqlanırlar. Məhz bu baxımdan həmkarlar ittifaqı kitabxanalarında elmin bütün sahələrinə dair ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi xeyli dərəcədə diqqəti cəlb edir. Bu sahədə xüsusən neft sənaye işçiləri həmkarlar ittifaqı kitabxanalarında, müxtəlif elm sahələrinə dair sənədlər toplusunun əhatəlilliyini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarının fonduna bütün sahələrə dair elmi əsərlər, elmi-kütləvi ədəbiyyat, soruq-məlumat nəşrləri, dərsliklər, dərs vəsaitləri və s. sənədlər daxil olmuşdur. Bütün bunlar fondun informasiya bazasını təşkil edir ki, bunsuz da heç bir səmərəli mütaliə prosesi mümkün deyildir. Lakin neft sənaye işçiləri həmkarlar ittifaqının adı çəkilən kitabxanaları informasiya bazası kimi birdən-birə yaranmamışdır. O, uzun illərin məhsulu kimi formalaşmış və ən mühüm sənədlər xəzinəsini əhatə etmişdir. Adı çəkilən kitab fondlarının ədəbiyyatla tənzimləşdirilməsi keçmiş illərin müntəzəm və səmərəli komplektləşdirmə hesabına mümkün olmuş və bir sıra mərhələlərdən keçib gəlmişdir. Bu mərhələləri komplektləşdirmə zənginliyinə görə təxminən iki yerə ayırmaq olar: a) 1970-1985-ci illər; b) 1986-1991-ci illər. Kitabxana fondlarının formalaşması nöqtəyi-nəzərindən birinci mərhələ ikinci mərhələyə nisbətən daha çox üstünlük təşkil edir. Belə ki, bu dövrdə komplektləşdirmə üçün lazım olan bütün imkanlar, o cümlədən maliyyə vəsaiti və çap məhsulu vardı. İkinci mərhələdə isə yeni 80-ci illərin sonlarından, xüsusilə 1991-ci ildən sonra həmkarlar ittifaqı kitabxana fondlarının yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi çox çətinləşmişdir.

Kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi öz növbəsində sənədlərin toplanmasını, sistemləşdirilməsini və elmi əsaslarla istifadə edilməsini tələb edir. Bu məsələnin həlli heç də komplektləşdirmənin həcm çoxluğu ilə həmişə bağlı deyildir. Burada fondun keyfiyyəti də mühüm rol oynayır. Məhz buna görə də kitab fondunun keyfiyyət etibarilə düzgün seçilməsi və təhlil edilməsi həmişə kitabxanaşünaslığın ən ciddi problemləri kimi meydana çıxır. 1992-ci ildən sonra bir tərəfdən sənədlərin nəşr axını azalsa da, digər tərəfdən oxucu sorğusunun intensivliyi artır və dərinləşir. Yaranan bu qeyri-mütənasibliyə baxmayaraq həmkarlar İttifaqı kitabxanaları öz növbəsində oxucuların mütaliəsinə düzgün rəhbərlik etməyi, onların tələbatının dəqiq və dolğun ödənilməsinə ciddi səy göstərir. Bu da həmkarlar ittifaqı kitabxanalarında kitab fondunun elmi əsaslarla komplektləşdirilməsini tələb edir. Kitabxanaların komplektləşdirilməsi istər həcmcə, istər məzmunca, istərsə də kom-

plektləşdirmə əlamətlərinə görə bir sıra xarakterik xüsusiyyətlərə malikdir.

Bu xüsusiyyətlərdən birini oxucu sorğularının artması və dərinləşməsi təşkil edir. Bu da öz növbəsində müxtəlif sahələrə dair ədəbiyyat fondunun komplektləşdirmə zənginliyi tələb edir. Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarının ədəbiyyatla komplektləşdirilməsinin ikinci mühüm xüsusiyyətini xidmət işinin genişləndirilməsi təşkil edir. Bu mühüm xüsusiyyətlər respublikamızda sənədlər axınının sürətlə inkişafını tələb edir. Lakin hazırda bu tələbatı tam təmin etmək mümkün deyildir. Belə ki, xidmət sahəsinin genişlənməsi bir sıra mühüm yeni təsərrüfat profilini nəzərə almaq lazım gəlir. Təsərrüfat profilinin artması istehsalata dair ədəbiyyat fondunun komplektləşdirilməsinin başlıca xüsusiyyətlərini təşkil edir və ona mühüm istiqamət verir.

Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarında ədəbiyyat fondunun komplektləşdirmə xüsusiyyətlərindən birini informasiya axınından səmərəli istifadə etmək və hər bir sənədi ciddi nəzarət süzgecindən keçirməkdən ibarətdir.

Sənədlər axınının azalması həmkarlar ittifacı kitabxanalarında kitab fondunun komplektləşdirmə əmsalını xeyli azaldır, fondun formalaşmasına mənfi təsir göstərir və işin təşkilini xeyli müəkkəbləşdirir. Bu da kitabxana işçilərindən böyük məsuliyyət tələb edir ki, müxtəlif sahələrə dair çap olunan heç bir sənədi nəzərdən qaçırmasın.

Kitabxanalarda kitab fondunun komplektləşdirilməsinin əsas xüsusiyyətlərindən birini də kitabxanaların fəaliyyət dairəsinin genişliyi təşkil edir. Kitabxana üçün ədəbiyyatı elə komplektləşdirmək lazımdır ki, həm bütünlükdə vahid fond, həm də onun bütün quruluş bölmələrinin fondlarını məqsədyönlü şəkildə tənzimləşdirilmiş olsun. Bu da bütün kitabxana işçilərindən, xüsusən komplektləşdirmə şöbəsi işçilərindən böyük ustalıq, bacarıq, dərin bilik və vərdişlər tələb edir.

Kitabxanalar üçün ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi planlı və mün-təzəm xarakter dışıdır. Bu məqsədlə həmkarlar ittifacı kitabxanaları öz fondunun komplektləşdirilməsini planlı və mütəşəkkil surətdə həyata keçirmək üçün kitabxanaların komplektləşdirmə şöbəsində köməkçi məlumat aparatı yaradılır və bir sıra mühüm məsələlər nəzərə alınır. Bu məsələləri aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq olar:

1. Kitab fondunun ədəbiyyatla komplektləşdirilməsinin tematik-tipoloji planının tərtibi;
2. Cari il üçün sənədlərin komplektləşdirmə planı;
3. Ədəbiyyatın cari komplektləşdirmə kartotekası;
4. Alınması yerinə yetirilməmiş nəşrlərin sifariş kartotekası;

5. Kitabxanaların xidmət etdiyi ərazinin iqtisadi və mədəni profilli kartotekası;

6. Oxucuların profil kartotekası;

7. Kitabxanalar tərəfindən cari ildə alınan dövrü nəşrlərin kartotekası;

8. Nəşriyyatların, kitabxana kollektorunun, kitab mağazalarının komplektləşdirmə mənbələrinin ünvan kartotekası.

Respublika həmkarlar ittifacı kitabxanalarında fondun komplektləşdirilməsində fəhlələri, mühəndis-texniki işçiləri, konstruktorları, neftçiləri, çilingərləri, ustaları və digər oxucu qruplarının tələb və sorğularını nəzərə alırlar. Belə bir şəraitdə komplektləşdirmə işi elə aparılır ki, fondlara daxil olan sənədlər məqsədmüvafiq olsun, mütləq potensialına uyğun gəlsin və bunun müqabilində oxunmayan, maraqlı doğurmayan qeyri-profilli kitablar fondan xaric edilsin.

Həmkarlar İttifaqı kitabxana fondlarının tərkibini müəyyənləşdirərkən hər şeydən əvvəl kitabxanaların yerləşdiyi ərazinin əsas iqtisadi sahələri, istehsalat və təsərrüfat məşğuliyyəti dərinlənə öyrənilir və buna müvafiq ədəbiyyatın fondnda olub-olmaması konkretləşdirilir. Kitabxanalar bu xüsusiyyətlərə mühüm fikir verərək oxuculara xidmət işini asanlaşdırmaq məqsədilə yeni nəşrlərin bütün tiplərini dəqiq müəyyənləşdirir və onların alınmasını təşkil edirlər. Buraya ictimai, siyasi, təbii, texniki, kənd təsərrüfatı, incəsənət, idman və bədən tərbiyəsi, bədii və ədəbiyyatşünaslığa və s. elm sahələrinə aid elmi, elmi-kütləvi, dərslik, dərs vəsaitləri, istehsalat, soraq-məlumat nəşrləri daxildir.

Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarında ədəbiyyatın komplektləşdirilməsinə mühüm təsir göstərən mövzu-tipoloji planının tərtibi təşkil edir. Hər bir kitabxana öz profilinə uyğun olaraq mövzu-tipoloji planda əldə edəcəyi ədəbiyyatın komplektləşdirmə potensialını müəyyənləşdirir. Mövzu-tipoloji planda komplektləşdirilməsi nəzərdə tutulan ədəbiyyatın tipləri, mövzuları, nüsxələri, dil profili, oxucu tərkibi, mütləq xüsusiyyətləri, 2-3 il ərzində kitab verilişinin təhlili əsas götürülür.

Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarının əməkdaşları çalışırlar ki, mövzu-tipoloji planda nəzərdə tutduqarı ədəbiyyatın komplektləşdirilməsini tam yerinə yetirsinlər. Lakin təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, bu kitabxanalar həmişə buna nail ola bilmirlər. Məsələn, neft sənaye işçiləri həmkarlar ittifacı sistemində olan Adil İsgəndərov adına mədəniyyət və texnika sarayı kitabxanası 1986-cı ildə özü üçün 800 nüsxəyə qədər ədəbiyyatın komplektləşdirilməsini sifariş verdiyi halda, onun yalnız 528 nüsxəsini komplektləşdirə bilmişdir. Yaxud Orconikid-

ze adına mədəniyyət və texnika sarayı ittifaqlararası MKS-nin mərkəzi kitabxanası 1987-ci il üçün sifariş verdiyi 18 min nüsxə ədəbiyyatın 16.248 nüsxəsini komplektləşdirmişdir. Bu misalların sayını çoxaltmaq da olar. Şübhəsiz bu cür komplektləşdirmə kitabxanalarda ədəbiyyatın alınma potensialına mənfi təsir göstərir.

Bu təkcə adını çəkdiyimiz kitabxanalara ədəbiyyatın nüsxə etibarilə deyil, həm də ad etibarilə daxilolma azlığını da yaradır. Burada həmçinin daxil olan ədəbiyyatın mövzu məhdudluğunu da qeyd etmək lazımdır. Əgər 1989-cu ildə həmin kitabxanalara texnikaya dair cəmi 606 adda, 82 mövzuda kitab daxil olmuşdusa, 1990-cı ildə onların sayı müvafiq olaraq iki dəfəyə yaxın (286 adda, 49 mövzuda) azalmışdır.

Ad və mövzu etibarilə ədəbiyyatın azalmasına baxmayaraq kitabxanalar fondlarının öz tərkib zənginliyini saxlamaqdadır. Bu da bilavasitə əvvəlki illərdə komplektləşdirilən ədəbiyyatın hesabına olmuşdur. Hazırda həmin kitabxanaların fondlarında energetikaya, kibernetikaya, radiotexnikaya, elektronika, televizora, metallurgiyaya, maşınşünaslığa, yeyinti sənayesinə, tikintiyə, tikis istehsalatına, təchizata və s. sahələrə dair ədəbiyyat repertuarı mövcuddur.

Kitabxanalarda aparılan təhlillər göstərir ki, oxucuların texniki və bədii ədəbiyyata böyük marağı vardır. Həmkarlar ittifaqı kitabxanalarından istifadə edən oxucuların texniki və bədii ədəbiyyata böyük marağı vardır. Həmkarlar ittifaqı kitabxanalarından istifadə edən oxucuların 40 faizi texniki ədəbiyyata müraciət edirlər.

Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları oxucuların texniki ədəbiyyata olan sorğu və tələblərini nəzərə alaraq həmin fondların daim formalaşmasına böyük diqqət yetirirlər. Bu cəhətdən neft sənaye işçiləri həmkarlar ittifaqı kitabxanalarının fəaliyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bu məsələnin 1986-1990-cı illərin hesabatlarının təhlil edilməsi kitab fondu haqqında daha konkret təsəvvür yaradır. 1986-cı ilin yanvarın 1-ə verilmiş hesabatlara görə 281 kitabxananın 3.791.144 nüsxə kitab fondu olmuşdur. 1985-ci ildə bütün kitabxanalara 204.825 nüsxə yeni ədəbiyyat komplektləşdirilmiş 195.663 nüsxə ədəbiyyat fondan xaric edilmişdir. 1986-cı ilin axırlarında fondun tərkibi aşağıdakı kimi olmuşdur: 778.262 nüsxə ictimai-siyasi, 372.479 nüsxə texniki və kənd təsərrüfatı, 2.043.260 nüsxə bədii ədəbiyyat, 254.508 nüsxə uşaq ədəbiyyatı, 351.797 nüsxə isə başqa ədəbiyyatdır. 1986-cı ilin yanvarın 1-ə 281 kitabxanadan istifadə edən 360.917 nəfər oxucuya 6.385.502 nüsxə kitab verilişi olmuşdur. O cümlədən 1.260.994 nüsxə ictimai-siyasi, 632.559 nüsxə texniki və kənd təsərrüfatı, 3.282.989 nüsxə bədii ədəbiyyat, 570.465 nüsxə uşaq ədəbiyyatı, 637.595 nüsxə başqa elmlərə

aid kitab verilişi olmuşdur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, 146 kitabxananın 795 səyyar məntəqəsi vardı. Bütün kitabxanaların kitabxana şura üzvləri ilə birlikdə 7.344 nəfər kitabxana fəalları vardı ki, onların kitab təbliğində, mədəni-kültüvi tədbirlərin hazırlanıb keçirilməsində və s. işlərdə böyük rolları vardı. Bəhs etdiyimiz dövrdə bütün kitabxanalarda 10.932 mühazirə, oxucu konfransları və ədəbiyyat gecələri keçirilmişdir. Bu dövrdə oxunuş 18, kitab fondunun dövrüyyəsi isə 1,7 faiz olmuşdur. Məlumat üçün deməliyə ki, həmkarlar ittifaqının 91 kitabxanası Bakı şəhərində və əhlə qəsəbələrində fəaliyyət göstərir ki, onların fondunda olan 2.056.151 nüsxə ədəbiyyatın 410.362 nüsxəsi ictimai-siyasi, 180.690 nüsxəsi texnika və kənd təsərrüfatı, 1.153.416 nüsxəsi bədii, 739.578 nüsxəsi uşaq, 237.726 nüsxəsi başqa ədəbiyyatdır. Bu kitabxanalardan 151.406 nəfər oxucuya 3.334.150 nüsxə ədəbiyyat verilişi olmuşdur ki, onların 597.316 nüsxəsi ictimai-siyasi, 411.839 nüsxəsi texnika və kənd təsərrüfatı, 1.663.780 nüsxəsi bədii, 190.946 nüsxəsi uşaq, 472.671 nüsxəsi isə başqa ədəbiyyat olmuşdur. Bütün bu veriliş rəqəmləri oxucuların fonda olan sorğu optimallığından irəli gəlir.

Respublika həmkarlar ittifaqlarının 281 kitabxanasından 24-ü Azərbaycan Respublikası Neft və Qaz Sənayesi İşçiləri Həmkarlar İttifaqı sistemində fəaliyyət göstərir ki, onların hamısı Bakı şəhərində yerləşir. 1986-cı ildə 24 kitabxananın fondunda 982.005 nüsxə ədəbiyyat vardı ki, onların 218.420 nüsxəsi ictimai-siyasi, 109.366 nüsxəsi texnika və kənd təsərrüfatı, 498.540 nüsxəsi bədii, 28.969 nüsxəsi uşaq, 126.710 nüsxəsi başqa ədəbiyyata aiddir. 1986-cı ildə bu kitabxanalardan 75.257 nəfər oxucuya 1.616.031 nüsxə ədəbiyyat verilmişdir. Bu kitabxanalar üzrə oxunuş 21,4 nüsxəyə, dövrüyə isə 1,64 dəfəyə bərabər olmuşdur. Həm oxunuşu, həm də dövrüyəni qənaətbəxş hesab etmək olar.

Məlumat üçün onu da qeyd edək ki, Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları mərkəzləşdirildəndən sonra vahid kitab fondu yaradılmış və MKS-nin bütün oxucuları bu vahid fondan istifadə edirlər. Oxucuların bütün sorğularına tam cavab vermək üçün MKS fondlarını düzgün, planlı, profilə uyğun komplektləşdirilməsi işi xeyli genişlənməmişdir. MKS-də əsas proseslər- komplektləşdirmə, kitabışləmə, sistemləşdirmə və kataloqlaşdırma və s. mərkəzləşdirilərək vahid bir mərkəzdən həyata keçirilir, ədəbiyyatın təbliği və bibliografiya xidməti vahid məlumat-axtarma bazasına əsaslanır, bununla da mərkəzi kitabxananın hüquq və vəzifələri, habelə təşkilatçılıq məsuliyyəti artır, eyni zamanda respublikada və sistem daxilində kitabxana işinə dair yeni elmi-metodik mərkəz formalaşır.

Mərkəzləşdirilmiş sistemin təşkili bir sıra üstünlüklərə malikdir. Belə ki, MKS şəraitində ayrı-ayrı oxucu qruplarının peşə və istehsalat sorğularının və müxtəlif məlumatı olan sorğuların vaxtında və operativ qaydada təmin olunmasına daha yaxşı imkan yaradır. Bu da bir həqiqətdir ki, respublikamızın bütün oxucuları, o cümlədən fəhlə və mütəxəssislər geniş mütləq dairəsinə malikdir və onları elm, texnika və istehsalat sahəsində baş verən yeni-yeni məlumatlar daim maraqlandırır.

Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarında əsas iş proseslərinin biri fondun təşkilidir. Bu kitabxanalarda fond daim yeni ədəbiyyatla zənginləşdirilir.

Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarında fondun düzgün kompleksləşdirilməsi oxuculara kitabxana xidmətini təkmilləşdirməyin əsas məsələlərindən birini təşkil edir. Bir çox iş proseslərinin kompleks şəkildə ardıcıl yerinə yetirilməsinə nail olunur. Beləliklə, formalaşdırmaya fondun kompleksləşdirilməsi, təşkili və idarə edilməsi daxildir. Nəticədə həmin mərhələlər üzrə həmkarlar ittifaqı kitabxanalarının fondu daha da zənginləşir, oxucuların tələbatını təmin etməyə imkanı daha da artır.

Kitabxana fondu - çap əsərlərinin və digər sənədlərin kitabxananın vəzifəsi, tipi və profilinə uyğun olaraq məqsədyönlü istifadəsi üçün sistemləşdirilmiş qaydada təşkili və müəyyən dövr ərzində mühafizəsidir.

Kompleksləşdirmə işə kitabxananın vəzifəsi, tipi, profili və oxucuların maraq və sorğularına uyğun olaraq fondun çap əsərləri və digər sənədlərlə səmərəli və müntəzəm surətdə tamamlanması, eyni zamanda öz aktuallığını itirmiş materiallardan təmizlənməsi deməkdir.

Kitabxana təcrübəsindən bizə məlumdur ki, kitabxanaların kompleksləşdirilməsi prosesində bir sıra mühüm prinsiplərə əməl olunur. Bunlar profillik, müntəzəmlik, əlaqələndirmə, planlılıq, sistemlilik və s. ibarətdir.

Kompleksləşdirmə profili kitabxananın tipi, onun işinin həcmi və əhaliyə xidmətin vəzifələri ilə müəyyənləşir. Bu eyni zamanda həmkarlar ittifaqı kitabxanalarının kompleksləşdirilməsinə də aiddir. Digər tərəfdən kitabxanaların yerləşdiyi və xidmət etdiyi ərazinin iqtisadi və istehsalat xüsusiyyətlərinin məcmuu nəzərə alınır. Üçüncüsü, kompleksləşdirmə profili, oxucu kontingenti, onların milli və yaş tərkibi, bu və ya digər peşə və təhsil qruplarının üstünlük təşkil edən spesifik mədəni marağı və təsərrüfat sorğuları əsasında müəyyənləşdirilir. Sonuncu iki amil bir-biri ilə sıx bağlıdır. Çünki kitabxananın yerləşdiyi ərazinin həm tarixi keçmişi, həm əhalinin tərkibi, həm təsərrüfat fəaliyyəti,

həm ərazinin iqtisadiyyatı, hazırkı vaxtda bu iqtisadiyyatın vəziyyəti, təsərrüfat qarşısında duran vəzifələr oxucu tələbatında öz əksini tapır.

Nəhayət, ədəbiyyatın kompleksləşdirilməsi zamanı kitabxanaların daxili xüsusiyyətləri-quruluşu, tarixi inkişafı, maliyyə imkanları və digər cəhətləri nəzərə alınır.

Kompleksləşdirmənin düzgün profiləşdirilməsi kitabxanaların işinin təsir gücünü daha da artırır, onu həyatla, fəhlələrin, qulluqçuların, mühəndis-texnik işçilərinin və digərlərinin praktik fəaliyyəti ilə sıx əlaqələndirməyə imkan verir.

Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanaları öz fondlarını kompleksləşdirərkən sistemliyi və tamlığı əsas götürülür. Əhalinin geniş dairəsinə - fəhlələri, ziyalıları, qulluqçuları, şagird və tələbələri, neftçiləri, mühəndis-texnik işçiləri nəzərə alaraq bütün bilik sahələrinə dair ədəbiyyatı kompleksləşdirir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Respublika Həmkarlar İttifaqı kitabxanalarının metodiki mərkəzinin 1986-cı ilin statistik hesabatı.*
2. *I.M.Qubkin adına Respublika Həmkarlar ittifaqının Baza Kitabxanasının 1985-ci il hesabatı.* - S.11.
3. *I.M.Qubkin adına Respublika Həmkarlar ittifaqının Baza Kitabxanasının 1986-cı il hesabatı.* - S.11.
4. *Cədvəl həmin kitabxananın 1985-1990-cı illərin hesabatları əsasında tərtib edilmişdir.*
5. *I.M.Qubkin adına Respublika Həmkarlar ittifaqının Baza Kitabxanasının 1986-cı il hesabatı.* - S. 4.
6. *İliç adına mədəniyyət və texnika sarayının ittifaqlararası MKS-nin 1985-1990-cı il hesabatları.*
7. *S.M.Kirov adına mədəniyyət və texnika sarayının mərkəzi kitabxanasının 1985-ci il hesabatı.* - S.3.
8. *Yenə orada.* - 1986-cı il hesabatı. - S.4.
9. *Yenə orada.* - 1990-cı il hesabatı. - S.3.
10. *M.Əzizbəyov adına mədəniyyət və texnika sarayının mərkəzi kitabxanasının 1986-cı il hesabatı.* - S.6.
11. *Yenə orada.* - 1990-cı il hesabatı.
12. *Yenə orada.* - 1986-cı il hesabatı.
13. *Yenə orada.* - 1990-cı il hesabatı.
14. *Xələfov A.A. və b. Kitabxana işçisinin məlumat kitabı.* - B.: Azərneqr. - 1986. - S.172.

15. Xələfov A.A. və b. Kitabxana işçisinin məlumat kitabı.-B.:Azərənqr.-1986.- S.172.
16. Xətai adına respublika mədəniyyət və texnika sarayı Baza kitabxanasının 1990-cı il hesabatı.- S.4.
17. Yənə orada.-1989-cu il hesabatı.- S.7.
18. İ.M.Qubkin adına rəpublika Baza kitabxanasının 1986-1987-ci il hesabatları.
19. Yənə.-1989-cu il hesabatı.- S.5.
20. yənə orada.-1990-cı il hesabatı.- S.11.
21. Azərbaycan Respublikası Həmkarlar İttifaqının 1985-ci ilin statistik hesabatı.
22. Yənə orada.-1986-cı ilin statistik hesabatı.
23. Azərbaycan Respublikası həmkarlar ittifaqının 1986-cı il statistik hesabatı.
24. Azərbaycan Respublikası Neft və Qaz sənaye işçiləri həmkarlar ittifaqının 1986-cı ilin statistik hesabatı.
25. Xələfov A.A. və b. Kitabxana işçisinin məlumat kitabı.-B., 1986.- S.122.
26. Yənə orada, S.120.
27. Xələfov A.A.Kitabxana işçisinin məlumat kitabı.-B., 1986.- S.122.

Таджеддин Кулиев

ПРОФСОЮЗНЫЕ БИБЛИОТЕКИ АЗЕРБАЙДЖАНА В 1986-1990 ГОДЫ

Р Е З Ю М Е

Статья посвящена деятельности Республиканских профсоюзных библиотек в 1986-1990 г. В статье рассмотрены вопросы организации и управления фондами профсоюзных библиотек, об их широкой пропаганде, об укреплении их материально-технической базы в указанные годы, об организации в профсоюзных библиотеках культурно-массовых мероприятий.

Особое внимание уделено проблемам методической работы, о системе каталогов, о формах работы для привлечения в библиотеки новых абонентов. В статье приводится достаточное количество фактов, указывающих на развитие библиотечной сети, росте фондов и пр.

Əli Rüstəmov

Pedaqoji elmlər namizədi, dosent

Nuriyə Mustafayeva

Kompüter mərkəzinin mühəndisi

KORPORATİV KİTABXANA-İNFORMASIYA ŞƏBƏKƏLƏRİNDƏ KATALOQLAŞDIRMANIN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Kitabxanalar arasında korporativlik ideyası 70-ci illərin əvvəllərində yaranmışdır. Bu dövrdə bir sıra Avropa ölkələrinin kitabxanalarında korporativliyin ilkin mərhələsi kimi soraq-informasiya sistemləri yaradılmışdır. Kitabxanaların qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində yaradılan belə axtarış sistemlərinə toplu kartoçka və çap kataloqlarını misal östərmək olar. Deyilən dövrdə kompüter və xüsusilə telerabitə texnikası və texnologiyaları lazımi səviyyədə olmadığından on-layn rejimində informasiya axtarışı və mübadiləsi mümkün deyildi. Buna görə də bir sıra xarici ölkələrin kitabxanalarına daxil olan yeni ədəbiyyatın bibliografik yazıları maqnit lentinə keçirilirdi və iştirakçı kitabxanalar arasında mübadilə edilirdi. Həmin kitabxanaların baza informasiya mərkəzi funksiyasını Ohayo kitabxana-kompüter mərkəzi (OCLC) yerinə yetirirdi. Yaranmasının ilk dövrlərində onun korporativ elektron kataloqu 2200 Avropa və Amerika kitabxanalarının komplektləşdirdiyi cari sənədlərin MARC formatında bibliografik yazılarını əhatə edirdi. 2001-ci il məlumatına görə deyilən korporativ elektron kataloq 65-ə qədər ölkənin 20 mindən artıq kitabxanasında mühafizə edilən 35,5 milyon adda ədəbiyyatın bibliografik yazılarını əhatə edir. Bundan başqa, RLIN, PICA, RUSLAN və digər korporativ kataloqlaşdırma şəbəkələri vardır.

Sovet dövründə korporativlik konsepsiyası təşkilati və metodik baxımdan sərt mərkəzləşdirilmiş kitabxana və informasiya şəbəkələri çərçivəsində müəyyən qədər reallaşdırılmışdı. Belə ki, 70-ci illərin ortalarında ümumittifaq və sahəvi informasiya mərkəzləri ixtisaslaşdıqları sahələr üzrə cari informasiyaların maqnit lentlərində vahid kommunikativ format əsasında bibliografik yazılarını hazırlayıb, aralarında mübadi-

lə edirdilər. Bu formatlar əsasında paylaşdırılmış məlumat bazaları, müxtəlif səviyyəli (sahə, respublika, diyar, vilayət və s.) avtomatlaşdırılmış elmi-texniki informasiya mərkəzləri yaradılmışdı və istifadəçilərə paket rejimində xidmət göstərilirdi; şəbəkədə məlumat mübadiləsinin təşkilati-metodik qaydaları və dövlət maliyyə mexanizmi işlənilib hazırlanmışdı. Burada maqnit lentlərinə yazılmış məlumat bazaları korporativ məhsul olsa da, elektron kataloqlar üçün onlar əsasında işçi formatlar yaratmaq lazım gəlirdi. 70-ci illərin ortalarında bu istiqamətdə SSRİ Dövlət Ümumi Elmi-Texniki Kitabxanasında (QPNTB SSSR) əhəmiyyətli işlər görülmüşdü. Məhz SSRİ-də ilk korporativ kataloqlaşdırma sistemi-SSRİ kitabxanalarına daxil olan cari xarici elmi-texniki kitabların (AS ZK) və seriyalı nəşrlərin (AS ZSİ) avtomatlaşdırılmış sistemi yaradılmışdı. Hazırda MDB ölkələrində korporativ kitabxana-informasiya şəbəkələrinin yaradılması sahəsində xeyli deklarasiyaların və layihələrin olmasına baxmayaraq, deyilən avtomatlaşdırılmış sistem elmi-texniki ədəbiyyatın avtomatlaşdırılmış sistem (AS RSvK) adı altında indi də fəaliyyət göstərir.

Bu sistemdə tam təsnifat indeksi və saxlanma yeri (kitabxanaların kodları) olan bibliografik yazılar korporativ məhsul hesab edilir [1, s.15]. Bundan başqa, Rusiyada Mədəniyyət Nazirliyinin təşəbbüsü, 20 kitabxananın iştirakı və QPNTB-nin rəhbərliyi altında Rusiya baza Korporativ Kataloqlaşdırma Mərkəzinin yaradılması layihəsi [7] işlənmişdir. Rusiyanın regionlarında da (Məs.:Tomsk, Moskva, Sankt-Peterburq, Kemerovo və s.) hər birində orta hesabla 15-20 kitabxana olan ərazi korporativ kitabxana-informasiya mərkəzinin yaradılması müşahidə edilir [1, s.15]. 2002-ci ildə həmin mərkəzlər ARBİKON adlı yeni peşəkar assosiasiya yaratmışlar.

Korporativlik elementləri 70-ci illərin ortalarında vahid respublika soraq-informasiya fondunun (ERSİF) yaradılmasında da müşahidə edilirdi. Şəbəkənin rəsmi təlimat sənədləri, təşkilati strukturu və maliyyə təminatı işlənilib hazırlanmışdı [2].

Azərbaycan Respublikasında ERSİF-in iştirakçıları 25 iri elmi, texniki və kütləvi kitabxana idi. ERSİF konsepsiyasının korporativ elementləri aşağıdakılardan ibarət idi: 1) soraq-axtarmaq vasitələrinin (kataloq və kartotekaların) tematik bölgülərinin statistik parametrlərinin (məs: ədəbiyyatın ad etibarilə miqdarı, artım dinamikası, nüsxəlilik və s.) müəyyənləşdirilməsi; 2) vahid koordinativ komplektləşdirmə planının işlənməsi; 3) toplu kartoçka kataloqunun cari komplektləşdirilən nəşrlər üzrə elektron versiyasının işlənməsi. ERSİF-in koordinativ rəhbərlik funksiyasını əlaqədar elmi-metodik mərkəzlər yerinə yetirirdi. Gös-

tərilən məsələlərin əksəriyyəti təcrübi olaraq həll edilmişdi [3, 4]. Sönmə göstərilən məsələ eksperimental variantda respublika integral avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sisteminin «Bibliografik informasiya» altsistemine bir funksiyası kimi reallaşdırılmışdı [5, 6].

XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərindən başlayaraq informasiya və kommunikasiya texnikası və texnologiyaları sahəsində ardıcıl yüksələn xətlə nəhəng keyfiyyət dəyişikliyi baş verir. Xüsusilə lokal və milli şəbəkə sistemləri, fərdi kompüterlər, internet, CD-ROM texnologiyaları, nəhayət ən son nailiyyət olan mobil rabitə vasitələri şəbəkə sisteminin yaradılması sahəsində yeni üfqlər açılmışdır. Bunlarla yanaşı, MDB ölkələrində kitabxanaların sət mərkəzləşdirilmiş inzibati-amirlik metodları ilə idarə edilməsi əvəzinə demokratik və müstəqillik prinsipləri bərqərar olmuşdur. Lakin son 10-15 ildə kitabxanalar yaşamaq, mövcud olmaq uğrunda mübarizə aparmış, maliyyə təminatı minimum həddə endirilmiş, komplektləşdirilən cari ədəbiyyatın miqdarı dəfələrlə azalmışdır. Müasir kitabxana-informasiya mühiti üçün xarakterik tendensiyalar (dünya kitabxanaları ilə sərbəst qarşılıqlı əməkdaşlıq, dünya kitabxana-informasiya məkanına maneəsiz müraciət və s.) hər bir kitabxana üçün real imkanlar yaratmışdır. Belə bir ziddiyyətli şəraitdə kitabxanalar korporativ fəaliyyət prinsipləri əsasında yeni yollar axtarmaq, qüvvələri birləşdirmək, az maliyyə vəsaiti sərf etməklə öz ümumi problemlərini birləşdirmək həll etməyə məcburdur. Buna görə də korporativ-kitabxana-informasiya şəbəkələrinin yeni kitabxana-informasiya və kompüter-program mühitinə uyğun olaraq layihələşdirilməsi və reallaşdırılması hər bir kitabxana üçün (xüsusilə kiçik və orta səviyyəli kitabxana) obyektiv zərurətdir.

Müasir dövrdə korporativ kitabxana-informasiya şəbəkəsi texniki-program resursları lazımı səviyyədə olan yəni lokal kompyuter şəbəkəsi avtomatlaşdırılmış iş yerləri (AİY) açıq sistem arxitekturası ilə qurulan kitabxanaların cəmiyyət birləşməsidir (əlaqələnməsidir). Bu təşkilati formaya bəzən kitabxana konsorsiumu da deyirlər. Burada qeyd etmək vacibdir ki, korporativ şəbəkə formasında fəaliyyəti yalnız kitabxanalara aid deyildir. Hazırda respublikada dövlət statistikasına, rabitə, gömrük və s. sahələrdə korporativ şəbəkələr təşkil edilir. Əlbəttə, onların mərkəzləşdirilmiş və paylanmış informasiya resursları, funksiyaları, maliyyə mexanizmi və fəaliyyət istiqamətləri kitabxanalardan fərqlənir. Lakin vacib jəhət odur ki, onların təşkilati-texniki strukturu və informasiya mübadiləsi korporativ prinsiplərə əsaslanır. Z39.50 və Ariel protokolu burada da geniş istifadə olunur.

Hər hansı korporativ şəbəkənin iştirakçısı olmaq üçün joğrafi yerləşmə məkanından asılı olmayaraq hər bir iştirakçı kitabxana müəyyən vəzifələri həll etmək barədə öhdəçilik götürür: konsorsiumda daimi və ya uzun müddət iştirak etmək; öz biblioqrafik və qismən ilkin sənəd massivlərini elektron formaya keçirmək və şəbəkə iştirakçılarının istifadəsinə vermək; istifadə edilən texniki-proqram təminatının şəbəkə üçün qəbul edilmiş tələblərə cavab verməsi; şəbəkənin jəri və perspektiv fəaliyyəti üçün iştirakçılar tərəfindən qəbul edilmiş texniki təminat vasitələrinin və maliyyə vəsaitlərinin ayrılması və s.

Rusiyanın və bəzi uzaq xarici ölkələrin korporativ kitabxana-informasiya şəbəkələrinin təşkili təcrübələri göstərir ki, şəbəkənin fəaliyyətinə xüsusi koordinativ orqan-direktorluq rəhbərlik edir. Direktorluğun üzvləri iştirakçı kitabxanaların təqdimatı əsasında seçilir. Üzvlərin miqdarı iştirakçı kitabxanaların sayından asılıdır. Üzvlər bir qayda olaraq, kitabxana işini və yeni informasiya texnologiyalarını yaxşı bilən mütəxəssislərdən ibarət olur. Üzvlər içərisindən səsvərmə yolu ilə 2-3 nəfər direktor müavinləri seçilir. Müavinlər şəbəkənin əsas fəaliyyət istiqamətləri (məs.: texniki-proqram təminatı, informasiya mübadiləsi, maliyyə məsələləri və s.) üzrə elmi-metodik və idarəetmə funksiyalarını yerinə yetirirlər. Ərazidaxili şəbəkələrdə elmi-tədqiqat işlərinin koordinasiya edilməsi üçün elmi katibliyin və xüsusi mərkəzi elmi şuranın təşkili də məqsəduyğun hesab edilir [7]. Direktorluq müəyyən iştirakçı kitabxananın iqtisadi-maliyyə fəaliyyətinə müdaxilə etmək hüququna malik deyil. Lakin şəbəkənin inkişaf planını işləmək, şəbəkədə və onun ayrı-ayrı qovşaqlarında işləri təşkil etmək, malliyyə ehtiyatlarını axtarmaq, əldə etmək, iştirakçılar arasında paylaşmaq, icra edilən işlərin həcminə, keyfiyyətinə, texnoloji və maliyyə intizamına nəzarət etmək, yeni üzvləri şəbəkəyə qəbul etmək, xarici partnyorlarla əməkdaşlığı təşkil etmək, şəbəkə problemlərinə dair təbiiq-elmi tədqiqatları təşkil və idarə etmək və s. direktorluğun birbaşa funksiyalarıdır.

Korporativ kitabxana-informasiya şəbəkəsi mahiyyəti etibarilə ərazicə uzaq məsafədə yerləşən lokal kitabxana-kompüter şəbəkələrinin şəbəkəsidir, yəni metaşəbəkədir. Hər şəbəkə açıq sistem arxitekturasında (kliyent-server konsepsiyası) qurulur və paylaşdırılmış informasiya resurslarına malik olur. Şəbəkələr arasında əlaqə və informasiya mübadiləsi kompüter-proqram (ilk növbədə Z39.50 protokolu), telerabitə vasitələri, qlobal şəbəkə və on-layn rejimli kommunikasiya kanalları

vasitəsilə təşkil edilir". Quruluşca mürəkkəb olan, geniş coğrafi ərazini əhatə edən şəbəkələrin strukturunda baza informasiya mərkəzinin (provayderin) və ərazi şəbəkə mərkəzlərinin olması vacibdir. Rusiya korporativ kataloqlaşdırma mərkəzinin (RKKM) layihə-təşkilatı strukturu [7] deyilən fikrə əyani nümunə ola bilər. Rusiyanın müxtəlif regionlarında (məs.: Moskva, Sankt-Peterburq, Tomsk, Vladivostok və s.) yaradılmaqda olan ərazi şəbəkə mərkəzləri əlaqədar regionun korporativ kitabxana-informasiya şəbəkələrinə xidmət göstərir və onların korporativ istiqamətdə fəaliyyətlərini bütün korporativ şəbəkə ilə əlaqələndirir. Eləcə də Ohayo kitabxana-kompüter mərkəzinin (OCLC) baza mərkəzi olmaqla, tərkibində 120-yə qədər ərazi şəbəkə mərkəzi yaradılmışdır.

Korporativ kitabxana-informasiya şəbəkəsinin informasiya resurslarının formalaşdırılması əsasən iştirakçı kitabxanaların lokal şəbəkələri və ərazi şəbəkə mərkəzləri tərəfindən həyata keçirilir. Elektron informasiya resurslarının formalaşdırılmasında INTERNET-in elektron şəbəkə xidmətlərindən də istifadə edilir. Baza və ərazi şəbəkə mərkəzlərində birgə istifadə üçün normativ və metodik sənədlər, soruq-informasiyaları və linqvistik təminat vasitələri üzrə məlumat bazaları yaradılır.

Qeyd edək ki, korporativ kitabxana-informasiya şəbəkələrinin yaradılması şəxəli, çoxistiqamətli və kifayət qədər mürəkkəb problemdir. Burada informasiya texnologiyalarının bütün nəzəri, metodik və təcrübi arsenalı üzvi şəkildə sintez olunur. Informasiyalaşdırılmış cəmiyyəyə keçid əsasən informasiya resurslarının optimallaşdırılması əsasında mümkün olduğundan, deyilən problemdə həmçinin informasiyalaşdırmanın aparıcı istiqamətlərindən biri ifadə olunur. Bütün bunlara görə də korporativ kitabxana-informasiya şəbəkələrinin yaradılması coğrafi məkan (region, ölkə və beynəlxalq korporativ şəbəkə), fəaliyyət istiqamətləri (məs.: korporativ kataloqlaşdırma, tam mətnli məlumat bazalarının və şəbəkə elektron kitabxanasının yaradılması, sənədlərin elektron göndərişi və s.), maliyyə məsələləri (kitabxana-informasiya məhsullarına və xidmətlərinə qiymətqoyma mexanizminin işlənməsi, bazar marketingi və s.) və bir sıra digər problemləri özündə cəmləşdirir.

Təbii ki, istər ənənəvi, istərsə də elektron informasiya resursları müəyyən ünvan, axtarış əlaməti olmadan axtarılıb tapıla və ya generasiya oluna bilməz. Digər tərəfdən cəmiyyətin bütün tarixi inkişaf müddətində yaratdığı ənənəvi informasiya resurslarını osifirovka etmək

* Korporativ kitabxana-informasiya şəbəkəsinin texniki və proqram təminatı, icra olunan texnoloji proseslərinin xarakteristikası geniş və mürəkkəb olduğuna görə bu barədə növbəti məqalədə danışılacaqdır.

çetindir və buna kəskin ehtiyac da yoxdur. Həmin resursları axtarmaq üçün ilk növbədə qlobal axtarış sistemləri yaradılmalıdır. Bu baxımdan korporativ kitabxana-informasiya şəbəkələrinin yaradılması istiqamətində həll edilməsi lazım gələn ilk istiqamət korporativ kataloqlaşdırmaadır. Yuxarıda deyilən digər fəaliyyət istiqamətləri də paralel şəkildə həll edilməkdədir. Korporativlik istiqamətində və ümumiyyətlə, bütün informasiya fəaliyyətində az işlənmiş problem iqtisadi (o cümlədən maliyyə mexanizmi) problemdir.

İlk növbədə qeyd etməliyik ki, korporativ kataloqlaşdırma sovet dövründə və qismən indi də əlaqədar respublika Kitab Palataları tərəfindən icra edilən mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırmadan fərqlənir. Korporativ kataloqlaşdırma bir neçə kitabxananın kollektiv əmək bölgüsü əsasında yeni daxil olmuş sənədlərə elektron üsullarla kataloqlaşdırma prosesidir. Bu işlə iştirakçı kitabxananın kataloqlaşdırma üzrə AİY məşğul olur. Məlum olduğu kimi, mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma işə mütləq nüsxə kimi daxil olan ölkə nəşrləri əsasında kataloqlaşdırmanın aparılması, çap kartoçkalarının və rəsmi dövrü bibliografik nəşrlərin (salnamələrin) hazırlanması prosesidir (hazırda respublika çox pis vəziyyətdədir). Göstərilən iki tip qlobal kataloqlaşdırmanı qarşı-qarşıya qoymaq olmaz. Çünki onların kəşiməyən bir sıra əlamətləri vardır: xarici ölkə nəşrləri; məcburi nüsxələrin daxil olmayan hissəsi; sənədlərin fərdi və qrup halında bibliografik təsviri; retrokonversiya və s. Belə bir kitabxana-informasiya mühitinin nəzərə alaraq, bir tərəfdən mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma massivinin, digər tərəfdən korporativ kitabxana-informasiya şəbəkəsinin iştirakçıları tərəfindən yeni nəşrlərə hazırlanmış bibliografik təsvirlərin müqayisəsi əsasında çoxdəfəlik istifadə məqsədilə vahid bibliografik informasiya massivi yaratmaq və korporativ kataloqlaşdırma mərkəzinin baza massivinə daxil etmək məqsədəuyğundur. Buna görə də Respublika Kitab Palatasının korporativ şəbəkələrin yaradılmasına daha dərin marağı olmalıdır. «Kitabxana işi haqqında qanun»un bir sıra müddələrinin, o cümlədən məcburi nüsxə barəsində hüquqi tələblərin faktiki olaraq işləmədiyi bir şəraitdə deyilən tədbir daha məqsədəuyğun hesab edilməlidir. Bu tədbirin son nəticəsi bir tərəfdən dövlət bibliografiyasının müasir şəraitdə düzğun təşkilinə, digər tərəfdən yeni integral tipli, açıq arxitekturalı kitabxana bibliografiya on-layn baza mərkəzinin yaradılmasına gətirib çıxarır. Bununla da respublikanın kitabxana-informasiya resursları həm kitabxanalar, həm respublika, həm də dünyanın bütün istifadəçiləri tərəfindən istifadə edilə bilər. Xarici ölkələrin korporativ kitabxana-informasiya

şəbəkələrinin təcrübələri göstərir ki, on-layn baza mərkəzi funksiyasını əlaqədar ölkənin milli kitabxanası yerinə yetirir. Şəbəkə elektron kataloqlaşdırma baza massivi də, korporativlik əsasında bu tip kitabxanalarda yaradılır. Bu kataloqlaşdırma açıq şəbəkə arxitekturasında qurulur, həm şəbəkə daxili, həm də xarici ölkələrin korporativ kitabxana-informasiya şəbəkələri ilə informasiya mübadiləsi aparır. On-layn baza mərkəzi aşağıdakı əsas funksiyalar icra edir:

1) korporativ kataloqlaşdırma texnologiyalarının optimal səviyyəsinin və mərkəzin fəaliyyətinin təmin edilməsi;

2) iştirakçı kitabxanaların kataloqlarının mərkəzləşdirilmiş retrokonversiyasına aid məsələlərin reallaşdırılması;

3) korporativ şəbəkə iştirakçıları arasında kitabxana-informasiya məhsullarına və xidmətlərinə müraciətin təşkili;

4) iştirakçı kitabxanaların paylanmış fondu üçün toplu elektron kataloqlaşdırma reallaşdırılması;

5) xarici ölkə istifadəçilərinə şəbəkə rejimində xidmət məqsədi və problem yönümlü məlumat bazalarının və digər informasiya məhsullarının yaradılmasına kömək göstərmək;

6) KAA-nın elektron servis funksiyalarını reallaşdırmaq məqsədilə soruşulan ilkin sənədlərin osifirovkası, skanerləşdirilməsi və elektron göndərmə texnologiyalarından istifadə edilməsi;

7) CD-ROM texnologiyalarının geniş tətbiqi əsasında seçilmiş repertuarlarda elektron kitabxanaların və mikroformalarda həmin nəşrlərin ehtiyat fondunun yaradılması;

8) xarici ölkələrin fəaliyyət göstərən korporativ kataloqlaşdırma mərkəzləri (ilk növbədə onlardan ən dolğunu olan OCLC) elektron bibliografiya massivlərinin iştirakçı kitabxanalara daxil olan cari xarici nəşrlərin korporativ kataloqlaşdırma üçün istifadə edilməsi;

Bir neçə MDB ölkəsində, xüsusilə Rusiyada korporativ kataloqlaşdırma və şəbəkə elektron kataloqlaşdırma dair bitkin layihələrin [5, 6] işlənməsinə baxmayaraq, interaktiv rejimdə fəaliyyət göstərən real korporativ kataloqlaşdırma sistemi hələlik yoxdur. Bu istiqamətdə aparılmış tədqiqatlarla yaxından tanışlıq göstərir ki, korporativ kataloqlaşdırma probleminin MDB ölkələri üçün həll edilməsi vacib olan dörd əsas cəhəti vardır:

1) kommunikativ və işçi formatların müxtəlifliyi, yəni MDB-nin bir sıra iri kitabxanaların elektron kataloqları üçün müxtəlif bibliografik yazı formatlarının tətbiq edilməsi;

2) layihələşdirilən korporativ şəbəkələrin iştirakçısı olmaq istəyən bir sıra kitabxanalarda (xüsusilə orta səviyyəli) kompüter texnikasının,

lokal hesablama şəbəkəsinin və kommunikasiya avadanlıqlarının az və aşağı səviyyədə olması;

- 3) korporativ şəbəkələr üçün maliyyə mexanizminin olmaması;
- 4) yeni informasiya və kommunikasiya texnologiyaları sahəsində ixtisaslı kadrların kitabxanalarında olmaması və ya azlığı.

Korporativ kitabxana-informasiya şəbəkəsində informasiya proseslərinin, o cümlədən elektron kataloqlaşdırmanın şəbəkədaxili və şəbəkəxarici uyğunluğunun təmin edilməsi vacib cəhətdir. Belə ki, şəbəkə üzvlərinin hər biri digərlərinin elektron informasiya resurslarından öz işlərini tənzim etmək məqsədilə istifadə etməlidir, informasiya mübadiləsi aparmalıdır, həm də öz serveri vasitəsilə geniş informasiya məkanına çıxmalıdır. Buna görə də şəbəkənin informasiya, proqram və texniki uyğunluğu təmin edilməlidir. Şəbəkənin proqram və texniki təminat məsələləri geniş və mürəkkəb problem olduğuna görə bu barədə sonrakı məqalələrdə danışılacaqdır. Yuxarıda deyilən və həll edilməsi vacib olan birinci məsələ barədə qısaca danışaq.

Informasiya təminatının şəbəkədaxili uyğunluğu əsasən bibliografik formatların inkişafı, standartların, təsnifat və indeksləşdirmə sisteminin işlənməsindən ibarətdir. Bütün bunlar korporativ kataloqlaşdırma, şəbəkədaxili informasiya axtarışı və mübadiləsi üçün vacib olan bibliografik informasiya mühitidir [1, c.18].

Sovet dövründə və sonrakı müstəqillik illərində bibliografik təsvir 7.1.76 və 80-ci illərdə təkmilləşdirilmiş 7.1.84 nömrəli dövlət standartının tələblərinə əsasən aparılmışdır. Hazırda MDB ölkələri kitabxanalarının demək olar ki, hamısı kataloqlaşdırma və bibliografik proseslərlə bağlı olan digər fəaliyyət sahələri həmin standartlara əsaslanmışdır. Rusiyada həmin standartın AASR-2 (ingilis-amerikan kataloqlaşdırma standartı) ilə harmoniyası istiqamətində müəyyən işlər aparılır. Lakin deyilən hər iki standart ənənəvi kataloqlaşdırma texnologiyaları üçün nəzərdə tutulmuşdur.

XX əsrin 70-ci illərinin ortalarında avtomatlaşdırılmış elmi-texniki informasiya şəbəkəsində istifadə etmək üçün bibliografik yazıların vahid kommunikativ formatları işlənmişdi və tətbiq edilmişdi. Bu istiqamətdə iki dövlət standartı tətbiq edilmişdi. Onlardan biri maqnit lentlərinə yazılan bibliografik informasiyaların fiziki strukturu, digər isə mübadilə məqsədilə bibliografik yazının semantik elementlərini müəyyən edirdi. 80-ci illərin ortalarında hər iki dövlət standartı təkmilləşdirildi və təsdiq edildi [9, 10]. Bibliografik yazının fiziki strukturu 70-ci illərin ortalarında işlənilən tətbiq edilən universal MARC (UNIMARC) formatına (ISBD 2709 standartına) xeyli uyğun idi (üç əsas fiziki sahədən iba-

rət idi: bibliografik yazı markeri; soruq-məlumat sahəsi; dəyişən uzunluqlu yazı sahələri). Lakin elektron kataloqlaşdırma üçün həmin kommunikativ formatlar əsasında işçi formatlar yaratmaq lazım gəlirdi. Bu iş ГПНТБ СССР-də həll edilmişdi, lakin heç bir digər kitabxanada tətbiq edilmədi. 80-ci illərin sonlarında universal MARC formatı daha da təkmilləşdirilmişdi, onunla işləmək üçün 4 hissəli təlimat hazırlandı və 90-cı illərin əvvəllərində rus dilinə də tərcümə edildi. Həmçinin UNIMARC-la uyğunlaşan RUSMARC elektron kataloqlaşdırma üçün milli format yaradılmışdır. Azərbaycan Respublikasında da bu istiqamətdə BDU-nun kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi elmi-tədqiqat laboratoriyasında müəyyən işlər görülür.

Hələ 60-cı illərin sonlarından başlayaraq bir sıra xarici ölkələr elektron kataloqlaşdırma üçün MARC formatı əsasında milli formatlar yaratmışdılar (məs: CANMARC, UKMARC, USMARC, İZRAELMARC və s.). SSRİ-də bu problem 70-ci illərin ortalarında МЕКОФ (Международный коммуникативный формат) və ГКФ (Государственный коммуникативный формат) adlı formatların yaradılması istiqamətində həll edilmişdi. Lakin bu formatlar bibliografik yazıların maqnit lentlərində mübadiləsi üçün yaradılmışdı, kitabxanalarda elektron kataloqlaşdırma prosesləri baxımından onları konversiya etmək çətin idi. Digər tərəfdən, МЕКОФ-da MARC formatı ilə uyğunluq zəif təmin edilmişdi (məs.: bibliografik yazıların indikator və identifikatorları, bəzi altsahə elementləri uyğun deyildi). Bütün bunlara baxmayaraq, МЕКОФ/ГКФ Rusiyada hazırda da bir neçə təşkilat (məs: ВИНТИ, ИНИОН, РНИИПИ və s.) tərəfindən istifadə edilir. Bu formatların yeni şəraitə uyğun təkmilləşdirilməsi istiqamətində VINITI-də elmi-tədqiqat işləri aparılır. USMARC mahiyyəti etibarilə avtomatlaşdırılmış MARC sisteminin geniş yayılmış formatıdır. Bu formatdan Azərbaycan kitabxanalarında istifadə edilmir. Lakin Rusiyanın 1500-ə qədər kitabxanası (məs: MDU-nun Elmi Kitabxanası, BKS kompaniyası, Rusiya Federasiyası Mədəniyyət Nazirliyinin dövlət informasiya-hesablama mərkəzi və s.) bu formatdan istifadə edir.

UNIMARC Rusiya Dövlət Ümumi Elmi-Texniki Kitabxanası və Rusiya Kitab Palatası tərəfindən rus dilinə tərcümə edilmiş CDS/ISIS platforması və bir sıra digər proqram vasitələri əsasında işləyən Rusiya Avtomatlaşdırılmış Kitabxana-Informasiya Sistemlərinə (200-ə qədər istifadəçi-təşkilat) adaptasiya edilmişdir. Bu format əsasında Azərbaycan Respublikasında da milli kataloqlaşdırma formatının yaradılması üçün müəyyən işlər görülür.

Əlbəttə, milli kataloqlaşdırma formatının işənməsi ayrıca bir problemdir və bir məqalə əhatəsində onu ətraflı izah etmək çətinidir. Lakin problemin qoyuluşunun özü çox əhəmiyyətli və zəruridir. Həmçinin format işlənsə də, onun təcürbi tətbiqi üçün real milli zəmin hələlik kifayət deyil. Kitabxanaların böyük əksəriyyətində texniki resurslar yox dərəcəsidir. Digər tərəfdən milli formatın yaradılmasının təcürbi sxemi və reallaşdırma əlqoritmi məlum deyil. Başqa bir tərəfdən, milli kataloqlaşdırma formatının yaradılması dünya kitabxana təcürbəsində bir sıra digər formatların artımı fonunda baş verir. Bu tendensiyanı müxtəlif tip və səviyyəli avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya, o cümlədən, korporativ kataloqlaşdırma sisteminin planlaşdırılmasında və işlənməsində nəzərə almaq lazımdır. Fikrimizcə, milli formatın işlənməsində USMARC - milli format - UNIMARC uyğunluq sistemi əsas götürülmüşdür.

Təsnifləşdirilmə və indeksləşdirmə istiqamətində MDB, o cümlədən Azərbaycan kitabxanalarında UOT və KBT tətbiq edilir. Bəzi ölkələrin (Rusiya, Belorusiya və s.) kitabxanalarında həm də Dövlət Elmi-Texniki İnformasiya Sisteminin Rubrikatoru (ГПИТБ) tətbiq edilir. Göstərilən təsnifat sistemləri müntəzəm olaraq təkmilləşdirilir. Belə ki, ГПИТБ-də UOT-un elektron versiyası hazırlanmışdır. Dünyada ən geniş tətbiq edilən M.Düi onluq təsnifatının 4 cildlik 21-ci nəşrinin rus dilinə tərcümə edilməsi və MDB kitabxanalarında tətbiqi bu sahədə mövcud olan parodaksial vəziyyəti bir qədər də mürəkkəbləşdirə bilər. Bu təsnifatın da elektron versiyası hazırlanmışdır. Buna görə də yaxın illərdə hansı təsnifat sisteminin qəbul edilməsi respublika kitabxanalarının seçim qarşısında qoyacaqdır. Qəbul ediləcək təsnifat sisteminin milli dilə tərcüməsi və elektron versiyasının da yaradılması qarşıda duran vacib problemdir. Mümkün alternativlərdən biri elektron realizasiyası şərti ilə deyilən təsnifat sxemlərinin hər üçünü və ya ikisini birlikdə istifadə etməkdir. Bu məqsədlə elektron versiyada hər 3 təsnifat sxeminin indekslərinin uyğunluq cədvəlləri və bunlara uyğun olaraq rublikaların lüğət-tezaurus sistemi işlənilib hazırlanmalı, elektron kataloqlaşdırımda vahid standart kimi qəbul edilməlidir. Bu istiqamətdə bölüşdürücü məlumat bazasının yaradılması da vacib problemdir. Bütün bunlarsız ümumiyyətlə, müxtəlif səviyyəli avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya şəbəkələrinin dil uyğunluğunu təmin etmək çətinidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Шрайберг Я.Л. Основные положения и принципы разработки автоматизированных библиотечно-информационных систем и сетей. - М., 2000. - 130с.
2. Рустамов А.М., Советкина Л.Г., Алиева Т.М. Единый республиканский справочно-информационный фонд (ЕРСИФ) Азербайджанской ССР // Науч и техн б.-ки СССР, 1982. - №1. - С. 18-24.
3. Рустамов А.М., Данилова Ю.М., Советкина Л.Г. Указатель рубрик каталогов и картотеки (ЕРСИФ) Азербайджанский ССР. - Баку, 1979. - 389 с.
4. Рустамов А.М. Мустафаева Р.И. Единый координационный план комплектования библиотек - членов ЕРСИФ-а Азербайджанской ССР. - Баку, 1980. - 179 с.
5. Рустамов А.М., Джанибекова Н.Г., Закиев В. Г. Информационная база банка документов/даных региональной интегральной библиотечно-информационной системы // Науч и техн б.-ки СССР, 1984. - №5-С.17-24
6. Рустамов А.М., Алиева Т.М. УЦЛ в интегральный библиотечно-информационной системе // Вopr. информационной теории и практики. Сбор. ВИНТИ, 1983. - №48. - С.61-82
7. Проект Российского центра корпоративной каталогизации (РЦКК) // http: www.rckk.ru
8. Проект электронной библиотеки Российского фонда фундаментальных исследований http: //193.233.79.157/progigt.htm
9. Гост 7.14.85. Коммуникативный формат библиографической записи на магнитной ленте. Структура записи. - М., 1985. - 14 с.
10. Гост 7.19.85. Коммуникативный формат библиографической записи на магнитной ленте. Содержание записи. - М., 1985. - 101 с.
11. Руководство по применению международного коммуникативного формата UNIMARC Ч.1-4-М., 1992.

Али Рустамов
Нурия Мустафаева

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ КАТАЛОГИЗАЦИИ И КОРПОРАТИВНОЙ БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННОЙ СЕТИ

РЕЗЮМЕ

В статье дается определение корпоративной сети, излагается история, возникновения и развития таких сетей в мире и в странах-членах СНГ. Описывается организационная и техническая структура корпоративной библиотечно-информационной сети. Широко обсуждается вопросы применения каталогизационных форматов, систем классификации и индексирования, протоколов обмена библиографических данных.

RESPUBLIKA NEFT-MAŞINQAYIRMA SƏNAYESİNİN SAHƏVİ ELMI-TƏDQIQAT İNSTITUTLARINDA VƏ LAYİHƏ-KONSTRUKTOR TƏŞKİLATLARINDA MÜTƏXƏSSİSLƏRƏ KİTABXANA-İNFORMASİYA XİDMƏTİ

Azərbaycan sənaye iqtisadiyyatında neft-maşınqayırma sənayesinin xüsusi yeri vardır. Neftçixarma mərkəzi kimi Azərbaycanın erkən inkişafı nəticəsində neft maşınqayırma sənayesi sürətlə inkişaf etmiş, keçmiş sovetlər birliyində ölkənin neft-maşınqayırma özəyinə çevrilmişdir.

Keçmiş ittifaqın neftçixarma bölgələrində neft-qaz quyularının əsaslı və kiçik təmiri, eləcə də onlara xidmət üçün lazım olan avadanlıqların 70%-ə qədəri Azərbaycan neft-maşınqayırma sənayesinin müəssisələrində istehsal edilirdi. Bu müəssisələrin istehsalı olan neft maşınqayırma avadanlıqları dünyanın 35 xarici ölkəsinə ixrac edilirdi (8).

1935-ci ildə neft-mədən avadanlıq və alətləri təmir və istehsal edən müəssisələr əsasında «Azneftmaş» Ümumittifaq neft-maşınqayırma tresti təşkil edilmiş, sonrakı illərdə isə bu trest «İttifaqneftmaş» Ümumittifaq istehsalat birliyi adlandırılmışdır.

1993-cü ildə bu birlik dövlət statusu alaraq «Azneftkimyamaş» Dövlət Şirkətinə çevrilmişdir (3).

90-cı illərin ortalarında Dövlət Şirkəti kimi fəaliyyət göstərirdiyi dövrdə bu sənaye kompleksi 17 zavoddan, 4 elmi-tədqiqat və layihə institutundan, 2 mühəndis mərkəzindən ibarət olmuşdur. Həmin müəssisələr tərəfindən 81 çeşiddən və 567 tip ölçüdən artıq neft-mədən və digər avadanlıqlar istehsal edilirdi (3). Həmin dövrdə sənaye sahəsində 20 minə yaxın işçi çalışırdı (2).

XX əsrin sonunda Azərbaycan Respublikasının yenidən öz müstəqilliyini bərpa etməsi və Sovetlər Birliyinin dağılması ilə iqtisadi əlaqələrin qırılması və məhdudlaşması nəticəsində respublikanın bütün sənaye sahələrində olduğu kimi neft-maşınqayırma sənaye kompleksində də kəskin şəkildə iqtisadi böhran yaranmışdır.

Məlum olduğu kimi, neft-kimya maşınqayırma sənaye birliyinin istehsal etdiyi avadanlıqların əsas hissəsi SSRİ-nin neft regionlarına gön-

dərilirdi. Artıq bu əlaqələr kəsildikdən sonra respublikanın neft-maşınqayırma sənaye kompleksinin müəssisələri tərəfindən istehsal edilən avadanlıqlara tələbat kəskin şəkildə azaldığı üçün bu müəssisələrin istehsal fəaliyyətləri dayandırılmış və ya minimuma endirilmişdir.

Bu neft-maşınqayırma sənaye kompleksinin istehsal gücünün zəifləmiş və iqtisadi vəziyyətini ağırlaşdırmışdır. Belə bir vəziyyəti sənaye kompleksinin ən qocaman və nəhəng müəssisələrindən birinin direktoru obrazlı şəkildə çox dəqiq ifadə etmişdir: «Əski sovetin dövründə özünün istehsal potensialına görə ittifaqda, hətta onun xaricində də tanınan, ancaq bu gün istehsal sahələrində qaranquşlar yuva quran, özünün qara günlərini yaşayan zavodlardan biri Səttarxan adına zavoddur» (9).

Ümumilikdə neft-maşınqayırma sənaye kompleksinin müasir durumunu səciyyələndirən bu fakt əslində ölkənin bütün sənaye müəssisələri üçün xarakterikdir. Belə müəssisələrin köhnə texnikaya və texnologiyaya malik olması, onların yenidən qurulmasına lazım olan külli miqdarda vəsaitin çatışmamazlığı nəticəsində ildən-ilə sənaye kompleksində iqtisadi vəziyyətin ağırlaşmasına səbəb olmuşdur. Bu problemlərin həlli məqsədi ilə və ölkədə gedən iqtisadi islahatların proqramı çərçivəsində Azərbaycan Respublikası prezidentinin 22 mart 2001-ci il tarixli sərəncamı ilə «Azneftkimyamaş» Açıq Səhmdar Cəmiyyəti yaradılmış və onun müəssisələrinin özəlləşdirilməsi üçün müvafiq icra orqanlarına tapşırıq verilmişdir (4).

Neft-maşınqayırma sənaye kompleksi hazırki inkişaf mərhələsinə qədər keçdiyi 100 ildən çox tarixi dövrdə sənaye sahəsinin geniş infrastrukturunu formalaşmışdır. Burada təchizat və satış mərkəzi, səhmdar-kommersiya bankı, «Neftmaştikinti» tresti, «Maşınqayırma» firma mağazası, 320 yerlik «Maşınqayırma» istirahət evi, uşaq bağçaları, mədəniyyət evləri, klublar və s. mədəni-maarif müəssisələri fəaliyyət göstərir.

Sənaye kompleksinin malik olduğu bu infrastrukturda kitabxana-informasiya ehtiyatları xüsusi yer tutur. Belə ki, sənaye sahəsində çalışan minlərlə fəhlələrin, elmi işçilərin, mühəndis-texniklərin və geniş informasiya tələbatçılarının sorğuları əsasən müəssisə elmi-texniki kitabxanaları tərəfindən ödənilir. Ona görə də neft-maşınqayırma sənaye kompleksinin bütün istehsal müəssisələrində və elmi-tədqiqat institutlarında, layihə-konstruktor təşkilatlarının hamısında müstəqil ştatlı elmi-texniki kitabxanalar və ya az miqdarda məlumat kitabxanaları fəaliyyət göstərmişlər. Ona görə bu faktlar keçmiş zamanda qeyd edilir ki, hazırda bu kitabxanaların çoxu fəaliyyət göstərmir.

Bir çox istehsal müəssisələri işləmədiyi və ya tam gücü ilə işləmədiyi üçün onların elmi-texniki kitabxanaları da öz fəaliyyətini dayandır-

muşdır. Artıq bu sənaye sahəsində fəaliyyət göstərən kitabxanaların çoxu 10 ildən artıqdır ki, fondlarına yeni ədəbiyyat və dövrü nəşrlər almırlar. Bir faktı qeyd etmək lazımdır ki, 80-ci illərin sonu 90-cı illərin əvvəllərində neft-maşınqayırma sənayesi sahəsində 14 elmi-texniki kitabxana fəaliyyət göstərmişdir. Bu kitabxanaların ümumi sənəd fondu 326 min nüsxə olmuş, onlardan 37,7%-ini kitablar, 21,6%-ini dövrü nəşrlər və 40,7%-ini normativ-texniki sənədlər təşkil etmişdir.¹ Elmi-texniki kitabxanaların 11-i zavodlarda, 3-ü elmi-tədqiqat institutlarında və layihə-konstruktor təşkilatlarında fəaliyyət göstərmişdir.

Hazırkı məqalədə sahəvi elmi-tədqiqat institutunun və Neftqazçıxarma Maşın və Avadanlıqların Layihələşdirilməsi üzrə Xüsusi Konstruktor Bürosunun («Neftmaş XKB») elmi-texniki kitabxanalarında mütəxəssislərə kitabxana xidməti məsələləri nəzərdən keçirilir.

Məlumdur ki, hər bir sənaye sahəsinin, o cümlədən neftmaşınqayırma sənaye sahəsinin elmi əsaslarla inkişafında, sənaye müəssisələrinin ixtisaslaşdırılmasında, yeni texnologiyaların, layihə və konstruksiyaların işlənməsində, dünya standartları səviyyəsində yeni maşın və avadanlıqların işlənilib hazırlanmasında sahəvi elmi-tədqiqat institutlarının, layihə və konstruktor təşkilatlarının böyük rolu vardır.

Hazırda neft-kimya maşınqayırma sənaye kompleksində 2 elmi-tədqiqat institutu və 1 xüsusi konstruktor bürosu fəaliyyət göstərir. Bu idarələrin hər birində zəngin sənəd fonduna malik elmi-texniki kitabxana təşkil edilmişdir. Bu kitabxanalar həmin idarə və müəssisələrdə çalışan yüksək ixtisaslı elmi işçilərin və mühəndis-texnik işçilərin çoxistiqamətli informasiya tələbatlarını tam və dolğun ödəmək üçün kitabxana-informasiya xidmətinin mövcud forma və metodlarından səmərəli istifadə edirlər. Məhz səmərəli fəaliyyətin nəticəsidir ki, sənaye sahəsində mövcud olan iqtisadi böhrana baxmayaraq, bir sıra istehsal müəssisələrində ETK-lar fəaliyyətini dayandırdığı halda bu idarələrdə ETK-lar fəaliyyətlərini davam etdirirlər.

Neft-maşınqayırma sənaye sahəsində qədim tarixə və zəngin fonda malik Azərbaycan Elmi-Tədqiqat və Layihə-Konstruktor Neft-Maşınqayırma İnstitutunun (AzNMAŞI-in) kitabxanasıdır. Neft-maşınqayırma sənayesində yeni texnika və texnologiyanın, avadanlıq və cihazların işlənilib hazırlanmasında və istehsalata tətbiqində mühüm rol oynayan bu

* Məlumat ETK-nin hesabatları əsasında müəllif tərəfindən ümumiləşdirilmişdir.

elmi-tədqiqat institutu 1931-ci ildə yaradılmışdır. İnstitutun tərkibində 7 konstruktor şöbəsi, 7 tədqiqat şöbəsi və bu şöbələr nəzdində 30 laboratoriya, təcrübə bazası, sınaq meydançası və digər köməkçi şöbələr var. İnstitut neft-mədən avadanlığı yaratmaq sahəsində xeyli iş görmüş, yüzlərlə maşın, aqrepat və qurğunun (mancanaq dəzgahı, fontan armaturu, quyu təmiri üçün səyyar qaldırıcı qurğu, neftçıxarmanı intensivləşdirən nasos aqrepatı preventer, sementləmə qurğusu, pərli balta və s.) layihə və konstruksiyasını vermişdir. İnstitutun bazası əsasında «Qipromorneft», «Tatnineftmaş» (Kazan şəhəri), «Okbneftmaş» kimi elmi təşkilatlar yaranmışdır (10).

Qeyd edək ki, institutun qarşısında duran belə bir möhtəşəm vəzifənin yerinə yetirilməsi üçün orada çalışan mütəxəssislərin güclü informasiya təminatı olmalı idi. Ona görə institut yarandığı vaxtlarda onun elmi-texniki kitabxanası da təşkil edilmişdir. 70 ildən çox fəaliyyət göstərən bu ETK-nin sənaye sahəsinin və eləcə də institutun profilinə uyğun zəngin fondu formalaşmışdır. 1991-ci ildə ETK-nin 119186 nüsxə sənəd fondu olmuş, ondan 34382 nüsxəsi müxtəlif istiqamətli kitablar, soraq-məlumat ədəbiyyatı, xarici kitablar, 27675 nüsxəsi dövrü nəşrlər (ixtisas jurnalları, elmi əsərlər, respublika qəzet və jurnalları və s.), 54927 nüsxəsi normativ-texniki sənədlər (müxtəlif dövlət standartları, texniki şərtlər, sənaye kataloqları, preyskurantlar və s.) təşkil edir. 2001-ci ildə artıq kitabxananın fondu 139957 nüsxəyə çatmışdır. Son on ildə kitabxana fondunun miqdarı 10 min nüsxədən çox artmışdır. Bu artım əsasən kitabların və dövrü nəşrlərin hesabına olmuşdur.

Xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır ki, ümumiyyətlə bu artım təkcə elmi-tədqiqat institutları kitabxanaları arasında deyil, bütövlükdə sənaye sahəsinin elmi-texniki kitabxanaları arasında yeganədir. Bu da elmi-tədqiqat institutunda sənaye sahəsinin müasir problemləri istiqamətində elmi-tədqiqat işlərinin intensiv getdiyini və ona uyğun olaraq institut ETK-nin fondunun bütün çətinliklərə baxmayaraq müntəzəm şəkildə lazımı elmi ədəbiyyatla komplektləşdirildiyini göstərir. Bunu ayrı-ayrı faktlar da təsdiq edir. AzNMAŞI Rusiya, Ukrayna və Qazaxıstan müəssisələrindən sifarişlər alır. Kanada və İsveçrə firmaları ilə birlikdə yüksək texniki səviyyəli qurğular işlənilmişdir. Beynəlxalq səviyyə kimi qəbul olunmuş ABS-in «ANİ» standartına uyğun avadanlığın mənimsənilməsinə başlanmışdır. İnstitutda qərb firmaları ilə birlikdə istismarı nəzərdə tutulan «Azəri» və «Çıraq» neft yataqlarında istifadə etmək üçün lazım olan neft-mədən avadanlığının respublika zavodlarında istehsalını mənimsəmə proqramı tərtib edilmişdir (10). İnstitutda aparılan və görülməsi, işlənməsi nəzərdə tutulan bu layihə və proq-

ramlar müəssisə elmi işçilərinin, mühəndis-texniklərin yeni elmi-texniki ədəbiyyata tələbat və sorğularını daim artırır. Ona görə də institut rəhbərliyi bütün iqtisadi çətinliklərə baxmayaraq ETK-ya lazımı ədəbiyyatı almaq üçün kifayət qədər vəsait ayırmışdır. Kitabxana fondunun yeni ədəbiyyatla müntəzəm şəkildə komplektləşdirilməsinin nəticəsidir ki, AzNMAŞI ETK-nın son on ildə əsas xidmət göstəriciləri bir o qədər də kəskin şəkildə azalmamışdır. Baxmayaraq ki, son 10 ildə institut əməkdaşlarının sayı iki dəfədən çox azalmışdır, təbii olaraq bu, oxucuların da miqdarına öz təsirini göstərmişdir. Lakin bu bütövlükdə kitabxananın digər xidmət göstəricilərinə əsaslı təsir etməmişdir. Belə ki, 1991-2000-ci illər arasında oxucuların miqdarı 1015 nəfərdən 620 nəfərə düşmüş, bu azalma mühəndis-texnik işçilərin hesabına olmuşdur. Ona müvafiq olaraq ədəbiyyat verilişi 138052 nüsxədən 74165 nüsxəyə enmişdir. Bu müəyyən qədər ədəbiyyat oxunuşu da azalma meylinin olduğunu göstərsə də, lakin oxunuş yenə də çox yüksəkdir.

1991-ci ildə institut ETK-da hər bir oxucu ildə 136 nüsxə kitab və digər materiallar almışdırsa, 2001-ci ildə onların sayı 119 nüsxə olmuşdur. Oxunuş göstəricisi azalmış olsa da bu göstərici respublika elmi-texniki kitabxanaları arasında ən yüksəyidir. Kitabxanada ədəbiyyat sərgiləri, «informasiya günləri», «ədəbiyyata açıq baxışlar» müntəzəm şəkildə keçirilmişdir. Kitabxanada keçirilmiş mövzu sərgilərindən «Sənaye müəssisələrində xalq üçün malların istehsalının genişləndirilməsi yolları», «Texniki tərəqqi uğrunda», «Neft-kimya maşınqayırma sənayesində mütərəqqi yeniliklər», «Bazar iqtisadiyyatı və neft maşınqayırma sənayesinin inkişaf istiqamətləri» və s. göstərmək olar. Şübhəsiz, kütləvi tədbirlərin rəngarəng olması və onun müntəzəm təşkili kitabxana fondunun səmərəli istifadəsinə, oxucuların yeni ədəbiyyat haqqında operativ məlumat almasına və onların maraq dairəsinin genişlənməsində, bütövlükdə kitabxananın əsas xidmət göstəricilərinin yüksəlməsində mühüm rol oynamışdır.

Respublika neft maşınqayırma sənaye kompleksində fəaliyyət göstərən elmi-texniki kitabxanalardan biri də Azərbaycan Maşınqayırma Texnologiya İnstitutunun nəzdindədir. Kitabxana institutla yaşıddır və sənaye sahəsində nisbətən az yaşa malik kitabxanalardan biridir. Belə ki, 60-cı illərdə respublika neft maşınqayırma sənayesində zavodların ixtisaslaşdırılması məqsədilə müvafiq idarəetmə orqanlarında plan layihəsi işlənib hazırlanır. Bu layihənin elmi əsaslı şəkildə reallaşdırılması üçün 1962-ci ildə Bakıda Ümumittifaq Elmi-Tədqiqat və Layihə-Texnologiya Neft Maşınqayırma İnstitutu (VNİİPTNeftmaş) təşkil edilir (5). İnstitutun qarşısında sənayenin ixtisaslaşdırılması işini genişləndir-

mək, neft-mədən avadanlıqlarının hazırlanmasında yeni texnologiyanın tətbiqi vəzifəsi qoyulmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, həmin ildən orada çalışan elmi və mühəndis-texnik işçilərin tələbatına və institutun profilinə uyğun, əməkdaşların informasiya tələbatını və sorğularını ödəmək üçün onun elmi-texniki kitabxanası da təşkil edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası 1991-ci ildə öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra institut müstəqil olaraq Azərbaycan Maşınqayırma Texnologiya İnstitutuna çevrilmişdir. Son 10 ildə institut əməkdaşlarının sayı sənaye sahəsində baş verən iqtisadi böhran və institutun statusunun dəyişməsi, onun yenidən qurulması işin həcmimin azalması və digər səbəblərdən 3 dəfə azalmışdır, yəni 750 nəfər işçidən 250 nəfərə enmişdir.¹ Şübhəsiz, belə bir meyl institutun maddi-texniki bazasının və iqtisadi imkanlarının daha da məhdudlaşmasına dəlalət edirdi. Ona görə də institut elmi-texniki kitabxanasının da bütün sahələr üzrə fəaliyyətinin zəiflədiyi aydın görünür. Məlumdur ki, müəssisə ETK-ları mənsub olduqları idarə və müəssisələrin büdcəsi hesabına maliyyələşirlər. Ona görə də institut kitabxanasının işçisi ixtisara düşmüş və kitabxana-informasiya şöbəsinin işçisinə həvalə edilmişdir. Kitabxanaya vəsait ayrıldığı və bir ştat vahidi kimi müstəqil fəaliyyət göstərmədiyi üçün 1992-ci ildən sonra onun fəaliyyəti haqqında da heç bir hesabat tərtib edilməmişdir. Sonuncu dəfə institut ETK-nın illik hesabatı 1991-ci ildə tərtib edilmişdir. Buradan məlum olur ki, kitabxananın fondunda 13815 nüsxə sənəd olmuş, ondan 3862 nüsxəsi kitab, 1996 nüsxəsi dövrü nəşrlər və 800 nüsxəsi normativ-texniki sənədlər olmuşdur. 2001-ci ildə kitabxanaya nəzarət edən informasiya şöbəsinin əməkdaşının məlumatına görə fondda 8080 nüsxə sənəd qalmışdır. Digər göstəricilər haqqında isə heç bir məlumat verilmir. Belə bir vəziyyət institut ETK-nın fəaliyyətinin dayandırıldığını, onun fondunda olan lazımi qiymətli ədəbiyyatın ayrı-ayrı əməkdaşlar tərəfindən istifadə edildiyini və ya mənimşənildiyini təsdiqləyir. Təəssüf ki, belə vəziyyət yeganə deyildir, sənaye sahəsinin istehsal müəssisələrinin çoxuna xarakterik olan bu hal, elmi-tədqiqat institutu və «Neftmaş» Xüsusi Konstruktor bürosunun elmi-texniki kitabxanasında da baş verməsi faktı sənaye sahəsində təkçə kitabxana-informasiya ehtiyatlarının zəifləməsinə deyil, sahəvi elmin də inkişafına öz təsirini göstərəcəkdir.

Neft maşınqayırma sənayesində yeganə olan Neft-Qazçıxarma maşın və avadanlıqların layihələşdirilməsi üzrə xüsusi konstruktor bürosu «Neftmaş» XKB-nin elmi-texniki kitabxanası da son 10 ildə inkişafı və

* Azərbaycan Maşınqayırma Texnologiya İnstitutu əməkdaşının məlumatı.

fəaliyyəti haqqında heç bir hesabat məlumatı yoxdur. Qeyd edilməlidir ki, bu kitabxana 1966-cı ildən fəaliyyətə başlamışdır. Belə ki, 60-cı illərdə respublika neft-maşınqayırma sənaye kompleksinin qarşısında neft-qazçıxarma sənayesinin inkişafı üçün lazımı texniki avadanlıqların layihələşdirilməsi və hazırlanması vəzifəsi qoyulmuşdur. Bu məqsədlə 1966-cı ildə SSRİ Kimya Neft Maşınqayırma Nazirliyinin Bakıda neft quyularının ayrılıqda istismarı üçün avadanlıqların konstruksiyalaşdırılması, tədqiqi və tətbiqi üzrə xüsusi konstruktor bürosu yaradılır («Neftmaş» XKB) (5). Həmin dövrdən də orada çalışan mühəndis-texnik və elmi işçilərin informasiya tələbatlarını və sorğularını ödəmək üçün onun elmi-texniki kitabxanası təşkil edilmişdir. Kitabxana ilk vaxtlardan başlayaraq öz fonduna xüsusi konstruktor bürosunun profilinə uyğun, orada çalışan elmi və mühəndis-texnik işçilərin tələbatına uyğun xeyli qiymətli ədəbiyyatı fonduna toplaya bilməmişdir. Fondada olan ədəbiyyatın çoxu rus dilində olmuşdur, bu da təbiidir. Belə ki, neft maşınqayırma sənayesinin müxtəlif sahələrinə dair elmi-texniki, soraq-məlumat ədəbiyyatı və başqaları əsasən sovetlər birliyinin iri ixtisaslaşdırılmış nəşriyyatları tərəfindən buraxılırdı. «Neftmaş» XKB-i kitabxanasının 70-80-ci illər hesabatlarından məlum olur ki, onun fondunda olan ədəbiyyat əməkdaşların tələbatını əsasən ödəniş, çatışmayan ədəbiyyat KAA vasitəsilə Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasından və ya AzNMAŞI-nin ETK-dan alınmışdır.

90-cı illərin əvvəllərinə qədər bir çox müəssisələrin tam gücü ilə işlədiyi vaxtda, onların elmi-texniki kitabxanaları da normal fəaliyyət göstərmiş və müntəzəm olaraq illik hesabatları tərtib etmişlər. Lakin sonradan sosial-iqtisadi çətinliklər «Neftmaş» XKB-də işçilərin ixtisarına səbəb olmuş, bu zaman ETK-nın bir nəfərlik ştat vahidi ixtisara düşmüşdür. Ona görə də kitabxana 10 ildən çoxdur ki, normal fəaliyyət göstərmir, fondu yeni ədəbiyyatla komplektləşdirilmir, şübhəsiz, belə bir vəziyyət kitabxananın informasiya ehtiyatlarının kasadlaşmasına səbəb olur və nəticədə informasiya tələbatlarının sorğuları tam və dolğun ödənilmir. Kitabxananın 1991-ci ildəki hesabatından məlum olur ki, onun fondunda 13855 nüsxə ədəbiyyat olmuş, ondan 9762 nüsxəsi elmi, texniki və soraq-məlumat ədəbiyyatı olmuş, 465 nüsxəsi normativ-texniki sənədlər, 2005 nüsxəsi müxtəlif dövrə nəşrləri olmuşdur. Hər il kitabxana fondundan oxuculara 9640 nüsxə sənəd verilmiş, onlardan 5365 nüsxəsi kitab, 1340 nüsxəsi dövrə nəşrlər, 2915 nüsxəsi normativ-texniki sənədlər olmuşdur. Kitabxanadan 165 nəfər oxucu istifadə etmiş, onlardan 154 nəfəri mühəndis-texnik işçilər (konstruktör, layihəçilər, texnoloqlar və b.) olmuşlar. Kitabxana kütləvi tədbirləri çox az

keçirmişdir. «Neftmaş» XKB işçilərinin hamısı kitabxana xidməti ilə əhatə olunmuşdur.

Respublika neft maşınqayırma sənaye kompleksinin müəssisələri tərəfindən istehsal edilən avadanlıqlarına xarici şirkətlərin sifariş artıqca, dünya standartları səviyyəsində məhsul istehsalı ildən-ilə genişlənilir. Ona görə də istehsal edilən avadanlıqların müntəzəm surətdə keyfiyyətinin yüksəldilməsi, məmulatların beynəlxalq standartlara uyğun hazırlanması, keyfiyyətinin idarəetmə sisteminin işlənməsi və müəssisələrdə tətbiqi, istehsalatın və məhsulların sertifikatlaşdırma aparılması məqsədi ilə 1993-cü ildə Bakıda Azərbaycan Maşınqayırma Sertifikatlaşdırma Mərkəzi (AzMASSERT) yaradılmışdır (4).

Mərkəz müəssisələrdə sınaq laboratoriyalarının milli sertifikatlaşdırma sistemi üzrə akkreditasiya olunması üçün hazırlıq işləri aparır və ISO-9000 seriyalı beynəlxalq standartlara uyğun keyfiyyətin idarəetmə sistemini işləyib istehsalata tətbiq edir (3). Mərkəzdə çalışan mühəndis-texnik işçilərin sayı hələ az olduğu üçün müstəqil ştatlı elmi-texniki kitabxana təşkil edilməmişdir. Lakin ayrı-ayrı şöbə və bölmələrdə əməkdaşların istifadəsində olan vacib soraq-məlumat kitabları hələ ki, əməkdaşların sorğularını ödəyir. Şübhə yoxdur ki, həmin kitablar və digər sənədlər yaxın gələcəkdə yaradılacaq ETK-a fondunun özəyini təşkil edəcəkdir.

Beləliklə, neft maşınqayırma sənaye kompleksində elmi, mühəndis-texnik işçilərə və təşəbbüsçülərə xidmət edən sahəvi elmi-tədqiqat institutlarının «neftmaş» XKB-nin kitabxanalarının son 10 ildən çox bir dövrdəki fəaliyyətinin öyrənilməsi göstərdi ki, bu kitabxanaların üzlədiyi xeyli problemlər mövcuddur. Bu da hər şeydən əvvəl sənaye sahəsinin özünün üzlədiyi iqtisadi problemlərlə birbaşa bağlıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan elmi-tədqiqat neft-maşınqayırma institutu // ASE. – C.1. – B., 1976. – S.143.
2. Azərneftmaş: problemlər həllini gözləyir // Xalq qəzeti. – 1991. – 5 noyabr.
3. «Azneftkimyamaş» Dövlət Şirkəti: (Buket). – B., 1995. – 26 s.
4. «Azneftkimyamaş» Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikası prezidentinin sərəncamı // Azərbaycan. – 2001. – 23 mart.
5. Ахвердова С.И. Развитие нефтяного машиностроения советского Азербайджана. – Б.: Элм, 1977. – С.96.

6. *Baxşəliyev Z.I. Elmi-texniki kitabxanaların maddi-texniki bazası və kadr təminatı: müasir vəziyyəti və problemləri. – // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya. – 1999. - № 1. - S.48.*
7. *«Kitabxana işi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Azərbaycan. – 1999. – 14 mart.*
8. *Maşınqayırma sənayesi müəssisələrinin özəlləşdirilməsi sosial-iqtisadi inkişafımızda yeni bir mərhələnin başlanğıcıdır // Azərbaycan. – 2001. – 28 mart.*
9. *Neft-mədən maşınqayırması sahəsində itirilmiş nüfuzu bərpa etmək olar // Azərbaycan. – 1999. – 11 mart.*
10. *Sahə elmini necə qorumaq olar // Azərbaycan. – 1994. – 20 may.*
11. *AzNMAŞI ETK-nin 1991-2001-ci il hesabatları.*
12. *AzMTI-nin ETK-nin 1991-ci il hesabatı.*
13. *«Neftmaş» XKB-i ETK-nin 1991-ci il hesabatı.*

Зохран Бахшалиев

**БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ
СПЕЦИАЛИСТОВ, РАБОТАЮЩИХ В ОТРАСЛЕВЫХ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ ИНСТИТУТАХ И ПРОЕКТНО-
КОНСТРУКТОРСКИХ ОРГАНИЗАЦИЯХ НЕФТЯНОЙ И МАШИ-
НОСТРОИТЕЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕСПУБЛИКИ**

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается деятельность НТБ за последние 10 лет, осуществляющие библиотечно-информационное обслуживание ученых и инженерно-технических работников, работающих в отраслевых научно-исследовательских и проектно-конструкторских организациях нефтяной промышленности. Показана роль этих библиотек, обслуживающих учреждения и организации, в удовлетворении информационных потребностей читателей и в осуществлении этих функций на должном уровне.

В заключении даны ряд научно обоснованных рекомендаций по совершенствованию деятельности НТБ, осуществляющих библиотечно-информационное обслуживание научно- и инженерно-технических работников.

BƏDİİ ƏDƏBİYYATIN TƏBLİĞİNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİ: NƏZƏRİYYƏ VƏ TƏCRÜBƏ

Oxucuların kollektiv tərbiyəsində və ədəbiyyatın təbliğində kitabxanalarda həyata keçirilən kütləvi işlərin mühüm əhəmiyyəti vardır. Bu tədbirlər oxucularda kollektivçilik ruhunu gücləndirməklə bərabər hər hansı məsələnin ictimai mənə kəsb etməsi haqqında aydın təsəvvür yaradır. Kütləvi tədbirlərdə müzakirə və təbliğat obyektinə olan hər bir mövzu oxucuların diqqətini daha çox cəlb edir. Buna görə də kütləvi tədbirlər kitabın geniş oxucu kütləsi içərisində təbliğ edilməsində xüsusi rola malikdir. Kütləvi tədbirlərin təsiri ilə kitabxanaya yeni-yeni oxucular cəlb edilir. Hər bir kütləvi tədbir ayrı-ayrı oxucularda elmin, sənətin müəyyən bir mövzuya haqqında konkret təsəvvür oyadır, onları həmin mövzularda gedən müzakirələrin iştirakçısına çevirir, bununla bağlı mövcud ədəbiyyatla tanış edir.

Kitabxanalarda kütləvi işlər həm bütün oxucuların, həm də hər bir oxucunun ayrı-ayrı ümumi və xüsusi keyfiyyətlərini, eyni zamanda sosial-tipik oxucu maraqlarını nəzərə almaqla həyata keçirilir.

Hər bir kütləvi tədbirin təşkili prosesində oxuculara kütləvi yanaşma ilə fərdi yanaşma əlaqələndirilir. Məzmunundan, məqsədindən, forma və oxucu istiqamətindən asılı olaraq kütləvi tədbirlər kitabxananın həm ümumi oxucu auditoriyası üçün, həm də ayrı-ayrı oxucu qrupları üçün təşkil edilir. Hər hansı bir mövzu üzrə həm ümumi oxucu auditoriyası, həm də müəyyən oxucu qrupu üçün nəzərdə tutulan kütləvi tədbir məqsədəuyğun olaraq müxtəlif şəkildə keçirilməlidir. Ümumi oxucu auditoriyası üçün təşkil edilən tədbir zamanı eyni vaxtda daha çox oxucuya təsir göstərilir. Lakin burada müxtəlif yaşlı, müxtəlif ixtisaslı oxucu qrupları üçün kütləvi tədbir keçirilərkən onların hər birinə ayrı-ayrı təsir bağışlayır.

Əgər fərdi iş zamanı əsasən ayrı-ayrılıqda hər bir oxucunun fərdi-psixoloji xüsusiyyətləri nəzərə alınarsa, kütləvi xidmət zamanı oxucu qruplarının ümumi və xüsusi sosial-tipik əlamətləri ön plana çıxır.

Kitabxanada keçirilən kütləvi işin səmərəsi və keyfiyyəti kitabxanacının xidmət göstərəcəyi hər bir oxucu qrupunun, eləcə də ayrı-ayrı oxucuların xüsusiyyətlərini, tələbat və maraqlarındakı ümumi və xüsusi cəhətləri hansı dərəcədə bilməsindən asılıdır.

Qrupların əsas əlamətləri kitabxanaçıya bəlli olmalı və kitabxanada tədbir planlaşdırılarkən nəzərə alınmalıdır. Oxuculara bu cür fərqli yanaşma kütləvi işin metodları vasitəsilə həyata keçirilən mütaliənin istiqamətləndirilməsinin məzmununu müəyyənləşdirməyə imkan yaradır.

Fikrimizi açıqlamaq üçün konkret nümunəyə müraciət edək.

Tutaq ki, kitabxana xalq yazıçısı İsmayıl Şıxlının "Dəli Kür" romanının müzakirəsini keçirir.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanın ictimai-siyasi vəziyyətini bədii şəkildə əks etdirən və xalqımızın zəngin milli-mənəvi xüsusiyyətlərinə ayna tutan bu məşhur roman üzərində işi kitabxanaçı qarışıq oxucu auditoriyasında bir cür, eyni tərkibə malik oxucu qrupunda isə başqa cür aparmalıdır. Birinci halda kitabxanaçı romanın elə ideya-bədii cəhətlərini aşkara çıxarmağa çalışır ki, bu cəhətlər geniş sosial birlik, yəni oxucu kütləsi üçün müəyyən dərəcədə maraqlı, anlaşılqı və asan olsun.

Kitabxananın bütün oxucularını əhatə edən kütləvi tədbirlərin üstün və çatışmayan cəhətləri vardır. Bir tərəfdən, bu tədbirlər eyni zamanda böyük sayda oxucu kütləsini əhatə edir, onları kitabxananın təsir dairəsinə salır, beləliklə, geniş oxucu auditoriyasının diqqətini kitabxanaya, mütaliyəyə, konkret bir kitaba yönəldir. Digər tərəfdən, oxucuların bir qismi romanla dərinləndirilməsinə görə çıxışlara diqqətlə qulaq asır, eşitdiklərini yadda saxlamağa çalışır, bildiklərini bir az da zənginləşdirirlər. Oxucuların o biri hissəsi isə eşitdiklərini zəif anladıklarına, bəzi məsələləri isə ümumiyyətlə başa düşə bilmədiklərinə görə tezliklə darıxmağa başlayır və fikirləri yayınır. Buna görə də kitabxanaçı müzakirəni elə aparmalıdır ki, qoyulan suallar və onların cavabları həm romanı yaxşı oxuyub başa düşənlər üçün, həm də romanla ilk dəfə tanış olanlar üçün aydın və maraqlı olsun.

Bəzən oxucu qruplarında "Dəli Kür" romanını müzakirə edərkən əsərin elə cəhətlərini açıqlamağa çalışırlar ki, onlar iştirakçıların maraqları və fəaliyyət sahələri ilə bağlıdır. Qrupun eyni tərkibə, ümumi maraq dairəsinə malik olması əsərin dərinləndirilməsinə, müstəqil oxucu qavrayışının və tərkiyatının üzə çıxmasına şərait yaradır.

Əgər kütləvi tədbirlər uşaqlar, yeniyetmələr, gənclər, tərbiyəçilər, orta məktəb pedaqoqları, ali və orta ixtisas məktəbləri tələbələrinin iştirakı ilə keçirilsə, onda nəsilin varisliyi, bədii ədəbiyyatın tərbiyəvi imkanları problemləri daha dəqiqliklə müzakirə edilməlidir.

Kitabxana işinin şifahi üsulları kütləvi kommunikasiya vasitələrinin ağırlaşmaz sürətlə inkişafı dövründə belə öz üstünlüyünü qoruyub saxlayır. Onlardan ən əsası isə budur ki, oxucularla birbaşa əlaqə saxlayan və üzvüünsüzlükdə olan kitabxanaçı heç bir vasitənin köməyindən istifadə etmədən deyilən sözlə oxucunun reaksiyasını dərhal öyrənmək və məsələni dəqiqləşdirərək oxucunun diqqətini lazımı istiqamətə yönəltmək imkanına malikdir. Kitabxananın nitq mədəniyyəti, ifadə vasitələrinin zənginliyi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ona görə də hər bir kitabxanaçı öz ünsüzlükdə mədəniyyəti ilə yanaşı nitq mədəniyyətinə də fikir verməlidir.

Elmi-nəzəri ədəbiyyatda göstəriləni kimi, kitabxanalarda bədii ədəbiyyatın təbliği zamanı kütləvi işin hər üç formasından, yəni şifahi, əyani, mətbuat (çap) formalarından səmərəli şəkildə istifadə edilməlidir. Təcrübə isə bunu təsdiqləyir ki, bunlardan daha geniş yayılanları və tez-tez tətbiq edilənləri şifahi və əyani təbliğat formalarının rəngarəng üsullarıdır.

Şifahi təbliğat forması canlı söhbət əsasında qurulur. Şifahi üsullar oxucu qruplarına eyni vaxtda təbliğat təsiri göstərmək məqsədi ilə canlı sözlərdən istifadəyə əsaslanır. Bu zaman həm kitab və onun məzmununu ilə oxucuların tanışlığı təmin edilir, həm də onlara şəxsi təhsil mütaliəsi vərdişi və bacarıqları aşılanır.

Kütləvi işin şifahi üsulları kitab təbliğatçısının tədbirdə iştirak edən oxucu auditoriyasının hamısı ilə bilavasitə, yəni vasitəsiz, birbaşa əlaqə yaratmasını təmin edir. Təbii ki, kitab təbliğatçısı rolunda həm kitabxanaçı, həm də ayrı-ayrı oxucular çıxış edə bilərlər. Anonim, naməlum və bir sıra hallarda sosial-psixoloji əlamətlərinə görə müxtəlif auditoriyalar üçün nəzərdə tutulan digər kütləvi əlaqə vasitələri (məsələn, radio, kino, televiziya) ilə müqayisədə kitabxanalarda aparılan kütləvi işin şifahi üsullarının başlıca üstünlüyü də məhz bundan ibarətdir. Radioda, kinoda, televiziya əlaqəci ilə dinləyici və tamaşaçılar məkan-zaman etibarilə bir-birindən ayrılırlar, isə isə isə qrupları üçün keçirilir.

Kitabxanalarda keçirilən kütləvi tədbirlərin auditoriyası təsadüfən görüşmüş adamların birliyi deyil, keyfiyyətlə seçilmiş yeni birlikdir. Ona görə də tədbirin təşkilatçılarının əsas vəzifələrindən biri iştirakçıların həmrəyliyinə və ümumi sosial-tipik maraqlar əsasında oxucuların inkişafının sonrakı zəruri istiqamətlərini müəyyənləşdirməyə nail olmaqdır. Sosial psixologiya öyrədir ki, tədbir iştirakçılarının fərdi xüsusiyyətlərinin, həyatı və oxucu təcrübələrinin öyrənilməsi tədbirin səmərəliliyini artırır. Təcrübə göstərir ki, müəyyən qrupun tipik oxucu marağına əsaslanmayan kütləvi tədbir əksər hallarda uğurlu alınmır.

Kitabxananın və oxucunun sözü kütləvi işin şifahi üsulları zamanı həlledici rol oynayır. Bu, tədbirin təşkilatçılarından tələb edir ki, iştirakçıların fərdi xüsusiyyətlərindən səmərəli istifadənin yollarını öyrənsinlər.

Kütləvi işin mərkəzində həmişə kitab durur. Kitabın təbliği vasitəsiz (bilavasitə) və vasitəli (bilavasitə) şəkildə həyata keçirilir. Birinci halda (məs., kitab müzakirələri, kitab gecələri və s. zamanı) kitab haqqında məlumat metodun məzmununu təşkil edir. Vasitəli məlumat isə elə kitabxana metodlarında meydana çıxır ki, onlar işin yaxşılaşdırılması məqsədinə xidmət edir. Məsələn, oxucu konfranslarında kitabxanaçılar və kitabxana şurası kitabxananın işi haqqında hesabat verirlər. Yaxud mütaliə mədəniyyətinə həsr olunmuş tədbir zamanı da vasitəli təbliğat həyata keçirilir.

Kitabxanada həyata keçirilən fərdi və kütləvi işlərin hamısı 2 əsas funksiya daşıyır: 1) Məlumat funksiyası oxuculara müəyyən biliklərin verilməsi ilə şərtlənir. 2) Tərbiyəvi funksiya oxucularda yaradıcılıq və

dişləri, təşəbbüskarlıq, təşki atçılıq, kollektiv fəaliyyətdə iştiraka marağ yaradır və bu cəhətləri inkişaf etdirir.

Bu funksiyaların birliyi oxucuların mütaliəsinə rəhbərliyin həyata keçirilməsinə, adamların mənəvi aləminin hərtərəfli irkişafına yönəldilmiş mütaliəyə rəhbərliyin həyata keçirilməsinə kömək edir.

“Kitabxanalarda aparılan kütləvi işin şifahi formaları” anlayışı “şifahi kütləvi işin vasitələri” anlamı ilə sıx bağlıdır. Təcrübədə onlara kitabxanacının və tədbirin digər iştirakçılarının canlı danışığı (nitqi) aid edilir. Bununla yanaşı, izomateriallar (şəkillər, fotolar, rəsm əsərləri); audiovizual materiallar (diafilmlər, diapozitivlər, kinofilmlər, səs yazıları); anlayışların, hadisələrin, real obyektlərin sxematik-qrafik təsvirləri (sxemlər, çertyojlar, qrafiklər, diaqramlar, cədvəllər) də bu terminə daxildir. Onların məqsədi tövsiyə olunan çap əsərinin məzmununun daha yaxşı açılmasına kömək göstərməkdən ibarətdir. Onların təsiri psixoloji-pedaqoji qanunauyğunluqlara və əsəb mexanizmlərinə əsaslanır ki, bunların köməyi ilə oxucu materialı daha yaxşı dərk edir və sonralar onu daha yaradıcılıqla mənimsəyir.

Kütləvi işin şifahi üsullarının tərkib hissəsini metodik üsul təşkil edir. Kitabxana təcrübəsində bu metodik üsulları fərqləndirirlər:

1) Maraqların qarşılıqlı əlaqəsi və ya təsiri. Bu üsulun mahiyyəti bundadır: kitabxanacı oxucuya başa salır ki, tədbirdə iştirakı ona nə verə bilər; onu maraqlandıran hansı suallara bu tədbirdə cavab tapa bilər;

2) Yenilik üsulu. Bu üsulun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, hər bir metod mütləq oxuculara əvvəlcədən bəlli olmayan yeni məlu matlar verməlidir;

3) Problem vəziyyəti üsulu. Bu üsulun mahiyyəti bununla şərtlənir: auditoriya qarşısında ehtə vəzifələr qoyulur ki, onlar iştirakçıları düşünməyə vadar edir, onlarda qoyulmuş məsələnin həllini fikirləşib tapmaq (həm də müstəqil şəkildə) arzusu baş qaldırır.

Bunlarla yanaşı, bir sıra başqa üsullar (məsələn, oxucu nüfuzu və s.) da fərqləndirilir. Qeyd edək ki, kütləvi tədbir zamanı metodik üsullar bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olur və bir-birini tamamlayır.

Ədəbiyyatın şifahi təbliği öz istiqamətinə və imkən dairəsinə görə 4 metoda, daha doğrusu 3 əsas və 1 köməkçi metoda bölünür:

1) Oxucuların tənqidi-təhlili fəallığının inkişafına təsir göstərən metod və ya qısaca olaraq tənqidi-təhlili metod;

2) Pozitiv-illüstrativ metod;

3) Tövsiyə-məlumat metodu;

4) Ədəbiyyat təbliğinin vasitəli metodu.

Hər bir metodun özünəməxsus üsulları var ki, kitabxanalarda onlardan vaxtaşırı səmərəli şəkildə istifadə edirlər.

1) Tənqidi-təhlili metod. Tənqidi-təhlili metod düzgün tətbiq edildikdə çap əsərlərinin və ya onlarda ifadə olunmuş ayrı-ayrı problemlərin hərtərəfli və dərinlən təhlilini təmin edir. Kitabxanacılar bu üsullardan istifadə edərkən işi ehtə aparmağa cəhd göstərməlidirlər ki, bu təhlil oxucuların həyatı və maraqları ilə sıx əlaqədə həyata keçirilsin.

Oxucuların müzakirə olunan kitablara maraqlı münasibətini onların bu kitablara və onlara həsr olunmuş ədəbiyyatla mütləq ilkin tanışlığı təmin edir. Diskussiyaya (müzakirəyə) tənqidi və yaradıcı yanaşma oxucuların artıq mənimsədikləri təsəvvürlər, müzakirələr ehtiyatının səfərbərliyinə imkan yaradır. Aparıcının istiqamətləndirdiyi fikir mübadiləsi nəticəsində əsər və onun dəyəri haqqında düzgün ictimai fikir formalaşır. Çap əsərinin müzakirəsi düşüncə, təfəkkür məktəbidir. Onun əsas ünsürünü oxucuların kollektiv təfəkkür prosesi təşkil edir.

Tənqidi-təhlili metodun əsas növləri bunlardır:

-sahəvi və bədii ədəbiyyat əsərlərinin müzakirəsi;

-müxtəlif aktual problemlərə dair oxucu konfransları;

-oxucu-tamaşaçı konfransları (bu zaman əsər və onun motivləri əsasında çəkilmiş film ehtə vaxtda müzakirə və müqayisə olunur);

-ucadan oxular (bəzən qəzet materialları) – bu zaman mütaliəçi şərhlər verir, dinləyicilərin suallarını cavablandırır və bir sıra hallarda tədbir oxunmuş mətnin müzakirəsi ilə başa çatır;

-sual-cavab gecələri;

-disputlar.

2) Pozitiv-illüstrativ metod. Buraya oxucuları çap əsərlərində təsvir edilən real, həyatı faktlarla, hadisələrlə, bu əsərlərin müəlliflərinin həyat və fəaliyyətləri ilə tanış olmağa imkan yaradan üsullar daxildir:

-kitab gecələri;

-mütaliə gecələri;

-görüş gecələri;

-öyləncəli elmlər gecələri;

-ədəbi-bədii gecələr;

-musiqili ədəbi gecələr.

Bu üsulları səmərəli keçirmək üçün 2 cəhətə diqqət yetirilir:

1) Ehtə bir mövzu müxtəlif vasitələrlə (musiqi, bədii söz, təsviri sənət) açılır;

2) Ehtə bir məzmun şəklini dəyişmiş halda təqdim edilir.

Bu metoddan uğurlu istifadə yenilikdən, əsərlərin oxuculara məlum olmayan cəhətlərinin, yeni keyfiyyətlərinin açılmasından asılıdır. Tənqidi-təhlili metoddan fərqli olaraq, pozitiv-illüstrativ metod həyata keçirilərkən tədbir iştirakçılarının ədəbiyyatla ilkin tanışlığı tələb olunmur. Lakin oxucuların müəyyən maraqlarını, həyat təcrübələrini nəzərə alaraq kitabxanacı tədbirin başlanmasına qədər gecənin daha dərinlən dərk edilməsinə kömək göstərən ədəbiyyatı təbliğ edir.

3) Tövsiyə-məlumat metodu. Bu metoda daxildir:

-bibliografik icmallar;

-şifahi jurnallar;

-bibliografiya gecələri (məsələn, “Bu il mən nə oxumuşam?”).

Bu üsullar oxucuların diqqətini ehtə yaxşı çap əsərlərinə cəlb edir, onlar haqqında geniş məlumat verir, bədii əsərlərin ideya-bədii xüsusiyyətlərinin

açılmasına, sahəvi ədəbiyyatda işıqlandırılmış aktual məsələlərin düzgün başa düşülməsinə kömək edir, bütün bunlarla da oxucuların ümumtəhsil, ümummədəni və peşə-ixtisas səviyyələrinin yüksəldiləsinə təsir göstərir.

Bu tədbirlərin məqsədi tövsiyə olunan əsərlərə oxucularda maraq oyatmaq, onları bu əsərləri oxumağa mütləq sövq etməkdən ibarətdir.

4) *Ədəbiyyat təbliğinin vasitəli metodu.* Bu, əsasən 2 üsulla həyata keçirilir:

-kitabxanaların fəaliyyəti haqqında oxucu konfransları;

-oxucu fəalları cəlb etməklə keçirilən kitabxana müşavirələri.

İndi isə kitabxanaların iş təcrübələrinə əsaslanaraq bədii ədəbiyyatın təbliği zamanı daha tez-tez rürciət edilən şifahi təbliğat üsullarını qıscaca şərh edək və konkret nümunələr göstərək.

F.Köçərli adına Dövlət Uşaq Kitabxanasında bədii ədəbiyyatın, o cümlədən poetik əsərlərin təbliği zamanı kitabxanaçılar tez-tez şirin ana dilimizin – Azərbaycan türk dilinin dərin qatlarına, cazibədar mənbələrinə uşaqlarla birlikdə maraqlı səyahətə çıxırlar. Belə yaddaqa an səyahətlərə məktəbli oxucular böyük maraq göstərir. Bu cür tədbirlər çox dərin mənə kəsb edir. Görkəmli pedaqoq V.A.Suxomlinskiyin deyişi kimi, “ana dilinin mənbələrinə səyahətə çıxmada uşaqların dolğun, estetik, emosional və əxlaqi tərbiyəsini düzgün təsəvvür etmək mümkün deyildir. Söz gözəlliyinin dərk edilməsi oxucuların qəlbində nəcib iftixar hissi, insan ləyaqəti hissi doğurur. Söz gözəlliyini başa düşərək, uşaqlar bütün eybəcərliyə, şərə nifrət bəsləməyə başlayırlar. Pisliliyə və bəd əməllərə qarşı barışmaz olmaq da söz gözəlliyi ilə tərbiyə edilir”.

Sözün emosional çalarlarını dərk etmək nəinki bədii ədəbiyyatı başa düşməyin astanasıdır, habelə oxucuların zəngin, dolğun intellektual həyatıdır. “Söz ilhamlandırır” anlayışına da elə bunlar aiddir. İnsan incə çalarları, qorxunu, sözün emosional mənasını duyduğu, hiss etdiyi zaman sanki ağılı mürgüləyən qüvvəsini oyadır. Sözün dərk edilməsi özündə fikir enerjisi daşıyır. Sözün başa düşülməsi bədii ədəbiyyatı mütaliə etməyə hazırlıqdır. Söz yalnız həm məntiqi, həm də emosional hafizədə cəldığı zaman mütaliə mənəvi tələbat olur. Məsələn, kitabxanaçı oxucuya hər hansı bir kitabı, deyək ki, B.Vahabzadənin “Muğam” poemasını verməzdən və ona “oxu” deməzdən əvvəl həmin oxucunu incəsənətin astanasına daxil etməlidir.

Buna görə də bədii ədəbiyyatın təbliği zamanı kütləvi tədbir iştirakçılarının – kitabxanaçının və oxucunun sözü mütləq rol oynayır.

Bədii ədəbiyyatın təbliğinin şifahi forması bu üsullarla həyata keçirilir: oxucu konfransları, kitab müzakirələri, ədəbi-bədii gecələr, ucadan oxular, görüşlər, şifahi jurnallar, bibliografik icmallar və s. Bundan başqa, əsasən uşaq kitabxanalarında ifadəli oxu və nəqlətmə üsullarından da istifadə edilir ki, bunlar kiçikyaşlı məktəblilərin marağına səbəb olur. İfadəli oxu balaçalar arasında bədii ədəbiyyatın ən yaxşı tövsiyəsi, təbliğatın özəyi olub, kitaba və mütaliyəyə dərin məhəbbət oyadır. Müəllimlər, kitabxanaçılar və

valideynlər tərbiyə işində, uşaqlarda mütaliyəyə maraq yaratmaqda ucadan oxu və nəqlətməyə böyük əhəmiyyət verir, ondan geniş istifadə edirlər.

Oxucular arasında bədii ədəbiyyatı təbliğ etməyin ən geniş yayılmış şifahi üsulu kitab müzakirəsidir. Bəzən kitab müzakirəsini oxucu konfransı da adlandırırlar ki, bu, onun mahiyyətinə və məzmununa o qədər də uyğun gəlmir. Əslində onlar bir-birindən fərqlənən müxtəlif şifahi təbliğat üsullarıdır. Başqa sözlə, kitab müzakirəsi adətən ayrıca bir kitaba, oxucu konfransı isə müəyyən bir mövzuya və ya problemə (məsələn, ictimai-siyasi və tarixi hadisələrə, beynəlxalq həyata və s. məsələlərə dair kitablar haqqında müxtəlif oxucu fikirləri) həsr edilir.

Kitab müzakirələri oxucu fəallığının artmasına, oxucuların tənqidi tərəkürlərinin və bədii-estetik zövqlərinin formalaşmasına, kitab üzərində müstəqil işləməsinə, oxuduqları çap əsərləri haqqında sərbəst fikir yürütməsinə təsir göstərir. Müzakirələrdə yüzlərlə adam – gənclər, yaşlılar, ziyalılar, şagirdlər, tələbələr və başqa oxucular fəal iştirak edirlər. Yazıçı və şairlərlə oxucular arasında ünsiyyətin yaradılmasında bədii əsərlərin müzakirəsi böyük ictimai əhəmiyyət kəsb edir.

Kitab müzakirəsi heç bir halda formal xarakter daşmamalıdır. Hər hansı bədii əsərin müzakirəsi ciddi hazırlıq tələb edir. Bir qayda olaraq müzakirəyə həyat həqiqətini düzgün əks etdirən, geniş ictimaiyyəti həyəcanlandıran problemlərlə səsleşən bədii əsərlər çıxarılmalıdır. Bu halda müzakirə maraqlı və faydalı olar. Müzakirə üçün bədii ədəbiyyat nümunəsi seçərkən kitabxananın oxucu tərkibi, oxucuların maraq və sorğuları nəzərə alınır. Bədii əsər seçildəndən sonra plan tərtib olunur, həmin hazırlıq planını bir qayda olaraq kitabxana fəalları müzakirə edirlər.

Kitab müzakirəsi aparıcının 5-10 dəqiqəlik qısa giriş sözü ilə açılır. Giriş sözü canlı və maraqlı olmalıdır. Aparıcının vəzifəsi müəllimin yaradıcılığının əsas cəhətlərini nəzərə çatdırmaqdan, müzakirə olunan əsərin mühüm məqamlarını qeyd etməkdən, çıxışlara ümumi istiqamət verməkdən ibarət olmalıdır.

Yekun sözüne daha çox vaxt ayrılır. Bu zaman çıxışlarda səsleşmiş əsas vərğlər ümumi əşdirilir, oxucuların əsər haqqında söylədikləri yanlış mülahizələrə düzəliş verilir, əsər bütövlükdə qiymətləndirilir.

Bəzən çıxışlardan sonra kitab müəllifi çıxış edir, müzakirələr isə oxucuların yazılı və ya şifahi suallarına onun cavabları ilə yekunlaşır.

Müzakirə materialları – oxucuların rəyləri, protokol və ya stenoqram, hazırlıq planı və s. toplanır və kitabxanada saxlanılır.

Kitab müzakirələri həmçinin oxucuları cəyərnməyin mühüm vasitəsi kimi də böyük əhəmiyyətə malikdir.

Məhz buna görə kitabxanalarda kitab müzakirələrinin təşkilinə geniş yer verilir. Məsələn, 1995-2000-ci illər ərzində C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasında 18, F.Köçərli adına Dövlət Uşaq Kitabxanasında 21, M.Ə.Sabir adına Bakı Şəhər Kütləvi Kitabxanasında 10, Bakı Şəhər Mərkəzi Kitabxanasında isə 8 kitab müzakirəsi keçirilmişdir. Bu tədbirlər-

də tanınmış şair və yazıçılardan Bəxtiyar Vahabzadənin "Şəhidlər", "Körpü çaydan uzaq düşüb", Məmməd Arazın "Dünya sənin, dünya mənim", Söhrab Tahirin "Sevgim, sevincim, kədərim", Sabir Rüstəmxanlının "Ömür kitabı", Yusif Səmədoğlunun "Qətl günü", Anarın "Bəsmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi", "Dünya bir pəncərədir", "Sizsiz", Əlibala Hacızadənin "İtkin gəlin", "Əfsanəsiz illər", "Ayrılığın sonu yoxmuş", "Təyyarə kölgəsində", Zəlimxan Yaqubun "Bir əlim torpaqda, bir əlim haqda" kitabları oxucuların mühakiməsinə verilmişdir. Oxucular müxtəlif nəşriyyatlarda çapdan çıxmış yeni kitabları qızğınlıqla müzakirə etmiş, ürək sözlərini bildirmiş, tonqidi fikirlərini söyləməkdən belə çəkinməmişlər. Çox maraqlı keçən bu tədbirlərin hər birində orta hesabla 80-100 oxucu iştirak etmişdir.

Kitab müzakirələrinə əsər müəlliflərinin də dəvət olunması, onların oxucuların suallarına cavab verməsi yaddaqalan hadisəyə çevrilmiş, tədbir iştirakçılarının mənəvi tərbiyəsində mühüm rol oynamışdır.

Nümunə üçün yazıçı Əlibala Hacızadənin "İtkin gəlin", "Əfsanəsiz illər", "Ayrılığın sonu yoxmuş" trilogiyasına həsr olunmuş kitab müzakirəsini nəzərdən keçirək. Bu tədbiri 1994-cü ildə C.Cabbarlı adına RGK Sabir adına Bakı Məktəbəqədər Pedaqoji Məktəbdə təşkil etmişdir. Kitabxana hesabatından məlum olur ki, əvvəlcə tədbirin planı tutulmuş, görülməli işlər müəyyən edilmiş, yazıçının dəvət edilməsi qərar alınmış, müzakirənin yeri müəyyən edilmişdir. Sonra müzakirənin proqramı hazırlanmış, giriş sözünü söyləyəcək müəllim, yazıçının həyat və yaradıcılığı haqqında məlumat verəcək nətiq, çıxış edəcək tələbələr və s. dəqiqləşdirilmişdir.

Bütün işlər əvvəlcədən görüldüyünə görə tədbir uğurlu alınmış, iştirakçıların rəğbətini qazanmışdır. Xüsusilə tələbələrin ifasında romandan səhnələşdirilmiş parçaların göstərilməsi, şerlərin söylənməsi və yazıçı Əlibala Hacızadənin müxtəlif sualları cavablandırılması yaddaqalan olmuşdur. Bu tədbirdən sonra həmin kitabları oxumaq arzusunda olan və bununla bağlı kitabxanaya müraciət edən oxucuların sayı çoxalmışdır.

Bədii ədəbiyyatın təbliği geniş yayılmış ədəbi-bədii gecələr üsulu vasitəsi ilə də həyata keçirilir. Ədəbi-bədii gecə tanınmış şair və yazıçılardan birinin həyat və yaradıcılığına, habelə bir və ya bir neçə ədəbi əsərə həsr oluna bilər. Bu tədbirlər təhsil və tərbiyə əhəmiyyəti kəsb edir, bədii əsərə sevgi oyadır, bədii zövqü formalaşdırır, ciddi mütaliyəyə maraq yaradır.

Bu baxımdan 1995-2000-ci illərdə C.Cabbarlı adına RGK-da təşkil edilmiş bir sıra ədəbi-bədii gecələr, o cümlədən Nizami yaradıcılığına həsr olunmuş "Bir elmi öyrənmək istədikdə sən", "Gənclikdir dünyada hər şeydən üstün", "Eşqdir mehrabı uca göylərin"; Füzuli yaradıcılığına həsr olunmuş "Elmlə, ədəblə tapılar şərəf", "Vətənimdir, Vətənim", "Məni candan usandırdı...", "Şəbi-hicran yanar canım..."; C.Məmmədquluzadə yaradıcılığına həsr olunmuş "Sizi deyib gəlmişəm!", "Haradır mənim vətənim?"; S.Vurğun yaradıcılığına həsr olunmuş "Ayrılarımı könül candan", Şəhriyar yaradıcılığına həsr olunmuş "Qalx ayağa, Azərbaycan!" və s. kimi tədbirlər

oxucuların marağına səbəb olmuş, bədii-estetik zövqlərinin formalaşmasına müsbət təsir göstərmiş, klassiklərin ədəbi irsə nə məhəbbət oyatmışdır.

Bir sözlə, son illərdə həmin kitabxanada keçirilən ədəbi-bədii gecələr öz rəngarəngliyi ilə gənclərin sevimli məclisinə çevrilmiş, xeyli oxucutamaşaçı toplamışdır. Nəticə etibarlı ilə gənclərin oxucu kimi fəallığı artmış, bədii əsərlərin mütaliəsinə maraq genişlənmişdir.

Bir məsələni vurğulamaq lazım gəlir ki, respublika prezidentinin fərmanı ilə xalqımızın misilsiz yazılı abidəsi olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının yazıya alınmasının 1300 illik yubileyini keçirilməsi ilə əlaqədar C.Cabbarlı adına RGK-da bir sıra tədbirlər təşkil edilmişdir. Belə ki, 1998-ci ildə kitabxana Yasamal rayonu ərazisində yerləşən Azərbaycan Texniki Universitetinin, Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin, həmçinin I nömrəli Bakı Tibb Məktəbinin tələbələri ilə birlikdə "Xoş gördük, ulu Dədə Qorqud!", "Hanı bəy dediyim ərənlər?", "Gəlimli-gedimli dünya...", "Xalqımızın ana kitabı" mövzularında sərgilər, ədəbi-bədii və musiqili gecələr keçirmiş, bu tədbirlərə tanınmış qorqudsürəsləri də dəvət etmişdir.

1999-cu ildə də bu tədbirlər seriyası davam etdirilmiş, həm kitabxanada, həm də bir sıra orta və ali məktəblərdə Dədə Qorqud dastanlarının gənc oxucular arasında təbliği istiqamətində müəyyən iş aparılmışdır. Bu tədbirlərə Azərbaycan Milli Akademik Dram Teatrının aktyor və aktrisalarından Əlabbas Qədiyov, Nurəddin Mirzəxanlı, Bəsti Cəfərova, Məleykə Əsədova, Laləzar Mustafayeva və başqaları da dəvət olunmuş, onlar Dədə Qorqud boylarından müxtəlif parçaları yüksək səviyyədə ifa etmişlər.

Bibliografik icmallar da geniş yayılmış şifahi üsullardan biridir. Bibliografik icmal keçirməkcə məqsəd oxucuları müvafiq bədii ədəbiyyatla tanış etmək və həmin kitabları təbliğ etməkdən ibarətdir. Buna görə də bibliografik icmalları yeni alınan bədii kitabların sərgisi, oxucu konfransı, görüşlər və başqa tədbirlərlə bir vaxtda keçirmək məqsədəuyğundur. Çünki icmal hər hansı bir tədbiri tamamlayır. Təcrübə göstərir ki, kitab sərgisi etrafında keçirilən icmallar daha maraqlı olur və daha çox oxucu toplayır. Həm də bu zaman oxucu kitabı görməklə yanaşı, onun qısa məzmunu ilə də tanış olur. İcmal keçirilərkən oxucu qrupu, mövzu aktuallığı mütləq nəzərə alınmalıdır. İcmal zamanı bədii kitab haqqında geniş danışmaq məsləhət deyil. Barəsində söhbət açılan kitablardan əl detallar və ya faktlar seçilməlidir ki, hər bir oxucu tezliklə həmin kitabı oxumağa tələssin.

1996-2000-ci illərdə F.Köçərli adına ADUK-da 95, C.Cabbarlı adına RGK-da isə 76 bibliografik icmal keçirilmişdir. Bu tədbirlərdə ümumilikdə uşaq kitabxanasının 2500 nəfər, gənclər kitabxanasının isə 1200 nəfər oxucusu iştirak etmişdir.

F.Köçərli adına ADUK-da şair Qəşəm İsatəylinin "Əkil-Bəkil" poemasına həsr edilmiş bibliografik icmal daha rəngarəng olmuş və maraqla qarşılanmışdır. İcmal zamanı kitabxanaçı oxuculara əsərin qısa məzmununu danışmış, ayrı-ayrı parçaları oxumuş və demişdir: "Şair poemada Əkil-Bəkil məktəbdən başlamış böyüyüb yaşa dolanadək çox çətin imtahan-

lardan keçirir. Ürəyi Vətən həsrətilə döyünən Bəkil bütün sınaqlardan alın-açıq çıxır. Bəkilin əsgəri xidmətə çağırılması, sərhəddə, Vətən qarşısında borcunu ləyaqətlə yerinə yetirməsi, general Əliyevin onun şəxsən görüşüb söhbət etməsi və s. səhnələri müəllif ilhamla qələmə almışdır. Əsərdə 20 Yanvar Bakı faciəsi, Qazax, gürcü qırğını, uydurma Qarabağ problemi haqqında da söhbət açılır. Bir sözlə, kitabı oxusanız, xoşunuza gələcək". Bu tədbirdən sonra həmin kitabı oxumağa uşaqlarda həvəs yaranmışdır.

Son zamanlar Azərbaycan ərazisinin bir hissəsi erməni işğalçılarının tapdağı altında qaldığından və müharibə təhlükəsi hələ də sovuşmadığından keçirilən şifahi tədbirlərin bir çoxu mövzu baxımından hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsinə aid olur. Bu, tamamilə məqsədəuyğundur və gənc nəsildə torpağa, Vətənə məhəbbət hissələrinin aşılınması, düşməne nifrət duyğularının formalaşması cəhətindən bu mövzuda yazılmış bədii əsərlərin təbliğinə daha geniş yer verilməlidir.

Məsələn, C.Cabbarlı adına RGK-da 1995-ci ildə 18, 1996-cı ildə 16, 1997-ci ildə 21, 1998-ci ildə 32, 1999-cu ildə 24 və 2000-ci ildə 17 kütləvi tədbir hərbi vətənpərvərlik mövzusunda yazılmış bədii və publisistik əsərlərin təbliğinə həsr olunmuşdur. Hikmət Cəmilzadənin "Azərbaycanın ilk milli qəhrəmanları" və "Azərbaycan polisinin milli qəhrəmanları", Vasif Səmədov və Salar Aslanovun "Təki Vətən yaşasın", Rəşid Hüseynovun "Müharibə nə vaxt qurtaracaq?", Səriyyə Müslümqızının "Qar üstünə qan yağdırdı", Knyaz Aslanın "Döyüş olsa bir əsgərdir qələmim" kitablarının və başqa əsərlərin təbliğinə dair təşkil olunmuş müzakirələr bu qəbildəndir. Gənclər Kitabxanasının təşkil etdiyi kütləvi tədbirlər öz yüksək səviyyəsinə görə fərqlənir. Bu mövzuda yazılmış bədii əsərlərin təbliği üçün kitabxana səmərəli üsullardan istifadə edir və əsasən buna nail olur.

Kitabxanalarda bədii ədəbiyyatın təbliği zamanı əyani təbliğat üsullarından da geniş istifadə edilir. Əyani təbliğat tövsiyə olunan kitabların bilavasitə göstərilməsi və ya görmək, qavramaq, mənimsəmək şəklində onların məzmununun meydana çıxarılması vasitəsilə həyata keçirilir. Onun məqsədi insanları mütaliyəyə cəlb etmək, mütaliə mədəniyyəti tərbiyə etmək və kitab fondlarını oxucular qarşısında açmaqdır.

Bədii ədəbiyyatın əyani təbliği oxucuya istədiyi kitabı seçməkdə müstəqillik verir, lakin bu zaman kitabxanaçı kitabın seçilməsində, sistemləşdirilməsində və tövsiyə edilməsində öz rəhbəredici rolunu saxlayır. Bu cəhət uşaq kitabxanaları üçün xüsusilə xarakterikdir, çünki hansı ədəbiyyatın mütaliəsinin vacibliyini uşaqlar çox vaxt müstəqil şəkildə başa düşə bilmir və mütləq kitabxanaçının köməyinə ehtiyac duyurlar.

Hər bir kitabxananın oxucularında kitabın məzmunu və xarakteri haqqında 2 üsulla təsəvvür yaratmaq mümkündür. Birinci üsul ədəbiyyatın bilavasitə göstərilməsidir. Bu üsul müxtəlif kitab sərgilərinin təşkil vasitəsi ilə həyata keçirilir. İkinci üsul kitabların təsviri incəsənət vasitələri ilə təbliğ olunmasıdır. Buraya əsasən kitab sərgiləri, kitabxana plakatları, habelə albomlar, işıq qəzetləri və s. daxildir.

Əyani təbliğat formasının bütün üsullarının ümumi məziyyətləri onların təsirinin və seçilməsinin uzunmüddətli olmasındadır.

Kitabxanalarda sərgilərin təşkili əyani təbliğat formasının ən geniş yayılmış üsuludur. Bütün kitabxanalarda məqsədinə və ədəbiyyatın məzmununa görə sərginin iki növü fərqləndirilir: 1) yeni daxil olmuş kitabların məlumat sərgiləri; 2) tövsiyə mövzu sərgiləri.

Sərgilərin bu növləri daimi, uzunmüddətli və ya qısamüddətli, kitabxanadaxili və kitabxanadankənar ola bilər.

Yeni kitabların sərgisi kitabxanaya yeni daxil olmuş bədii ədəbiyyat haqqında müntəzəm olaraq əyani məlumat vermək məqsədi daşıyır.

Mövzu sərgilərinin məqsədi isə müəyyən bir mövzuya həsr olunmuş kitabları oxuculara əyani şəkildə tövsiyə etməkdən ibarətdir. Mövzu sərgiləri fondun müəyyən hissəsinin məzmununun açılıb göstərilməsində, bu və ya digər mövzuya dair kitabların tövsiyə olunmasında kitabxanaçıya kömək göstərir. Mövzunu daha aydın anlatmaq, mühüm məqsədləri gözə daha tez çarpdırmaq üçün sərgilər illüstrasiyalar və mətnlərlə müşayiət olunur.

Kitabxanaçılar sərgilərə ad seçərkən onun rəngarəng və çağırış ruhlı olmasına xüsusi fikir verməlidirlər. Bu cəhətdən 1991-1999-cu illərdə F.Köçərli adına ADUK-da təşkil edilmiş "Qalx ayağa, Azərbaycan!", "Vətən, əymə qəddini!", "Rədd olsun erməni işğalçıları!", "Qarabağdan əlini çək!", "Nahaq qan yerdə qalmaz!", "Yaddan çıxmaz Qarabağ", "Xocalı - əsrin faciəsi" və s. sərlövhəli sərgilər, C.Cabbarlı adına RGK-da hazırlanmış "Vətən igidlərə arxalanır", "Azərbaycan bölünməzdir", "Qanlı şənbə gecəsi", "Qarabağ şikəstəsi", "Qələbə çal, igid əsgər!", "Mən bu yurdun əsgəriyəm" və başqa sərlövhəli sərgilər, M.Ə.Sabir adına BŞKK-da düzəldilmiş "Ata millət, ana millət, ağlama!", "Ayrılarımı könül candan?!", "Bir kərə yüksələn bayraq" sərlövhəli sərgilər diqqəti xüsusilə cəlb edir.

Qeyd edək ki, kitabxanalarda təşkil edilən hərbi vətənpərvərlik məzmunlu sərgilərdə müharibə mövzusunda yazılmış bədii və publisistik kitablarla yanaşı, müxtəlif qəzet və jurnal nömrələri də əks etdirilir ki, bu da həmin sərginin əhəmiyyətini xeyli artırır.

1994-cü ildə Füzulinin anadan olmasının 500 illiyi ilə əlaqədar C.Cabbarlı adına RGK-da "Elmlə, ədəblə tapılar şərf", "Məni candan usandırdı...", "Füzuli kədəri, Füzuli sevgisi" adlı kitab sərgiləri, 1996-cı ildə Səməd Vurğunun 90 illiyi ilə bağlı "Elim, günüm, obam sənə", "Nə gözəl yaraşır Muğana ceyran", "Demə, Səməd Vurğun gəldi-gedədi...", "Mən ellər şairiyəm..." adlı kitab sərgiləri, 1999-cu ildə "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının 1300 illiyi ilə bağlı "Ozanlar ozanı Dədəm Qorqud", "Dədə Qorqud - diriliyimiz, Dədə Qorqud - birliyimiz" və s. adlı kitab sərgiləri təşkil olunmuşdur ki, onların sərlövhələri də çox uğurla seçilmişdir. Elə bunun nəticəsidir ki, həmin sərgilərin qarşısı həmişə gənc oxucularla dolu olmuş, onlar bir-biri ilə fikir mübadiləsi aparmış, görkəmli şairlərimizin ölməz yaradıcılıqları haqqında fərəhlə söz açmışlar. Bu sərgilərə ümumilik-

də 5 min nəfərə yaxın oxucu tamaşa etmiş, yeniyetmə və gənclər Dədə Qorqud müqəddəsliyinin, Füzuli dühasının, Vurğun şəriyyətinin misilsiz nümunələri ilə bir daha tanış olmaq arzusu ilə onların kitablarını almışlar.

Uşaqlara tövsiyə edilən ədəbiyyatı əyani göstərib təbliğ etmək üçün kitab sərgiləri daha yaxşı tədbir formasıdır. Çünki sərgi oxucuları daha çox cəlb edir, onlara lazım olan kitabları seçməyə imkan verir.

1995-1999-cu illərdə F.Köçərli adına RUK-da 35 sərgi təşkil olunmuşdur. Nümunə üçün onlardan birinin tərtibini sərh edək.

Sərgilərdən biri "Təbiət ilhama çağırır məni!" adlanır. Sərgi 4 rəfdən ibarətdir və hər bir rəf ayrıca başlıq alır.

Təbiət ilhama çağırır məni

I rəf: Dost qazanmaq istəyirsənsə, özün dost oll (El məsəli)

Bu kitabları oxu:

1. Məmmədov C. *Təkərli məktəb*. - B.: Gənclik, 1979. - 81 s.
2. Gəncəli N. *Vəfali torağay*. - B.: Gənclik, 1986. - 16 s.
3. Roza R. *Heyvanların yuxusu*. - B.: Uşaqgənclik, 1956. - 16 s.
4. Sahib F. *Vəfali tərplən*. - B.: Işıq, 1973. - 24 s.
5. Səhhət A. *Quşlar*. - B.: Gənclik, 1987. - 144 s.
6. Tapdıq İ. *Qoçaq dövsən*. - B.: Gənclik, 1982. - 140 s.

Sonra rəngli ceyran şəkli verilib və altında bir bənd şer yazılıb:

*Övçu, insaf eylə, keçmə bu düzdən,
O çöllər qızını ayırma bizdən.
Qoyma ağrı keçə ürəyimizdən,
Qıyma öz qanına boyana ceyran,
Nə gözəl yaşayır Muğana ceyran!..*

Səməd Vurğun

II rəf: Xeyirxahlıq və qəddarlıq

Sitat: *Qayğıyla doludur ana təbiət,
Onun meyvəsini dadmayan varmı?
Təbiət özü də qayğıya möhtac,
Qayğısız varlıq da qanadlanarmı?*

Hüseyn Arif

Şəkil: *Bir uşaq ağac əkən babaya yaxınlaşıb deyir:*

-Baba, bu ağacı niyə əkirsən? Onun meyvəsindən sən ki yeməyəcəksən!..

Baba cavab verir:

-Əkilər yemişik, əkirik: yesinlər!..

Bu kitabları oxu:

- Əzimzadə Y. Qardaşlar*. - B.: Gənclik, 1986. - 156 s.
Əliyev H. Həyəcan təbili. - B.: Azərənşr, 1976. - 70 s.
Zaxoder B. Boz ulduz. - B.: Gənclik, 1969. - 16 s.
Seydibəyli H. Vəfali it ilə oğru pişiyin nağılı. - B.: Uşaqgənclik, 1959. - 32 s.

Xəlilov Q. Torpağın göz yaşsı. - B.: Azərənşr, 1989. - 178 s.

III rəf: Canlı təbiət

Sitat: *Təbiəti qorumaq, onu yaşllaşdırmaq hər bir məktəblinin borcu olmalıdır.*

Bu kitabları oxu:

- Budaqov B. Azərbaycan təbiəti*. - B.: Maarif, 1988. - 204 s.
Quliyev Z. Qərribə heyvanlar. - B.: Azərənşr, 1973. - 55 s.
Quşlar və dəniz heyvanları. - B.: Gənclik, 1974. - 44 s.
Dmitriyev Y. Salam, dələ, Necəsən, timsah? - B.: Gənclik, 1989. - 152 s.
Əlibəyli X. Bir könül sahilində. - B.: Gənclik, 1977. - 68 s.
Cəbrayılbəyli C. Təbiət haqqında hekayələr. - B.: Azərənşr, 1965. - 112 s.

IV rəf: Bu rəf viktorina xarakterlidir.

Ana təbiət

Bu rəfdə 4 zərflə qoyulmuşdur. Üz qabığında bu suallar yazılmışdır:

1. "Ceyran" şerini kim yazmışdır?
2. Təbiətə həsr olunmuş hansı əsərləri oxumusan?
3. "Keçi" və "Xoruz" şerlərini kim əzbər söyləyə bilər?
4. Sən təbiət gözəllikləri necə qoruyursan?

Zərflər ağız açıq şəkildə sərgidə yerləşdirilmiş, cavablar oxucular tərəfindən yazılıb zərflə qoyulmuşdur. Fərqlənənlər təbiətlə bağlı keçirilən tədbirdə mükafatlandırılmışlar.

F.Köçərli adına RUK "Gənclər təbiətçilər" bağının əməkdaşları ilə daha yaxından işlədiyinə görə burada keçirilən "Təbiət nə gözəl, dünya nə gözəl" adlı ədəbi-bədii gecə çox maraqla qarşılanmış və uşaqların dünyagörüşünün zənginləşməsinə əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Həm sərgi, həm də ədəbi-bədii gecə 1500-ə yaxın məktəbli cəlb etmişdir.

Bədii ədəbiyyatın əyani təbliğinin geniş yayılmış növlərindən biri də kitabxana plakatıdır. Kitabxana plakatı tövsiyə olunan bədii kitabı təsviri sənət vasitəsi ilə təbliğ edir, ən vacib məsələlərdən istifadə etməklə məsləhətçi rolunu oynayır. Plakatlarda həm də oxuculara istiqamət vermək, hər hansı bir bədii ədəbiyyat haqqında onlara müəyyən təsəvvür yaratmaq məqsədi ilə də tərtib olunur.

Kitabxana plakatları məqsədinə və vəzifəsinə görə iki cür olur: 1) təbliğat və təşviqat xarakterli plakatlar; 2) metodik xarakterli plakatlar.

Təbliğat-təşviqat xarakterli plakatlarda adətən müəyyən mövzulara dair kitablar tövsiyə olunur. İndi kitabxanalarda Nizami, Füzuli, Vaqif, Sabir, C.Məmmədquluzadə, A.Şaiq, M.F.Axundov, S.Ə.Şirvani, S.S.Axundov, S.Vurğun, M.Müşfiq, S.Rüstəm, Şəhriyar, R.Rzannın, O.Sarıvəlli və başqalarının yaradıcılığına həsr olunmuş plakatlar tərtib etmək ənənə şəklinə çevrilmişdir. Bu plakatlar tək səifə və yazıçının yaradıcılığı haqqında deyil, həm də həyat və fəaliyyəti haqqında müəyyən məlumat verir.

Bu baxımdan 1999-cu ildə F.Köçərli adına ADUK-da Süleyman Sani Axundova həsr edilmiş kitabxana plakatının tərtibi maraqlıdır. Plakat

kiçik məktəbyaşlı üçün nəzərdə tutulmuşdur və "Uşaqların sevimli yazıçısı" adlanır. Plakatda S.S.Axundovun böyük portreti, şəklin altında ədibin həyat və fəaliyyəti haqqında qısa mətn yazılmışdır. Mətdən sonra yazıçının kitablarının üz qabığının şəkilləri verilmişdir. Plakatda "Ədibin müasirləri" başlığı altında onun qələm və məslək dostlarının şəkilləri də nümayiş etdirilir. Burada S.S.Axundovun əsərlərinin əsas qəhrəmanlarının şəkilləri də yerləşdirilmişdir. Uşaqlar onları kitablarda gördükləri şəkillərdən tanıyırlar. Bu plakat vasitəsi ilə kiçik məktəbyaşlı oxucular S.S.Axundovun həyatı, yaradıcılığı, müasirləri, əsərləri, qəhrəmanları və s. haqqında yığcam məlumat alır, yazıçını daha dərinləndirən tanımağa başlayırlar.

Metodik xarakterli plakatlar isə oxucularla mütaliə mədəniyyəti tərbiyyəsinə xidmət məqsədi daşıyır və bədii ədəbiyyatın təbliği sahəsində böyük rol oynayır.

Kitabxana plakatları həm öz məzmunu, həm forması, həm də qarşısına qoyduğu məqsədinə görə bir-birindən fərqlənir. Ona görə də uşaq və məktəb kitabxanalarında I-II sinif şagirdləri üçün tərtib edilən plakatlar III-IV sinif şagirdləri üçün nəzərdə tutulandan daha aydın, daha sadə və daha anlaşılqılı hazırlanmalı, izahedici mətnlər çox yığcam olmalıdır. Burada istifadə ediləcək əşyalar da sayca az (cəmi 4-5 ədəd) olmalıdır. Əks halda geniş məzmunlu və çoxpredmetli plakatlar balaca oxucuları yora bilər.

Bir sözlə, bədii ədəbiyyat üzrə hər hansı mövzuda kitabxana plakatu tərtib edən kitabxanaçı qarşıya qoyduğu məqsədə yalnız o zaman nail ola bilər ki, istər seçdiyi mövzu, istərsə də orada nümayiş etdirilən kitablar, illüstrasiyalar və mətnlər müxtəlif yaşlı oxucu qrupları üçün anlaşılqılı olsun.

Hər hansı bir kitabxana plakatu kitabla eyni vaxtda kitabxananı təbliğ edir. Kitabxana binasından kənar yerlərdə asılan plakatlar insanları kitab almaq üçün kitabxanaya çağırmalıdır.

Bu baxımdan N.Gəncəvinin 850 illiyi ilə bağlı F.Köçərli adına RUK-da tərtib olunmuş və I-IV sinif şagirdləri üçün nəzərdə tutulmuş plakat-viktorina diqqətəlayiqdir. Plakatda 7 xanəli sxem çəkilmiş və hər xanədə göstərilən rəqəmlərin yerində bunlar yerləşdirilmişdir:

1. *Kitabxana plakatının başlığı: "Hikmət xəzinəsi"*
2. *Nizami Gəncəvinin portreti*
3. *N.Gəncəvinin həyat və yaradıcılığı haqqında qısa məlumat*
4. *"Kərpickəsən kişinin dastanı" hekayətinə çəkilmiş şəkil.*

Şəklin altında bu misralar yazılmışdır:

*Onunçun öyrətdim ki, əlimi bu sənətə,
Bir gün sənə əl açıb düşməyim əziyyəte.*

5. "Sultan Səncər və qarı" hekayətinə çəkilmiş şəkil. Şəklin altından verilmiş misralar:

*"Şaham" deyib öyünmə, sən ki qulsan tamaha,
Viran qoydun elləri, şah olmaz səndən daha.*

6. "Oğru və tülkü hekayəti"nə çəkilmiş şəkil. Şəkil bu misralarla təqdim olunmuşdur:

*Tülkünü yatmış görüb, gözünü açdı oğru,
Kisədəki pulları götürüb qaçdı oğru.*

7. "Ağıllı uşağın hekayəti" mövzusu üzrə çəkilmiş şəkil. Şəkildən sonra bu misralar yazılmışdır:

*Qayğı bilməz bir uşaq bir gün başda tay-tuşu,
Çıxdı evdən, yanında özü yaşda tay-tuşu.
Düçar-düşməz getdiyi, yola izi oğlanın,
Qaçan zaman burxuldu birdən dizi oğlanın.*

8. Bura ciblik yapışdırılmış və onun üstünə bu sözlər yazılmışdır: "Əziz oxucular, hikmət xəzinəsinə yol tapmaq istəyirsinizsə, bu kitabları oxuyun. Onları böyük şairimiz Nizami Gəncəvi yazıb":

1. *"Bilbül və qızılgül"*
2. *"İrən gözəlinin hekayəti"*
3. *"İşğəndər və çoban"*
4. *"İşğəndərin Bərdəyə gəlməsi və Nüşabəni görməsi"*
5. *"Kərpickəsən kişinin dastanı"*
6. *"Məlik Cümşüdü'n nağılı"*
7. *"Fəna"*.

Bu plakat uşaqlara dahi klassikimiz Nizami Gəncəvinin tanımaq, onun əsərlərinə maraq oyatmaq baxımından çox faydalıdır.

Bunlarla yanaşı, C.Cabbarlı adına RGK, F.Köçərli adına RUK bədii ədəbiyyatın təbliği zamanı həm şifahi, həm də əyani təbliğat üsullarından qarışıq şəkildə istifadə edərək bir sıra tədbirlər keçirmişlər ki, bu da öz müsbət səmərəsinə göstərmişdir. Belə ki, hər hansı bir şairin və ya yazıçının yaradıcılığına həsr olunmuş ədəbi-bədii gecələrin təşkili zamanı maraqlı başlıqlarla sərgilər və ya plakatlar da hazırlanmış və bu, həmin tədbiri bir növ tamamlamış, ona rəngarənglik gətirmişdir.

1995-ci ildə Gərclər Kitabxanası Azərbaycan şairi Şəhriyarın 90 illik yubileyi ilə bağlı "Aman aydınlıq" kitabının müzakirəsini keçirmiş, şairin digər kitablarının sərgisi təşkil olunmuşdur. Həmin il bu kitabxananın Bakıdakı 42 nömrəli məktəbin müəllim və şagirdləri ilə birgə keçirdiyi "Ya azad ol, ya tamamən, Azərbaycan!" adlı ədəbi-bədii gecə də çox maraqlı olmuşdur. Burada şairin tozəcə çapdan çıxmış "Yalan dünya" kitabı əsasında maraqlı proqram hazırlanmış, Şəhriyarsevərlərin, ədəbiyyat müəllimlərinin çıxışlarına yer verilmiş, fəal oxucuların və yuxarı sinif şagirdlərinin ifasında Şəhriyarın şeirləri səslənmişdir. Gecədə Əbilov adına Mədəniyyət Sarayı bədii öz-fəaliyyət ansamblının üzvləri Şəhriyarın şeirlərinə yazılmış mahnıları şövqlə oxumuş və çoxsaylı tamaşaçı auditoriyasının alqışlarını qazanmışlar. Məktəb n foyesində və tədbirin keçirildiyi zalda təşkil olunmuş sərgi isə həmin n diqqətini cəlb etmişdir. Xüsusi zövqlə və yüksək

bədii tərtibatla hazırlanmış bu sərgi “Şəhriyarın ürəyi də səninkitək yaralıdır” adlanırdı. Bu rəngarəng tədbir xatirələrdə əbədi iz salmışdır.

1996-cı ilin martında C.Cabbarlı adına RGK Bakının 42, 132 və 152 nömrəli məktəblərində yuxarı sinif şagirdlərinin və kitabxana fəallarının iştirakı ilə şair Zəlimxan Yaqubun “Ziyarətin qəbul olsun” və “Şair harayı” kitablarının müzakirəsini keçirmişdir. Çox maraqlı keçən bu tədbirlərdə şairin kitablarının sərgisi də təşkil olunmuşdur. Sərgiyə Z.Yaqubun həyat və yaradıcılığı haqqında qəzet və jurnallarda dərc olunmuş materialların qoyulması da tamaşaçıların diqqətini cəlb etmiş, onlar sərgidəki kitabları da maraqla nəzərdən keçirmişlər.

1997-ci ildə təşkil olunmuş tədbirlər sırasında məşhur qəzəlxan Əliağa Vahidin 100 illiyinə dair tədbirlər xüsusi yer tutur. Gənclər Kitabxanası müxtəlif ali məktəb tələbələrinin iştirakı ilə “Vahidəm, xalqımın qəzəl şairi” adlı ədəbi-bədii gecə keçirmişdir. Gecədə Vahid yaradıcılığına dair elmi əsərlər yazmış tədqiqatçılar çıxış etmiş, sonra şairin qəzəlləri dinlənmiş, opera və balet teatrının solistləri, əməkdar artistlər Mənsüm İbrahimovun və Nəzakət Teymurovanın ifasında tar və kamançanın müşayiəti ilə Vahidin qəzəlləri səslənmişdir. Həmin gün oxu zalında tərtib edilmiş “Qəzəlxan” adlı plakat da tamaşaçıların marağına səbəb olmuşdur.

C.Cabbarlı adına RGK-nın Bakıdakı 8 nömrəli İncəsənət Gimnaziyasında keçirdiyi “Vurğunu da salar yada” adlı tədbirlər silsiləsi isə xalq şairi Səməd Vurğuna həsr olunmuşdur. Tədbirdə S.Vurğunun şeirləri səslənmiş, sözlərinə bəstələnmiş mahnılar ifa olunmuş, bəzi dram əsərlərindən kiçik səhnələr göstərilmişdir. Ədəbi-bədii gecənin ən yaddaqalan anlarından biri də böyük şairin öz şeirlərini oxuduğu lent yazısının səsləndirilməsi olmuşdur. Çoxsaylı oxucu-tamaşaçılar Səməd Vurğunun yadigar səsini ehtiram əlaməti olaraq ayaqüstə dinləmiş, bu səsin çalarlarını yaddaşlarına yazmışlar. Oxu zalında düzəldilmiş plakat və sərgi isə böyük şairin həyat və yaradıcılığının müxtəlif anlarını, ayrı-ayrı illərdə nəşr edilmiş kitablarını oxucuların mühakiməsinə vermişdir. Gənclərin onlara maraqla tamaşa etməsi bir daha sübuta yetirir ki, illər keçdikcə, dövr dəyişdikcə S.Vurğun yaradıcılığına məhəbbət azalmır, əksinə, gənc nəsil zaman-zaman bu böyük söz ustasının zəngin ədəbi-bədii irsi ilə daha yaxından tanış olmaq arzusunda olurlar. Bunu həmin tədbirlərdən sonra gənclər kitabxanasının abonentlərinə müraciət edərək, Səməd Vurğunun bu və ya digər əsərlərini alıb oxumaq istəyən oxucuların sayının çoxalması da bir daha təsdiqləyir.

C.Cabbarlı adına RGK-nın bədii ədəbiyyatın təbliği sahəsində həyata keçirdiyi tədbirlər sırasında xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin anadan olmasının 70 illiyi ilə bağlı təşkil etdiyi tədbirlər də mühüm yer tutur. Bu tədbirlərdən biri Bakıdakı 1 nömrəli Tibb Məktəbinin tələbələri ilə birgə keçirilmişdir. Ədəbi-bədii gecədə şairin “Şəhidlər”, “Açıq söhbət”, “İstiqlal” kitabları haqqında söhbət açılmış, şeirləri oxunmuş, sözlərinə yazılmış məşhur mahnılar səsləndirilmişdir. B.Vahabzadənin həyat və yaradıcılığının

ayrı-ayrı məqamlarını əks etdirən plakat da maraqla qarşılanmış və gənc oxucuların diqqətini cəlb etmişdir.

Azərbaycan xalqının möhtəşəm yazılı abidesi olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının təbliği C.Cabbarlı adına RGK-nın xüsusi diqqət mərkəzində olmuş, bu məqsədlə ayrı-ayrı təhsil ocaqlarında bir neçə ədəbi-bədii gecə keçirilmiş, plakat ar və sərgilər təşkil edilmişdir. Bakının 132 və 134 nömrəli orta məktəblərinin yuxarı sinif şagirdləri, 1 və 2 nömrəli tibb məktəblərinin tələbələri, Memarlıq və İnşaat Universitetinin və Dövlət Dillər Universitetinin tələbələri ilə birgə keçirilmiş silsilə tədbirlər yaddaqalan olmuşdur. Maraqlıdır ki, həmin ədəbi-bədii gecələrin daha yaxşı keçməsi, hazırlanan plakatların və sərgilərin yüksək səviyyəli olması üçün kitabxana tanınmış rejissorların və rəssamların köməyindən bəhrələnməmişdir. Ümumilikdə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının təbliği ilə əlaqədar keçirilən tədbirlərdə təxminən 1000-1200 nəfər oxucu iştirak etmişdir.

Oxucular arasında bədii ədəbiyyat təbliğinin formalarından biri də mətbuat (çap) təbliği və təşviqatıdır ki, müxtəlif kitablara və mütaliyəyə həsr olunan bu formadan nədənsə olduqca az istifadə edilir. Bununla belə, bu sahədə sistemli iş aparılması böyük səmərə verə bilər.

Çap təbliği formasının mətbuat vasitələri ilə (qəzet, jurnal) yayılması üsulu daha faydalı olsa da kitabxanalarda onun təşkilinə az-az rast gəlmək mümkündür. Bundan əlavə, hazırkı şəraitdə kitabxanaların çap imkanlarının, demək olar ki, həddindən artıq zəiflədiyi bir zamanda ayrı-ayrı görkəmli şair və yazıçıların yaradıcılığına, müxtəlif bədii ədəbiyyat nümunələrinə həsr olunmuş kiçik formalı nəşrlər, yəni kiçik tövsiyə bibliografik göstəriciləri, çap plakaları, kitab əlfəcinləri, soruq kitabçaları və s. hazırlamaq mümkün deyil. Ona görə də bədii ədəbiyyatın təbliği zamanı bu üsullara rast gəlmək çox təsadüfi hal ola bilər.

Çap təbliği vasitələri hər zaman oxucuların köməyinə çatır. Kitabxanaçı oxucularla fərdi iş apararkən – kitabxananın işi haqqında məlumat verərkən və kitab tövsiyə edərkən özünün şəfahi söhbətinə əlavə olaraq oxucuya çap materialı da təqdim edir. Çap təbliği vasitələri həm kitablara həsr olunmuş gecələrin təşkili zamanı, həm də yazıçılara və kitablara şəfahi kütləvi işdə istifadə edilir.

Araşdırdığımız mövzunu yekunlaşdırarkən belə nəticəyə gələ bilərik ki, hazırda geniş oxucu qrupları arasında bədii ədəbiyyatın təbliği müxtəlif forma və üsullarla həyata keçirilməkdədir. Respublikamızın bütün kütləvi, uşaq, gənclər və başqa kitabxanalarında bədii ədəbiyyatın düzgün və məqsədyönlü şəkildə təbliği gənc nəslin bədii-estetik tərbiyəsində və şəxsiyyət kimi formalaşmasında müstəsna rol oynayır.

1. Библиотечное обслуживание: Теория и методика. - Москва, 1996, 200 с.
2. Работа с читателями. - Москва, Книга, 1981.-296 с.
3. Румянова Л.Ю. Чтением художественной литературы надо руководить // Библиотекарь.- 1959.- №2.- с.36-42.
4. Румянова Л.Ю. Роль художественной литературы в коммунистическом воспитании молодежи. Книга – молодежи. -Москва, 1959, с.63-94.
5. Самохина М.М. Юношеское чтение и библиотека // Сов. Библиотекведение.- 1990.- №5.- С.31-38.
6. Трубников С.А. Особенности эстетического восприятия и пропаганда литературы // Библиотекарь, 1970.- № 2.- С.27-30.
7. Bakı Mərkəzi Şəhər Kitabxanasının 1994-2000-ci illər hesabatları.
8. Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının 1994-2000-ci illər hesabatları.
9. F.Köçərli adına Azərbaycan Dövlət Uşaq Kitabxanasının 1994-2000-ci illər hesabatları.
10. M.Ə.Sabir adına Bakı Şəhər Kütləvi Kitabxanasının 1994-2000-ci illər hesabatları.

Князь АСЛАН

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ
ПРОПАГАНДЫ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

РЕЗЮМЕ

В статье проанализированы особенности формы и методы, а также основные задачи работы библиотек в области пропаганды художественной литературы. Здесь же излагается современное состояние пропаганды художественной литературы в библиотеках. Статистические данные охарактеризуют работы нескольких библиотек, в том числе Азербайджанской детской библиотеки им. Ф.Кочарли, республиканской юношеской библиотеки им. Дж.Джабарлы, Бакинской центральной городской библиотеки, Бакинской городской массовой библиотеки им. М.А.Сабиря.

MARK FORMATLARININ YARANMASI VƏ TƏTBİQİ

XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq dünyanın bir sıra ölkələrində ədəbiyyatın analitik-sintetik işlənməsinin avtomatlaşdırılması, informasiyanın axtarış, seçilməsində elektron texnikadan istifadə edilməsi, informasiyanın uzaq məsafədən alınması və ötürülməsi həyata keçirilir. Hazırda informasiya tələbatçılarına operativ və dolğun xidmət göstərən kompüterləşdirilmiş kitabxana informasiya sistemləri yaradılmışdır. Qədim zamanlardan indiyə kimi kitabxanaların əsas funksiyası insanlara informasiya vermək, cəmiyyət üzvlərinin informasiyadan istifadə etməsini təmin etmək olmuşdur. Kitabxanalar xalqımızın əsrlər boyu yaratmış olduğu misilsiz incilərin qorunub saxlanmasına və yayılmasına xidmət etmiş və etməkdədir. Respublikamızın sabiq prezidenti Heydər Əliyev kitabxana işinə yüksək qiymət verərək demişdir: "Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün, müqəddəs bir yer, mənəviyyat, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daima hörmət xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir (1).

Hazırkı dövrdə kitabxanaların işində mühüm yeniləşmə prosesləri baş verir. "Bu yeniləşmə əsasən kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması, kitabxana işinə hesablayıcı texnikanın, kompüterlərin daha sürətlə daxil olması ilə nəticələndi. Həmçinin müasir kitabxanalarda texnikanın geniş sürətlə tətbiqi ilə əlaqədar onların fondunda çap materialları ilə yanaşı çap edilməyən audiovizual, filmlər, slaydlar, səs yazmaları, həmçinin maşınla oxunan fakslar, maqnit lentlərinə köçürülmüş digər materiallar daxil olmağa başladı ki, bunları da hesablayıcı texnika olmadan emal etmək mümkün deyildir" (2).

Hələ qədim Yunanıstanda ABAK adında hesablayıcı lövhə yaranmışdır ki, onun vasitəsilə üstəgəl, çıxma, bölmə və vurma əməliyyatları yerinə yetirilmişdir (3). VI əsrdə Çində ABAK hesablayıcısının digər növləri meydana gəlməyə başlamışdır. XVII əsrin əvvəllərində Şotland riyaziyyatçısı Con Heper tərəfindən loqarifma xəttəşi icad edilmişdir ki, bu xəttəş vasitəsilə vurma və bölmə əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi mümkün olmuşdur.

Hesablama maşınlarının yaradılmasında Fransız alimi Blez Paskalın böyük xidmətləri olmuşdur. 1642-ci ildə Paskal hesablayıcı maşının ilk modelini icad etmişdir.

Sonrakı illərdə hesablama maşınlarının bir çox növləri meydana gəlmiş, təkmilləşərək inkişaf etmişdir. Lakin bütün bu hesablama maşınları ayrı-ayrı əməliyyatları yerinə yetirirdilər.

Avtomatlaşdırılmış hesablama maşınlarının yaradıcısı ingilis alimi və ixtiraçısı Çarlz Bebbidc olmuşdur. 1822-1824-cü illərdə o, riyazi hesablamalar üçün maşın icad etmiş, 1834-cü ildən isə müasir hesablama maşınının yaradılması ideyası üzərində çalışmışdır. Çarlz Bebbidcin ideyaları 1941-ci ildə alman mühəndisi K. Suze tərəfindən həyata keçirilmişdir. K. Suze proqram təminatı ilə işləyən hesablayıcı maşın yaratmışdır.

Artıq XX əsrin əvvəllərindən etibarən EHM-lər meydana gəlmişdir. İlk EHM Amerika alimləri Mouqli və Ekkert tərəfindən 1945-ci ildə yaradılmışdır (4). Sonralar bu EHM-lər təkmilləşdirilərək onların bir neçə variantı, daha doğrusu nəslə meydana gəlmişdir ki, bunların da sonuncusuna Yaponiyada yaradılmış kompüterləri əid etmək olar.

"Kompüter" sözünün latın dilində mənası hesablamaq, çıxmaq deməkdir. İngilis dilinə bu terminin daxil edilməsi hesablama əməliyyatlarını yerinə yetirən kimi başa düşülür. EHM-lərin yaranması ilə əlaqədar olaraq bu söz başqa məna almış və məlumatların proqramlaşdırılması üçün elektron qurğu kimi başa düşülmüşdür. Müəyyən proqram əsasında məlumatlar işlənir, EHM-lərin yadlaşında saxlanılır və rəqəm kodu vasitəsilə nəzərə çatdırılır.

XX əsrdə kompüterlərin yaradılmasında xüsusi xidmətləri olan alimlərdən biri də Lütfi Zadədir. Əslən azərbaycanlı olan, ABŞ-da yaşayan, Lütfi Zadənin qeyri-aşkar məntiq və qeyri-çoxluqlar nəzəriyyəsi kibernetika, informatika, elektronika, riyaziyyat və kosmik texnikanın inkişafında yeni era açmışdır. Hazırda Kaliforniyadakı Berkli Universitetinin professoru kimi fəaliyyət göstərən alim 1965-ci ildə dünyada elm təcürübəsində ilk dəfə olaraq, qeyri-aşkar çoxluqlar, qeyri-aşkar məntiq və qərar qəbuletmə prosesinin çox səlis nəzəriyyələrini yaratmış və beləliklə də müasir riyaziyyatın və idarəetmənin əsasını qoymuş və böyük alimlərdən biri səviyyəsinə yüksəlmişdir (5). Yapon alimləri Lütfi Zadənin ideyalarından istifadə edərək məntiq dilində proqramdan istifadə etməklə məsələni həll edəcək beşinci və altıncı nəsil kompüterlərin layihəsinin hazırlanmasına səy göstərirlər. Bu kompüterlərə əsasən insanın nitqi tanınacaq və qoyulmuş suala cavab nitq formasında veriləcəkdir.

Kitabxanalarda ilk kompüterlər ABŞ konqres kitabxanasında tətbiq edilmişdir. Artıq 1963-cü ildə bu kitabxanada hesablama maşın quraşdırılmışdır. Kitabxanada yeni ədəbiyyatın işlənməsinin avtomatlaşdırılmış prosesinə başlanaraq konqres kitabxanası kataloqlaşdırma mərkəzinə çevrilmişdir. Bundan əlavə kitabxanada sənədlərin bibliografik təsvirinin maşın formatı hazırlanmış və belə təsvirlərin işlənməsi üçün 1966-cı ildən proqram təminatı tərtib edilmişdir. Bu kompleks proqram MARC sistemi adlandırılmışdır ki, həmin sistem də müasir elektron kataloqun əsasını təşkil edir.

MARC - maşınla olunan kataloq, ya da kataloqlaşdırma deməkdir. Lakin belə ümumi təsvir düz deyil. Ona görə ki, MARC nə kataloqdur, nə də ki, kataloqlaşdırmanın bir növüdür. Əslində MARC kataloq yazısının (yəni bibliografik məlumatın) hər bir hissəsinə (kitabın adı, müəllifi, nəşr ili və s.) ad verilməsinin çox qısa və rahat terminidir. Kompüter həmin yazı vasitəsilə bibliografik məlumatları qəbul edir. "MARC" sözü (MACHINE Readable Catalog) ingilis dilində «maşın oxuya bilən kataloq» deməkdir.

Qeyd edildiyi kimi, ilk dəfə maşınla oxunan formatlar ABŞ-da meydana gəlmişdir. 1965-1966-cı illərdə ABŞ konqres kitabxanası maşınla oxunan formada kataloqlaşdırma təsvirlərini tərtib etmək məqsədilə MARC formatının proyektini hazırlamışdır. 1967-ci ildə Britaniya Milli Kitabxanası "Britaniyanın milli bibliografiyası"nın tərtibi məqsədilə BNB MARC formatını tərtib etmişdir. 1968-ci ildə İngiltərə-Amerika əməkdaşlığının nəticəsində MARC-2 formatının proyektini tərtib edilmiş və ondan kommunikativ (vasitəçi) format kimi istifadə edilməsi nəzərdə tutulmuşdur (6).

Müasir informasiya dünyasında təxminən 50-dən çox ölkədə milli formatlar hazırlanmışdır ki, onların da ümumiləşdirilmiş adı MARC adlandırılır (7).

Hər bir ölkənin adının abbreviaturası (sözlərin qəbul edilmiş qaydaya əsasən müxtəssər yazılışı) formatın əvvəlində göstəriləndə bu formatın hansı ölkəyə məxsus olduğunu bildirir. Məsələn, USMARC (ABŞ), CANMARC (Kanada), DANMARC (Danimarka), AUSMARC (Avstraliya), RUSMARC (Rusiya), AZMARC (Azərbaycan) və s. Bəzən də formatın adı onun dəqiq hansı ölkəyə məxsus olduğunu bildirmir. Məsələn, ANNMARC (İtaliyanın formatı) INTERMARC formatının özünəməxsus əhəmiyyəti vardır. Bu format Fransa, Belçika və İsveç ölkələri tərəfindən hazırlanmışdır. Lakin bu format yalnız Fransa Milli Kitabxanasında tətbiq edilir.

70-ci illərdə MARC formatları arasındakı müxtəlifliyi aradan qaldırmaq məqsədilə vahid beynəlxalq baza (UNIMARC) formatının yaradılması qərara alınmışdır. Bu format əsasında bir MARC formatından digər formata keçid nəzərdə tutulmuşdur.

Mürəkkəb problemin həyata keçirilməsi üçün Avropa proyeği hazırlanmışdır ki, bunun da tərkibinə Hollandiya Krallıq Kitabxanası, Portuqaliyanın Milli Kitabxanası, Britaniya Kitabxanası, Almaniya Kitabxanasının üzvləri daxil edilmişdir.

Beləliklə də müxtəlif formatların bir-birinə uyğunlaşa bilməsi problemini həll etmək məqsədilə UNIMARC - beynəlxalq MARC formatı yaradılmışdır. Həmin UNIMARC formatı hər bir MARC formatında yaradılan yazını qəbul edirdi. Beləliklə, MARC formatının hər bir növündə təsvir olunan yazı UNIMARC-a çevrilə bilər və sonra UNIMARCDan başqa bir MARC formatına yenə də qayıda bilər. Məqsəd ondan ibarətdir ki, hər bir milli agentlik cəmi 2 proqramı yaratmalı idi. Bir bibliografik yazını UNIMARC-a çevirmək üçün, digəri isə UNIMARCDan ilkin formata çevirmək üçün.

1977-ci ildə kitabxanacılıq Assosiasiyalarının və İdarələrinin Beynəlxalq Federasiyası İFLA ilk dəfə UNIMARC: Universal MARC formatını çap etdirmişdir. Həmin kitabın ikinci nəşri tı sıra dəyişiklik və əlavələrə 1980-ci ildə çap olunmuşdur. Sonralar bir sıra milli kitabxanalar UNIMARC formatını tətbiq etmiş və bununla bağlı müxtəlif versiyalar əmələ gəlmişdir. Bu versiyaları aradan qaldırmaq, UNIMARC-in tətbiqində vahidliyi yaratmaq məqsədilə 1983-cü ildə Alan Nopkin-un tərtibi və redaktəsi ilə "UNIMARC. Məlumat kitabı" çap edilmişdir. Sonrakı illərdə bu məlumat kitabının təkmilləşdirilməsi üzrə daim işlər aparılmış, işçi qrupu yaradılmışdır. Burada bibliografik məlumatların standartlaşdırılmasında beynəlxalq bibliografik təsvir qaydalarından (İSBD) istifadə olunur.

1987-ci ildə "UNIMARC MANUAL" (UNIMARC formatının tətbiqinə dair məlumat) adlı məlumat kitabının yeni nəşri çap olunmuşdur. Format universal xarakterə malik olaraq burada monoqrafik, seriyalı nəşrlərin, kartoqrafik materialların, not nəşrlərinin, audiovizual materialların, qrafik materialların və digər sənədlərin təsviri qaydaları nəzərdə tutulmuşdur. Bibliografik yazıların tərtibi Beynəlxalq bibliografik təsvir qaydalarına (İSBD) əsaslanır. UNIMARC-da 3 rəqəmli təsvirlə ifadə olunan sahələr 9 blokda cəmləşir. Həmin bloklar bibliografik məlumatları ənənəvi kataloq yazısındakı funksiyasına əsasən təşkil edir.

0 - İdentifikasiya bloku

1 - Kodlaşdırılmış informasiya bloku

2 - Təsviri informasiya bloku

3 - Qeyd bloku

4 - Yazıların əlaqəsi bloku

5 - Qarşılıqlı əlaqəli sərlövhlər bloku

6 - Mövzunun müəyyənəşdirilməsi bloku

7 - İntellektual məsuliyyət bloku

8 - Beynəlxalq istifadə bloku

9 - Milli istifadə bloku (8).

UNIMARC formatı daim təkmilləşdirilir. Bunun üçün xüsusi komitə yaradılmışdır. 1994-cü ildə "Руководство по UNIMARC"-ın ikinci nəşri çap edilmişdir. Burada prinsipial dəyişikliklər olmasa da formata 9 yeni sahə və 8 əlavə sahə əlavə edilmişdir.

1991-ci ildə avtoritet yazılar üçün "UNIMARC / Authorities" format tərtib edilmişdir. Burada şəxsi adların, nəsəl adlarının, müxtəlif təşkilatların adlarının, coğrafi adların sərlövhlərinin, predmet rubrikalarının unifikasiya (vahid şəkllə salınması) edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Rusiyada MARC formatı ilə bağlı artıq bir neçə illərdir ki, müzakirələr davam edir. İlk dəfə Rusiya DÜETK-sı 1960-1970-ci illərdə bibliografik məlumatların formatlaşdırılmış avtomatlaşdırılması problemi ilə məşğul olmuşdur. MARC-1, MARC-2 proyeqlərinin, İngiltərə, Fransa formatlarının elmi analizi nəticəsində Rusiya DÜETK-nin mütəxəssisləri tərəfindən maşınla oxunan yazı formatı üçün materiallar hazırlanmışdır. 1973-cü ildə Rusiya DÜETK-nin, digər iri elmi texniki kitabxanalar və İnformasiya orqanlarının mütəxəssislər qrupu tərəfindən bibliografik yazının maşınla oxunması üçün standartın hazırlanmasına cəhd göstərilir işdir. 1977-ci ildə həmin formatın 2-ci təkmilləşdirilmiş nəşri hazırlanmışdır. Bu nəşr geniş yayılsa da Rusiya standartı kimi qəbul edilməmişdir.

1982-1985-ci illərdə Rusiyada informasiya mübadiləsi məqsədilə bir sıra standartlar hazırlanmışdır: NTQ MÜ NTİ 1-82; NTQ MÜ NTİ 30-82 (Mekov-1), QOST 7.1-84, QOST 7.19-87 (st SEB 42 83-89) və s. Bu standartların əsasını UNIMARC formatı təşkil etmişdir (9).

Göründüyü kimi, Rusiya kitabxanaşünasları demək olar ki, Qərbi Avropa mütəxəssisləri ilə daim əlaqəli şəkildə işləmişlər.

1980-1990-cı illərdə USMARC və UNIMARC formatları inkişaf edərək təkmilləşdirilmişdir. USMARC formatı dünya ölkələrində geniş tətbiq edilir. UNIMARC formatı beynəlxalq format kimi yaranaraq həm ölkə daxilində, həm də vasitəçi (kommunikativ) format kimi tətbiq edilir.

1989-cu ildən etibarən Rusiya DÜETK-sı geniş informasiya mübadiləsi məkanına çıxmaq məqsədilə paralel olaraq USMARC və UNIMARC-in təkmilləşdirilmiş nəşrlərinin öyrənilib tətbiq edilməsinə çalışmışdır. Bu formatların bir neçə nəşrləri tərcümə edilmişdir. Hazırda Rusiyada RUSMARC formatı tətbiq edilir ki, bu format da UNIMARC-in tərcüməsidir.

Təəssüf ki, Azərbaycanda bu istiqamətdə göstərilən bəzi təşəbbüslər hələlik nəticəsiz qalmışdır. Bu vaxta qədər respublikamızda regional və lokal avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemləri yaradılmamışdır. Respublikada kitabxanaların kompüterləşdirilməsi probleminin həllinə kompleks və elmi yanaşma ilk dəfə olaraq 1999-cu ildə Bakı Dövlət Universitetində professor A.A.Xələfovun rəhbərliyi ilə yaradılmış "Kitabxananın kompüterləşdirilməsi" elmi-tədqiqat laboratoriyasının əməkdaşları tərəfindən həyata keçirilir (10). Laboratoriyanın işinin mühüm tərkib hissəsinin avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərinin yaradılması istiqamətində dünya təcrübəsinin öyrənilməsi olmuşdur. Bu sahədə ciddi elmi axtarışlar aparılmış, müvafiq təsnifat cədvəlləri, sənədlərin bibliografik təsvirinə dair xarici ölkələrin standartları və formatları təhlil edilmişdir. Laboratoriyanın əməkdaşları tərəfindən həyata keçirilən mühüm işlərdən biri də UNIMARC beynəlxalq bibliografik yazı standartı ilə əlaqədar olmuşdur. Laboratoriyada formatın təhlili, öyrənilməsi, ondan istifadə qaydaları və Azərbaycanın elmi kitabxanalarında tətbiqi istiqamətində ciddi iş aparılır. UNIMARC formatı əsasında AZMARC formatının yaradılması, respublikamızın kitabxanalarının həmin formatla təmin edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Laboratoriyada ilk dəfə olaraq Milli Kompüterləşdirilmiş Kitabxana İnformasiya Sisteminin (KKİS) elmi əsasları hazırlanmışdır. Tədqiqatların ilkin nəticəsi olaraq "Kitabxana 1.0" KKİS yaradılmışdır. BDU-nun Elmi Kitabxanasında mövcud olan Azərbaycan dilindəki kitabların elektron kataloqu yaradılmışdır. Sistemə daxil edilən bibliografik yazılar QOST 7.1-84 standartına əsaslanır.

Elmi tədqiqat laboratoriyasında 2002-ci ildə "Kitabxana 2.0" KKİS-i yaradılmışdır. Bu sistem elektron kataloqdan əlavə elektron mətn ehtiyatlarına da malikdir. Oxucular təkcə kitablar deyil, dövrü mətbuat, hüquqi sənədlər, siyasi-mədəni məlumatlar əldə etmək imkanına malik olacaqlar. Hazırda BDU-nun "Kitabxananın kompüterləşdirilməsi" ETL-da AZMARC-in tərtibi və kitabxanalarda tətbiqi sahəsində ciddi işlər aparılır.

1. *Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin "Vətənə, Dövlətə, xalqa sədaqət andı". Miniatur kitabının təqdimat sərgisində çıxışı // Azərbaycan.-1995.-6 iyun.*
2. *Xələfov A. Müasir kitabxanaların sosial funksiyaları // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya.-1999.-№2.-S.16-17.*
3. *Сенченко Ч.И. Библиотеки и компьютеры / под. Ред. В.В.Васильева.- Киев: Науководумка, 1990.-С.58.*
4. *Сенченко Ч.И. Библиотеки и компьютеры / под. Ред. В.В.Васильева.- Киев: Науководумка, 1990.-С.64.*
5. *Таğıуев F., Мəтмədov Ş. Müasir elnin korifeyi.-B.: Azərbaycan, 1997.-S.15.*
6. *Белянина С.Н. Роль форматов UNIMARC и USMARC в процессах интеграции Российских библиотек // Научные и технические библиотеки.-1998.-№2.-С. 121-122.*
7. *Лобанова Э.Ш. Форматы UNIMARC и USMARC: сходство и отличие // Научные и технические библиотеки.-1998.-№2.-С.111.*
8. *UNIMARC MANUAL: Руководство по применению международного коммуникативного формата UNIMARC / Под. Ред. Брайена, П.Холта; Пер. А.И.Земскова, Я.Л.Шротберга; Международная Федерация библиотечных ассоциаций (ИФЛА).-М.: ГПНТБР, 1992.-С. 20-23.*
9. *Белянина С.А. Роль форматов UNIMARC и USMARC в процессах интеграции Российских библиотек // Научные и технические библиотеки.-1998.-№2.-С. 123.*

Санубар Мустафаева

СОЗДАНИЕ И ПРИМЕНЕНИЕ ФОРМАТА MARK

РЕЗЮМЕ

В статье освещаются вопросы создания и применения коммуникативного формата UNIMARC созданного на основе международных форматов MARC. Здесь также рассмотрены вопросы создания и применения машиночитаемых каталогов RUSMARC и AZMARC.

Zöhrab ƏLİYEV
Pedaqoji elmlər namizədi,
professor

BİBLİOQRAFİK İNFORMASIYA SƏNƏD İNFORMASIYA TƏLƏBATININ ÖDƏNİLMƏSİNDƏ MÜHÜM VASİTƏDİR

Müasir dövrə xas olan elmi-texniki tərəqqinin yüksək səviyyəsi və cəmiyyətdə baş verən çox ciddi sosial iqtisadi dəyişiklik bütün dünya miqyasında, o cümlədən müstəqil Azərbaycan Respublikasında informasiya tələbatlarının xarakterinin, məqsədinin, məzmununun, istiqamətinin dəyişməsinə hərtərəfli təsir göstərir. Bütün bunlar əməyin xarakter dəyişikliyi, intellektuallaşması, differensiasiyalaşması ilə müqayisə olunur, təhsilin və peşə biliyinin səviyyəsinə tələbatı artırır, informasiya axımının daha da sürətlənməsinə, bununla da elmi təbii, texniki və başqa məsələlərin artmasına səbəb olur və eyni zamanda kitabxana-bibliografiya və başqa informasiya ehtiyatlarından səmərəli istifadəyə ehtiyacı gücləndirir.

İnformasiya həmişə xüsusilə cəmiyyətin bütün fəaliyyət sahələrində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müasir cəmiyyətin informasiyalı cəmiyyət adlandırılması da təsadüfi deyil. Bəşəriyyət həmişə informasiyanı toplamış, qorumuş və yaymışdır. İnsan, onun genetik kodu informasiya daşıyıcısı və eyni zamanda informasiyanın qoruyucusudur (1).

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması zəruri bir prosesdir. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qəbul etdiyi «İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında» Qanunda (3 aprel 1998-ci il) informasiyalaşdırma anlayışına belə tərif verilir: «İnformasiyalaşdırma informasiya ehtiyatlarının formalaşdırılması, təqdim edilməsi, istifadə olunması əsasında dövlət hakimiyyəti və yerli özünü idarə

rətmə orqanlarının təşkilati, hüquqi və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq bütün müəssisə, idarə və təşkilatların və vətəndaşların informasiya tələbatlarının və bu sahədəki hüquqlarının təmin edilməsində optimal şəraitin yaradılması üçün təşkilati, sosial və elmi-texniki prosesdir» (1).

Ümumiyyətlə, informasiya dedikdə ilk növbədə bizi əhatə edən, ətraf mühit haqqında hər cür məlumat nəzərdə tutulur. Bununla bərabər informasiya ayrı-ayrı şəxslər, predmetlər, faktlar, hadisələr və müxtəlif proseslərlə də əlaqədar ola bilər. İnformasiya anlayışının əhatə dairəsi daha da genişləndirilə bilər, buraya canlı və cansız təbiət obyektləri haqqında məlumatlar, proqramlar və təlimatlar məcmuu da daxil edilə bilər. İnsanlar bu informasiyanı müxtəlif mənbələr vasitəsilə alır və onlardan gündəlik müxtəlif həyatı fəaliyyətlərində istifadə edirlər.

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasında əhəmiyyətli olan informasiya ehtiyatları, vasitələri çoxcəhətlidir. Bu ehtiyatlar və informasiya xidməti vasitələri dünya miqyasında, o cümlədən Azərbaycanda durmadan inkişaf edir. Cəmiyyətin informasiya ehtiyatları sənədlər şəklində maddiləşir və bununla da ondan məqsədyönlü sosial istifadə üçün imkan yaranır. Nəticə etibarilə sənəd informasiya axını və fondu yaradır və formalaşır. Sənədləşdirilmiş informasiya dərc olunmuş və dərc olunmamış şəkildə ola bilər. Məlumdur ki, belə informasiya mənbələri geniş, bir qədər məhdud və qadağan olunan istifadə fondlarında, o cümlədən müzeylərdə, kitabxanalarda, xüsusi arxivlərdə, kino-fotosənəd fondlarında və başqalarında mühafizə oluna bilər. Yuxarıda qeyd olunan qanunda informasiya ehtiyatlarına verilən tərifdə deyilir: «İnformasiya ehtiyatları – informasiya sistemlərində (kitabxanalarda, arxivlərdə, fondlarda, məlumat banklarında və s.) olan sənədlər və sənəd massivləri, ayrıca mövcud olan sənədlər və onların massivləridir» (1).

İnformasiya ehtiyatları mənsubiyyətlərinə, sənədlərin tiplərinə, istifadə vasitələrinin tiplərinə, mühafizə, işlənmə və ötürülmə əlamətlərinə görə təsnifləşdirilə bilər. İnformasiya ehtiyatları mənsubiyyətinə görə dövlət və qeyri dövlət informasiya ehtiyatlarına bölünür. Qeyri-dövlət ehtiyatları isə öz növbəsində şəxsi və ictimai alt bölmələrə ayrılır.

İnformasiya ehtiyatları sənəd tiplərinə görə təsnifləşdirildikdə sənəd, bibliografik, faktoqrafik (o cümlədən soruq-məlumat nəşrləri, ensiklopediyalar, həmrəhlar və s.), konseptual, iqtisadi, hüquqi, kommersiya, elmi-texniki, sosial, ekoloji, tədris, mədəni xarakterli informasiya ehtiyatlarına görə fərqləndirilə bilər.

İstifadə vasitələri tipləri dedikdə müxtəlif cihazlar, aqreqatlar və başqa texniki vasitələr, komplekslər, o cümlədən teleradio şirkətləri, nəşriyyat sistemləri, informasiya kommunikasiyaları, texnologiyaları nəzərdə tutulur.

İnformasiyanın mühafizəsi, işlənməsi və ötürülməsi əlamətlərinə görə onun iki tipi formalaşmışdır: 1. Ənənəvi. 2. Avtomatlaşdırılmış.

İnformasiya ehtiyatlarının ən mühüm tərkib hissələrindən biri bibliografik informasiyadır. O, bibliografiyaşünaslığın nəzəri təhlilində mərkəzi kateqoriya olmaqla ilkin çıxış nöqtəsi kimi nəzərə alınır. Məhz buna görə bibliografik fəaliyyətin ümumi nəzəri əsası hesab edilir. XX əsrin 70-ci illərindən bibliografiyaşünaslığın ümumi nəzəriyyəsində mühüm kateqoriya kimi bibliografik informasiya haqqında konseptual mülahizələr formalaşmağa başlamışdır və nəzəri şərhinə maraq durmadan artmışdır. Keçmiş sovet məkanında professor O.P. Korşunovun bu sahədə xidmətləri böyük olmuşdur (5). Bibliografik informasiya haqqında nəzəri tədqiqatların mühüm müddəalarını belə ümumiləşdirmək olar. Əvvəla nəzərə almaq lazımdır ki, bibliografik fəaliyyət müəyyən təşkilati mənsubiyyətə malik deyil. Doğrudur, keçmiş Sovet İttifaqında kitab palatası bibliografik müəssisə hesab edilirdi. Bununla belə onlar, o cümlədən Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası (1925) bibliografik fəaliyyətin yalnız bir sahəsinin, dövlət qeyd bibliografiyasının xüsusi mərkəzi kimi formalaşmışdır (3, s 6-18). O, nəzərdə tutulan bibliografik fəaliyyət sahəsində cari bibliografik informasiya vermək funksiyasını yerinə yetirirdi və respublika ərazisində çap olunan kitablara, qəzet-jurnal məqalələrinə və digər çap əsərləri növlərinə dair ən mükəmməl və etibarlı bibliografik informasiya mənbələri – «Azərbaycan mətbuat salnaməsi»ni, «Birillik Azərbaycan kitabiyatı»nı və kitablara dair çap kartoçkalarını buraxırdı. Palata bəzən repertuar tipli, həmçinin sahəvi, şəxsi xarakterli bibliografik vəsaitlərin hazırlanıb bura-xılmasında da iştirak edirdi. Bunlar onun fəaliyyətində epizodik xarakter daşıyırdı. Ona görə də Kitab Palatasının özü də bibliografik fəaliyyətin təsadüf edildiyi sosial kommunikasiyaları müəssisələri ilə, o cümlədən kitabxanalar, nəşriyyatlar, kitab ticarəti müəssisələri, arxivlərə, elmi-informasiya orqanları ilə bir sırada durur. Bu müəssisələr olduqca mürəkkəb, geniş və dərin differensiasiyaya malik olan sənəd kommunikasiyaları («sənəd-informasiya istifadəçiləri») sisteminin işlənməsini, fəaliyyət göstərməsini təmin edir.

Sənəd kommunikasiyaları sisteminin bütünlükcə və onun tərkib hissəsi olan sosial institutlardan hər birinin nəzəri şərhinin ilkin özyi (abstraksiyası) real və mürəkkəb konkret tarixi şəraitə uyğunluğu ilə,

«sənəd-informasiya istifadəçisi» arasındakı münasibətlə (ibtidai uyğunluqla) əlaqədardır. Deməli, burada əsas etibar ilə ikili münasibət - sənəd-informasiya istifadəçiləri münasibəti əsas götürülür. Lakin bu sistemdə üçlü münasibətin olduğunu iddia edənlər də olmuşdur və onlar bu münasibətin rabitə nəzəriyyəsi ilə və iqtisadi münasibətlə analogiya təşkil etdiyini əsaslandırmağa çalışırdılar. Məlumdur ki, rabitə nəzəriyyəsinə görə «Ötürücü - rabitə vasitəsi - qəbuledici», iqtisadiyyatda isə «İstehsal - bölgü - istehlak» kimi münasibətlər var və beləliklə sənəd kommunikasiyaları sistemində də «Müəllif - sənəd - istifadəçi» münasibətləri mövcuddur. Ümumilikdə belə üçlü münasibətin mövcudluğunu qəbul etmək olar və bəzi hallarda onun nəzərə alınması mümkündür. İnformasiya kommunikasiyaları sistemində psixoloji mənənin olması bu fikri müəyyən dərəcədə təsdiq edir. Bu mənədə çox zaman hər hansı bir əsərin (sənədin), xüsusilə bədii ədəbiyyatda müəllifinə münasibətdə özünü göstərir. Bir vaxtlar məlumdur ki, insan öz bilik və təcrübəsini mühafizə etmək və yaymaq məqsədilə sənədləşdirmək, material daşıyıcısında qeyd etmək üsulunu kəşf etmiş və bununla bilik yaradıcısı ilə onların istifadəçiləri arasında sənəd formasında vacib olan əlaqələndirici, öz funksiyasına görə, necə deyirlər rabitə vasitəsi və ya maddi istehsal-istehlak sistemində bölgü ilə analogiya təşkil edən əlaqələndirici sahə meydana gəlmişdir. Bəzi mənada bu elə də var. Lakin sənəd kommunikasiyaları sisteminin inkişafı prosesində başqa daha mühüm hadisə baş verir. Sənəd ümumi sosial informasiya (bilik) mənbəyi funksiyasını daşımaqla obyektiv olaraq tamamilə yeni bir münasibət tipini yaradır və burada da getdikcə istehsalçı (yaradıcı) və istifadəçi vəhdət təşkil edir və sənədlə münasibətdə ziddiyyət təşkil edirlər, onun qarşı tərəfinə çevrilirlər. Bu halda informasiyanı yaradan hətta daha böyük ölçüdə istifadəçi rolunu oynayır. Vaxtilə müəllif olmasına baxmayaraq hər hansı tədqiqatçı, elmi, ədəbi yaradıcı mövcud sənədləşdirilmiş informasiyanın istifadəçisinə çevrilir. Təbiidir ki, yeni informasiya yaratmaq, yeni kəşflərə, ixtiralara nail olmaq üçün hər şeydən əvvəl mövcud olanları araşdırmaq, əlaqədar sənədlərə müraciət etmək lazımdır. Sənədin meydana gəlməsi ilə bağlı bu metamorfoza insanı sənədləşdirilmiş informasiyanın istifadəçisi etmişdir və sənəd kommunikasiyaları sistemini indi müşayiət etdiyimiz yüksək inkişaf səviyyəsinə gətirib çıxarmışdır və bu da daha əsaslı, bununla bərabər ümumi və sadə formada nəzərə çarpan «Sənəd-informasiya istifadəçisi» sistemi kimi səciyyələndirilir. «M - S - T» kimi üçlü sistem əsl çıxış nöqtəsi olan «Sənəd-tələbatçı (informasiya istifadəçisi)» sisteminin xüsusi bir halı kimi nəzərə alın bilər.

«Sənəd - informasiya istifadəçisi» sisteminin nəzəri izahı bibliografik informasiya üçün önəmli olan «uyğunluq» anlayışını meydana gətirir. «Uyğunluq» anlayışı öz mahiyyətinə görə «Sənəd - informasiya istifadəçisi» münasibəti çərçivəsində mümkün olan şərait müxtəlifliyini əhatə edir, «Sənəd - informasiya istifadəçisi» münasibətinin mövcudluğu da uyğunluqdan asılı olur. Uyğunluğun həyata keçirilməsi ilə sənədlərdə istifadəçilər arasında münasibət heçə enir, necə deyərlər, əksliklər vəhdəti eyniləşir.

Uyğunluqların həyata keçirilməsi isə heç də asan proses deyil. Bu sənəd kommunikasiyaları sistemində tarixən mövcud olan ziddiyyətlər üzündən çox çətinləşir. Həm ziddiyyətlər, həm də uyğunluqlar olduqca müxtəlifdir, onlar bəşəriyyətin intellektual tərəqqisi, cəmiyyətin inkişafının ayrı-ayrı mərhələlərində konkret tarixi şəraitlə əlaqədar baş verən sosial-iqtisadi dəyişikliklər əsasında daha da mürəkkəbləşir və dərinləşir. Ona görə də haqqında bəhs olunan sistemin öz funksiyasını normal şəkildə həyata keçirməsi üçün müxtəlif vasitəçilərə ehtiyacı olur, nəticə etibarı ilə bilavasitə həmin sistemdə fəaliyyət göstərən sosial kommunikasiyalar, o cümlədən kitabxanalar, nəşriyyat, kitab ticarəti idarələri və başqaları meydana gəlir. Bunların sırasında bibliografik fəaliyyət və onun əsas məhsulu olan bibliografik informasiya mühüm yer tutur. Bunların hər biri sənəd kommunikasiyaları sisteminin səmərəli fəaliyyətini təmin etmək məqsədi güdür. Informasiya istifadəçilərinin informasiyalaşmaları ilə əlaqədar müxtəlif tələbatlarının ardıcıl, məqsədyönlü və vaxtında ödənilməsində bu vasitələr yaxından iştirak edir.

Informasiya kommunikasiyaları sistemi çox mürəkkəb bir sistem olmaqla üç quruluş səviyyəsini özündə əks etdirir. Birincisi, bilavasitə sosial informasiyanın sənədləşdirilməmiş (sənəddən asılı olmayan) hərəkəti ilə, ikincisi, sosial informasiya daşıyıcıları olan sənədlərin yaradılması, mühafizəsi və paylanması, yəni sənədləşdirilmiş, üçüncüsü, ikinci sənəd və ya bilik mənbəyi olan sənədlər haqqında müştəkkil məlumatın yaradılmasını, hərəkətini əks etdirən bibliografik səviyyə. Belə fərqləndirmə sistemin mütərəqqi inkişafı gedişini ümumi şəkildə olsa da əks etdirərək burada bilavasitə informasiya səviyyəsi tarixən ilkin mövqedə durur. Sonralar isə sənədləşmiş səviyyə baş verir və çox sürətlə inkişaf edir və bu da öz növbəsində ikinci sənədin – bibliografik informasiya mənbələrinin yaradılmasını zəruriləşdirir. Ona görə ki, sənəd axını və toplusunun işlənməsi və axtarışı bibliografiyanın köməkliliyi olmadan mümkün olmaz. Adları çəkilən səviyyələr sistemdə şaquli kəsikdə nəzərə alınarsa onda məlum olacaqdır ki, kitabxanalar, nəşriyyatlar, kitab ticarəti, arxiv müəssisələri öz funksiyalarını əsasən ikinci

səviyyə çərçivəsində həyata keçirir, bibliografiya isə üçüncü səviyyəni əmələ gətirir. Elmi-informasiya fəaliyyəti isə üç səviyyəni bütövlükdə, lakin elmin və istehsalın informasiya təminatı çərçivəsində əhatə edir.

Beləliklə, bibliografiya tarixən formalaşmış, hazır sənəd formalı bilik mənbələri ilə məşğul olur, ən müxtəlif sosial məqsədlər və həmin sənədlərdən istifadə problemini həll edir. Bir daha qeyd etmək lazımdır ki, o, bütün elmi informasiya kommunikasiyaları sisteminin əhatə etmək, optimallaşdırmaq vəzifələrini qarşısına qoymur və hələ sənədlərdə qeydə alınmamış elmi informasiyanın çatdırılması problemi ilə maraqlanmır. İnformatika isə elmi informasiya kommunikasiyalarını bütövlükdə, bütün səviyyələrdə və formalarda nəzərdən keçirir. Sənədlərdə qeydə alınmamış elmi-texniki informasiyanın da yayılmasına təsir göstərir.

Bibliografik fəaliyyət bilavasitə sənədlərlə məşğul olur, informasiya istifadəçilərinin sənəd tələbatlarının ödənilməsi funksiyasını həyata keçirir. O, çox cəddi daxili mütəşəkkilliyə malik olan və indi də öz rolunu itirməyən bir informasiyadır. Bibliografik informasiyada daxili mütəşəkkillik o dərəkdir ki, onun yayılması və istifadəsi forması olan bibliografik məhsulda bibliografik modernləşdirmə (təsvir) konkret standartlarda tənzimlənir, bibliografik yazıların qruplaşdırılmasında müvafiq təsnifat sxemləri əsas götürülür, istər ənənəvi, istərsə də məşinlə oxunan dilə çevrilən bibliografik yazıların sənədlə əlaqədar əlamətləri dəqiq müəyyənləşdirilir. Belə xüsusi qaydaların mövcudluğu bibliografik informasiyaya xas olan səciyyəvi xüsusiyyətdir. Ümumiyyətlə bibliografik informasiya sənədlər haqqında xüsusi qaydaya əsaslanan, sənədlər və onlardan istifadə edənlər arasında uyğunluğun həyata keçirilməsini təmin edən mütəşəkkil informasiyadır. Bununla bibliografik informasiya haqqında ümumi təsəvvür yaradılsa da onun funksional mahiyyəti açıqlanmır. Ona görə də bibliografik informasiya anlayışının konkretləşdirilməsi onun funksional mahiyyətinin dəqiqləşdirilməsi və differensiasiyası ilə bağlıdır.

Bibliografik informasiyaya xas olan səciyyəvi xüsusiyyət «Sənəd-informasiya istifadəçiləri» münasibətindəki ikimeylliliklə daha qabarıq şəkildə aşkar edilir. Məlumdur ki, bibliografik fəaliyyətin obyektində sənədlər və informasiya istifadəçiləri nəzərdə tutulur. Yəni onun məhsulu olan bibliografik informasiya bir tərəfdən bibliografiyalaşdırma prosesinin bilavasitə obyektinə olan sənədlərə əsaslanır, digər tərəfdən isə bibliografik təsirin həm potensial, həm bilavasitə, həm də fərdi obyektinə olan informasiya istifadəçilərinə müraciət edir. Bu ikilik bibliografiyanın ümumi nəzəriyyəsində həlledici mahiyyət kəsb edir. Əsas

bibliografik anlayışların şərhində bununla razılaşıyıq, bu anlayışların məzmununun açıqlanmasında onun təsirini açıq hiss edirik.

Bibliografiya üçün tələbatçı kimi – informasiya – sənəd və ya sadəcə olaraq sənəd tələbatının daşıyıcısı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sənəd tələbatı ona görə əsasdır ki, bibliografik informasiya yalnız sənədlərin köməkliyi ilə cəmiyyətin, müxtəlif fəaliyyət sahələrində çalışan üzvlərinin müvafiq informasiya tələbatlarının ödənilməsinə təmin edir. Müasir dövrdə müstəqil Azərbaycan Respublikası informasiya istifadəçilərinin tərkibində çox böyük dəyişikliklər və yeniliklər baş verir. Bazar münasibətlərinin bərqərar olması ilə əlaqədar olaraq sahibkarlar, biznesmenlər, fermerlər kimi informasiya tələbatçıları bibliografik təsir obyektinə çevrilmişdir və onların sənəd tələbatlarının istiqamətlərini müəyyənləşdirmək, optimal təminatını həyata keçirmək bibliografik fəaliyyətin mühüm vəzifələrindən biri olmuşdur. Məhz buna görədir ki, artıq bəzi kitabxanalar bibliografiya şöbələrinin bazasında işgüzar informasiya kabinetlərinin yaradılmasına təşəbbüs göstərirlər.

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması sisteminin dinamikasında bibliografik informasiya tələbatının axırıncı yerdə durması onun müstəqil olmadığını və sənədlərlə əlaqədar olduğunu, onlara dair tələbatların ödənilməsinə xidmət etdiyini göstərir. Buradan belə bir nəticə çıxır ki, sənəd tələbatı sənəd kommunikasiyaları sisteminin, o cümlədən bu sistemin tərkib hissəsi olan bibliografik fəaliyyət sisteminin inkişafında əsas və başlıca stimuldur.

Bibliografik fəaliyyətin nəzəri şərhində «Sənəd tələbatı», «Sənədlər və informasiya istifadəçiləri» və «Bibliografik informasiyanın ictimai funksiyaları» ilə rastlaşırıq. Bu anlayışlar bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəyə malikdirlər. Bibliografik informasiyaya xas olan ictimai funksiyaların uyğunluqları, uyğunluqların isə tələbatlara əsaslanmaları fikrimizi bir daha təsdiq edir. Müxtəlif tələbatlarda baş verən dəyişikliklər uyğunluqlar və funksiyalarda da analogi dəyişikliyə gətirib çıxarır.

Sənəd kommunikasiyaları sistemində bibliografik informasiya ilə insanın sosial mühiti arasındakı əlaqəni uyğunluqdan kənar təsəvvür etmək olmaz. Bu o deməkdir ki, informasiya ehtiyacı obyektiv olaraq həmişə mövcuddur, lakin ehtiyac hiss edilən informasiya sənədləşdirilməyibsə, bilavasitə onunla əlaqədar sənəd yoxdursa, deməli, lazımi uyğunluq yoxdur, bibliografiya onun ödənilməsində vasitəçi ola bilməz.

Informasiya istifadəçilərinin sənədlərə olan ehtiyaclarını meydana gətirən səbəblər isə olduqca müxtəlifdir və müvafiq olaraq uyğunluqlar və bibliografik informasiyanın həyata keçirdiyi funksiyalar da o qədər müxtəlifliyə məruz qalır. Bibliografik informasiya sənəd tələbatına

əsaslandığı üçün hər şeydən əvvəl bu tələbatın mahiyyətini, xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək lazımdır. Sənəd və informasiya istifadəçisinin arasındakı münasibətin nəzəri təhlili əsasında müəyyən olunur ki, bibliografik informasiyanın ehtimal olunan sənəd tələbatları artan xətlə gedir və əsasən üç anla bağlı olur: 1. Informasiya istifadəçisinə vacib olan sənədlərin axtarışına tələbat; 2. Müxtəlif formalarda və məzmununda sənədlərin mövcudluğu haqqında informasiyaya tələbat; 3. Ayrı-ayrı informasiya istifadəçisi qruplarının və ya fərdlərinin tələbatları. Buraya istifadəçilərin hazırlıq səviyyələri, yaş fərqləri, sənədlərdən müstəqil istifadə etmək səriştələri, imkanları və başqa xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla sənədlərin əlaqədar keyfiyyət meyarlarına görə qiymətləndirilməsinə olan tələbat də əlavə olunmalıdır. Sənəd kommunikasiyaları sistemində məlum üç uyğunluq tipi də bu tələbatlarla bağlıdır.

Formal hesab edilən birinci əsas uyğunluq tipinin (s — 1 — t) bibliografik təsirlə həyata keçirilməsi o deməkdir ki, sənədlərin mövcudluğunun müəyyənləşdirilməsi, yəni texniki bibliografik axtarış və konkret fonda onun yerinin təyin edilməsi məqsədilə bibliografik informasiyadan istifadə olunur.

Bibliografik informasiyanın yardımı ilə uyğunluğun ikinci tipinin (s — 2 — t) həyata keçirilməsi və bunun əsasında sənədlərin məkana görə sərəpələnməsindən irəli gələn maneə aradan qaldırılır, informasiya əks etdirən sənədlərin formalarına və məzmunlarına görə inkişafı haqqında təsəvvür yaradılır. Bu məqsədə nail olunmasında sənəd kütləsini və axını retrospektiv və cari şəkildə əhatə edən bibliografik informasiya məhsulunun ardıcıl və məqsədyönlü şəkildə informasiya istifadəçiləri-nə çatdırılması vasitəsilə nail olunur.

Üçüncü və öz müəkkəbliyi ilə fərqlənən uyğunluq tipinin (s — 3 — t) bibliografik həlli sənədləşdirilmiş informasiyadan istifadə prosesinə bibliografik fəallıqla nüfuz etməsi deməkdir və yalnız müəyyən qrup tələbatçılarının xüsusiyyətləri və məqsədlərinə uyğun gələn sənədlərin seçilməsi və tövsiyəsi ilə həyata keçirilir.

Yuxarıda deyilənlər ənənəvi bibliografik hadisələrin funksiya mahiyyətlərinə görə nəzəri şərhinə əsaslanır. Lakin müasir dövr kompüter dövrüdür və informasiyanın elektron texnologiyasının bibliografik proseslərdə geniş tətbiqi onda böyük keyfiyyət dəyişikliklərinə səbəb olmuşdur. Demək olar ki, bibliografik informasiya ilə əlaqədar geniş miqyaslı proqramın işlənməsi və tətbiqi bibliografik informasiyanın əsas ictimai funksiyalarının artırılması ilə həyata keçirilməsinə gətirib çıxarır və cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasında vacib olan başqa informasiya tələbatlarının da ödənilməsinə təmin edir.

Bibliografik fəaliyyətin həyata keçirildiyi ən əsas müəssisələrdən olan kitabxanalar informasiyalaşdırma proseslərində kompüter texnologiyasının tətbiqinə diqqəti daha da artırmalıdır. Bu sahədə inkişaf etmiş kapitalist dövlətlərində, ABŞ-da xüsusilə zəngin təcrübə əldə olunmuşdur. Məsələn, hazırda bütün dünyada həkimlər, tibb üzrə elmi tədqiqatçılar, ümumiyyətlə səhiyyə işçiləri MEDLARS və MEDLINE adlanan elektron informasiya sistemlərindən geniş istifadə etmək imkanlarına malikdirlər. MEDLAYK daha çox populyarlığa malikdir. Demək olar ki, dünyanın bütün ölkələrinin səhiyyə işçiləri bu sistemdən istifadə edirlər. Ölkəmizin mühüm tibb kitabxanaları və informasiya mərkəzləri də bu işdən kənar qalmamalıdır.

Bütün fəaliyyət sahələrində qarşıya qoyulan hansısa problemi həll edib müvafiq nəticəyə gəlmək üçün müəyyən əməliyyatlar həyata keçirilir. Həmin əməliyyatların miqdarının və ardıcılığının seçilməsi üçün müxtəlif meyarlar ola bilər. Əsas məqsəd isə uyğunsuzluğu minimuma endirməkdən ibarətdir. Bunun üçün vacib olan hərəkətlərin ardıcılığına «alqoritm» deyilir və bibliografik proseslərdə də lazımı səmərəliliyə və operativliyə nail olmaq üçün həmin prosesləri alqoritmləşdirilmiş proqrama salmaq lazımdır. Bibliografiyalaşdırmanın optimal alqoritmi bibliografik təsvir standartı və başqa normativ sənədlərlə bağlıdır. Təbiidir ki, kompüterlə işləyən istifadəçilər də müəyyən istifadə sərətişinə malik olmalı və müvafiq qaydaları axıra qədər riayət etməlidirlər.

Sənədlərin bibliografik qaydada bir dəfə işlənilib bibliografik məlumat bazasına daxil edilməsi və sonradan qeyri məhdud dərəcədə də həmin yazının (maşınla oxunan) ən müxtəlif məqsədlərlə istifadəsinin mümkünlüyü onun səmərəlilik dərəcəsi haqqında aydın təsəvvür yaradır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, maşınla oxunan bibliografik yazıda məlum üsullarla yanaşı sənədlərin əsas məzmununu əks etdirən açar sözlər, predmet rubrikaları, hətta bütöv mətn də ola bilər və bu da onun informasiya miqyasının nə qədər geniş olduğunu göstərir.

Ölkəmizdə bazar münasibətlərinin bərqərar olduğu bir zamanda bütün fəaliyyət sahələrində informasiya tələbatları olduqca artır. Ona görə də kitabxanalar əsas informasiya mərkəzi kimi bibliografik xidmət sahəsində məqsədyönlü dəyişikliklərə nail olmalı, fərqli informasiyanın səmərəliliyi üçün yollar və üsullar müəyyən etməlidirlər. Elə etmək lazımdır ki, mütəxəssislərlə yanaşı sahibkarlıqda, bizneslikdə ilk addım atanlar da ehtiyacı olduqları informasiya ilə vaxtında təmin olunsunlar. Məsələn, bəzi kitabxanalar bibliografiya şöbələri bazaların

da işgüzar informasiya kabinetləri təşkil edirlər. Azərbaycanın mühüm kitabxanaları belə işgüzar kabinetlərə diqqəti artırmalı və bunun üçün əvvəl marketind tədqiqatları aparmalı, müvafiq informasiya ehtiyatlarını ümumiləşdirməli, xidmət növünü qiymətləndirməli (qiymət qoymalı), reklamlar işləməli, xidmət gös-tərdikləri ərazidə potensial informasiya tələbatçıları, o cümlədən müəssisələri və təşkilatları müəyyən etməlidirlər. Əlbəttə, informasiya fəaliyyəti ilə intensiv məşğul olmaq vəzifəsini öhdəsinə götürən belə kabinetin əməkdaşları yeni texnologiyamı hərtərəfli mənimsəməlidirlər. Məhz elektron məlumat bazaları sayəsində istənilən operativliyə nail olmaq mümkündür.

Azərbaycanda bazar münasibətlərinə keçid və mülkiyyət formalarının çoxalması informasiya fəaliyyəti sahəsində daha yeni vəzifə qarşıya qoyur. Bu partnyorların işgüzar mövqeləri haqqında etibarlı informasiyanın əldə olunub çatdırılmasıdır. Bununla əlaqədar olaraq cəmiyyətdə reklamlara ehtiyatlı münasibət göstərilməsinə köməklik göstərən təşkilatlar sırasında kimlər ola bilər, müəssisə və idarələrin (necə deyərlər, iqtisadi subyektlərin) maliyyə hesabatlarını müstəqil olaraq kimlər yoxlaya bilər kimi məsələlərin həlli mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu zaman bizim üçün qismən yeni olan «auditor fəaliyyəti» anlayışı ön plana çəkilir.

Auditor firmasına bibliografik informasiya və kitabxana xidmətində iki əsas məqsəd güdülməlidir: 1.Öz mütəxəssislərini onların fəaliyyətlərinin mövzuları üzrə lazımı sənədlər və başqa ədəbiyyatla təmin etmək; 2.Müvafiq abonentlərə informasiya çatdırmaq. Bu zaman ən mühüm vəzifələrdən biri kitabxananın soraq-məlumat fondunu formalaşdırmaqdan, yəni onu normativ aktlarla, dərc olunmuş dəyişikliklər, əlavələrlə təchiz etməkdən ibarət olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1.«*Informasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizə-zəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu*»// *Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu*.- 1998.- №6.-S.1214-1222.

2.*Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu* // *Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: Elmi-nəzəri və təcrübi jurnal*.-1999.- №1.-S.3-16.

3.*Əliyev Z.H.Azərbaycan bibliografiyasının tarixi(1920-1970):-Dərs vəsaiti*.- B., 1978.-78 s.

4.Əliyev Z.H. *Bibliografik informasiya və onun elmi məhəyyəti // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya:Elmi-nəzəri və təcürbi jurnal.-1998.-№1.-S.17-25.*

Rus dilində

5.Алешин Л.И. *Защита информации и информационная безопасность.- Москва, 1999.-97 с.*

6.Кориунов О.П. *Библиография: теория, методология, методика.-Москва:Книга,1986.-287 с.*

7.Бугрова Т. *Что может кабинет деловой информации //Библиотека.-1997.-№12.*

8.Харитонов Р.П. *Библиотечно-библиографическое обслуживание и информационный менеджмент в аудиторской фирме //Науч. и техн.б.-ки.-1998.-№7.*

Зохраб Алиев

БИБЛИОГРАФИЧЕСКАЯ ИНФОРМАЦИЯ ВАЖНЫЙ СПОСОБ УДОВЛЕТВОРЕНИЯ ДОКУМЕНТАЛЬНО-ИНФОРМАЦИОННЫХ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ

Р Е З Ю М Е

В статье формулируется главный признак, определяющий специфику библиографической информации, как посредника в системе документальных коммуникаций отличающий ее от других посредников, функционирующих в этой системе.

В статье анализируются система документы и их коммуникаций, отношения «книга-читатель», информационные барьеры в системе документальных коммуникаций как движущая сила ее развития, возникновение и основные направления развития библиографической информации.

**MƏTN BIBLIOQRAFIYASI:
NƏZƏRİ-METODİK MƏSƏLƏLƏR**

Filologiya elmlər sistemində nisbətən cavan sahələrdən biri olan mətnşünaslıq haqqında Azərbaycan MEA-nın müxbir üzvü Ə.Mirəhmədov yazır: «Mətnşünaslıq ədəbi əsərlərin yaranma və nəşr tarixini, onların mətninin düzgün olub-olmadığını tədqiq edib öyrənir, bu mətnləri elmi-tənqidi üsulla tərtib edib çapa hazırlayır, müxtəlif nəşrləri zəruri izahlar və qeydlərlə təmin edir»¹. Bütün bu işlərin ədəbiyyatşünaslıq, dilçilik, poetika, kitab nəşrinə xas olan sahələr üçün böyük elmi əhəmiyyəti vardır.

Mətnşünas öz fəaliyyətində bibliografiyaşünaslığa, məxəzşünaslığa, arxeoqrafiya, paleoqrafiya kimi elmlərdən istifadə edir, yaradıcılığın psixologiyasına arxalanır, onun ədəbiyat tarixi və ədəbiyyat nəzəriyyəsi qolları ilə sıx bağlı olub, onlar üçün məxəz rolunu oynayır.

Hər bir sənətkar öz əsəri üzərində işlədikdən sonra mətnin son variantını hazırlayıb, oxucuya bitkin bir şəkildə təqdim etməklə işini tamamlayır. Bibliografiyaşünaslıq isə son variantla birlikdə mətnin yaradıcılıq prosesində, əsərin yazılma və ya çap olunma tarixinin hansı mərhələlər keçdiyini, məndə edilən dəyişiklikləri, əlavələri olduğunu öyrənir. Bu proses bibliografdan bilik, diqqət tələb edir. Ədəbi mətn bibliografiyası XX əsrin birinci yarısında yaranıb formalaşmış və inkişaf etmişdir.

Rus ədəbi bibliografiyasında mətn bibliografik göstəricisinin yaradılması bibliograf V.N.Mejoyun adı ilə bağlıdır. «Mətn bibliografik göstəricisi» bir anlayış kimi 1936-cı ildən işlədilir.

Elmi-tədqiqat fəaliyyətinə kömək edən ədəbi bibliografik vəsaitin bir tipi yazıçının əsərləri mətninin bibliografiyasıdır. Yazıçı irsinin tənqidi mətninin uçotunun aparılması yalnız yazıçının yaradıcılıq yolunun, tərcümeyi-halının dərindən, hərtərəfli öyrənilməsinə deyil, həm də tədqiqatçıya bir sıra tarixi-nəzəri, ədəbi səciyyəli ümumi problemlərin həllinə kömək edir.

Mətn bibliografik göstəricisi yazıçının əsərlərinin nəşrinin təşkili toplusu üçün də zəruridir. Mətn bibliografiyasının istifadə edilmə imkanı bununla məhdudlaşır. Bibliografik informasiya işində başqa mövzu və şəxsi bibliografik vəsaitlərin tərtibində ondan geniş şəkildə istifadə olunur.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşları klassik sənətkarların əsərləri mətninin hazırlanmasına dair elmi-tədqiqat işlərini çap etdirmişlər.² Bu materiallar müasir yazıçıların əsərlərinin tənqidi mətninin tərtibi prinsipinin bir sıra xüsusiyyətləri barədə müəyyən nəticəyə gəlməyə imkan verir və ədibin əsərləri mətninin bibliografiyasının tərtibi prinsipinə kömək edir.

Bibliograflardan K.Aleksandrov, N.Kuzmin öz əsərini «Lermontov mətnlərinin bibliografiyası» adlandırmışdır. Mətnlər bibliografiyası adı altında hər cürə bibliografik vəsait deyil, ancaq yazıçının hər bir mətni (roman, hekayə, şer, məktub, xatirə) əsasında təsvir edilən, yaxud yazılmış bütün mətnlərin tam xronoloji siyahısını verən bibliografik göstərici nəzərdə tutulur. Əvvəlcədən mətnlərin bibliografiyasını tərtib etmədən yazıçının külliyyatını, seçilmiş əsərlərini tərtib etmək və ona şərhlər və izahlar yazmaq mümkün deyildir. Nə vaxt qarşımıza çap edilmiş külliyyatı gördükdə ondan əvvəl mətnlər bibliografiyasının tərtib olunduğunu bilirik. Lakin bunların çox az bir qismi külliyyatın «qeydlər»ində, «yazıçının həyat və yaradıcılığının əsas tarixləri»ndə, əsərin ilk nəşri və son nəşri haqqında məlumatlarda öz əksini tapır.

Mətnlər bibliografiyası külliyyatdan, akademik nəşrlərdən əvvəl çap edilmiş olsa daha böyük elmi, əməli əhəmiyyət kəsb edir. Lakin mətnlər bibliografiyası akademik nəşrdən sonra da tərtib edilir.

Bəzən sual verilir ki, yazıçının külliyyatında və akademik nəşrində elmi kommentariya verilir. Bu kommentariyada mətnlər bibliografiyasında verilən məlumatı öyrənmək mümkün olduğu halda mətnlər bibliografiyasını ayrıca kitab halında tərtib etmək lazımdır?

Fikrimizcə, mətnlər bibliografiyası akademik nəşrdən sonra da faydalıdır. Çünki kommentariyada verilən məlumatlar ciddi xronoloji ardıcılıqla verilmədiyi üçün yazıçının əsərləri nəşrinin tarixini mükəmməl öyrənmək mümkün deyildir. Mətnlər bibliografiyası isə vahid xronoloji qaydada, əsərlər janrlara ayrıldıqdan tərtib edilir. Bundan başqa kommentariya ilk nəşr haqqında verilən məlumatla məhdudlaşdırılır. Mətnlər bibliografiyasında ilk nəşrdən tutmuş sonrakı nəşrlərə qədər məlumat verilir. Azərbaycanda mətn bibliografik göstəricisinin tərtibində ilk addım atılmışdır.³

Bibliografiya sahəsində görkəmli alim B.Riskin elmi-köməkçi bibliografik göstəricinin tərtib edilmə metodikasının ikinci vəzifəsini hər bir əsərin nəşrini göstərməklə bu nəşrlərin yararlı və nöqsan cəhətlərini oxucunun müəyyən etməsinə annotasiya yolu ilə nail olmaqda görürdü. E.Riskin, N.Sinyavski, M.Tsavlovskinin «Puşkin mətbuatda.1814-1937» göstəricisindən misal gətirərək Puşkinin «Abidə» şerinin 1841, 1881, 1887 və 1936-cı ildəki çap edilmiş mətnlərin mənbələrinin göstəricidə verilməsini düzgün hesab edirdi. Çünki bu nəşrlərdə şer mətnində dəyişikliklər edilmişdir. Bu dəyişikliklər tədqiqatçı üçün xüsusilə maraqlıdır. Göstəricinin müəllifləri bu dəyişikliyin nədən ibarət olduğunu annotasiyada vermişlər. Bu nöqteyi-nəzərdən həmin göstərici həqiqi mənada elmi-bibliografik əsər hesab edilir. Rus ədəbi bibliografiyasında mətn bibliografik göstəricilərin sayı 50-dən çoxdur. Onun tərtibi metodikası araşdırılmışdır.⁴

Yazıçının həyat və yaradıcılığı lazımcına tədqiq edilməmişsə onun başqa görüşlərini (sosial-siyasi, estetik, pedaqoji)öyrənmək çətin olduğu kimi yazıçının tədqiq tarixi, əsərlərinin nəşri tarixi öyrənilmədikdə belə göstəricilərin tərtibi çətinləşir. Göstəricinin tərtibi özü müstəqil tədqiqat işinə çevrilir. Buna görə də belə əsərlər nadir hallarda olsa da elmlər namizədi aliinlik dərəcəsinə layiq görülür. Pedaqoji elmlər namizədi Q.M.Markovskaya yazır: «Hələ də müstəsna və nadir hallarda müəyyən bibliografik işlərə elmlər dərəcəsi verilməsini görürük. Bununla əlaqədar olaraq bizdə hər ikisi 1947-ci ilə aid olan iki əsərə alimlik dərəcəsinin verildiyini deyə bilərik».⁵

Bizə 1951-ci ildən sonra L.A.Vəzirovanın «Puşkinin uşaqlar üçün əsərlərinin nəşri» (1956), V.A.Yefimovun «A.E.Serafimoviçin əsərləri və haqqında materialların bibliografiyası»(1953) və s. mövzuda müdafiə edilmiş dissertasiyalar məlumdur. Azərbaycan klassik şair və yazıçıları-nın tərtib ediləcək göstəricisi bu prinsip üzrə yaradılsa Azərbaycan ədəbiyyatı bibliografiyasının elmi əsaslar üzrə inkişaf etməsinə zəmin yaranmış olar. Azərbaycan ədəbiyyatının indiki vəziyyəti bunu bir zərurət kimi irəli sürür.

Yazıçının mətn nəşrlərinin bibliografiyalasdırılması elmi-köməkçi şəxsi bibliografik vəsaitlərin yaradılmasında mühüm istiqamətlərdən biridir. O yazıçının ədəbi-tarixi mövqeyindən, onun əsərlərinin müasir mədəni həyatdakı rolundan asılı olaraq xeyli müxtəlif formalarda yerinə yetirilir.

Görkəmli bibliograf A.V.Meyzer rus ədəbi bibliografiyasında yazıçının əsərlərinin bütün nəşrləri, həmçinin haqqında olan ədəbiyyatı bir yerdə toplayıb vermişdir. Belə bir prinsip müasir yazıçılar üçün də

bibliografiyalaşdırmada da tətbiqi tamamilə özünü doğruldur. Ancaq keçmiş və indiki görkəmli yazıçıların ədəbi yaradıcılığı tarixinin öyrənilməsi vəzifəsi yalnız ayrı-ayrı əsərlərin müxtəlif nəşr tiplərini deyil, onların dövrü mətbuatda çap edilən əsərlərinin (sözün geniş mənasında) nəzərə alınmasını və nəşrlərin daha analitik əks olunmasını tələb edir. Bu adətən monoqrafik retrospektiv bibliografik tipli göstəricilərdə yerinə yetirilir.

Bir çox bibliografik göstəricilərdə (məsələn, «A.S. Puşkinin əsərləri və onun haqqında ədəbiyyat. 1937-1968» göstəricisində) düzülüşün xronoloji prinsipi nəşr tipinin içərisində əridilmişdir. Belə ki, əvvəlcə həmin dövrdə meydana gələn tam seçilmiş əsərlərinin bibliografik, sonra seçilmiş əsərlərinin xronoloji ardıcılıqla təsviri verilmişdir. Ayrı-ayrı əsərlərinə gəlincə onlar əlifba-xronoloji qaydada verilmişdir. Düzülüşdə tipoloji-xronoloji, xronoloji-tipoloji qaydanın nisbətən tətbiqi elmi məqsəd üçün az əlverişli deyildir. Xronoloji-tipoloji qayda əsərlərin nəşr dinamikasının reallığını, yazıçının bu və ya digər illərdə populyarlığını və ya populyar olmadığını izləməyə imkan verir.

Nəşrlər haqqında bu və ya digər bibliografik göstəricilərdə cəmhətli məzmunla malik olan külliyyatlar seçilmiş əsərlər və məcmuələr cildlər üzrə müfəssəl bibliografik təsvir olunur, həmçinin daxil edilmiş kiçik həcmli əsərlər haqqında miqdar məlumatı da verilir. Annotasiyalara çox vaxt mətnşünaslıq kommentariyaları daxil edilir. Burada həmin nəşrlər haqqında mətbuatda çap edilmiş rəylərin və başqa məlumatların göstərilməsi olduqca xarakterikdir.

Müvafiq bölməsi olan ümumi və şəxsi bibliografik vəsaitlərdə yazıçının çap olunmuş irsinin tarixinin bibliografiyalaşdırılması bu vəziyyətdədir.

Şəxsi vəsaitlərdə yardımçı adlar göstəricisinin verilməsi xüsusilə vacibdir. Çünki onsuz əsərin bibliografik axtarışını aparmaq olduqca çətindir. Görkəmli yazıçıların əsərlərinin akademik nəşri, tam seçilmiş əsərlərinin nəşri tərtib edilməmişsə, onların çap olunmuş əsərlərinə xüsusi bibliografik göstəricilərin yaradılması bir vəzifə kimi qarşıda durmalı, materiallar daha tam şəkildə əhatə olunmalıdır. Bu cür göstəricilərin nəşr edilməsinin formasından asılı olmayaraq müxtəlif mətnlər daha tam və daha fərqli əks olunur. Bu olduqca mühüm xüsusiyyətdir. Ancaq onu necə anlamaq? Hər şeydən əvvəl çalışmaq lazımdır ki, mətn anlayışı altında yazıçının yazmış və çap olunmuş əsərlərinin hər hansı bir hissəsi, hətta hədiyyə verərkən avtoqraf yazılmış kitabından tutmuş, fotoşəkillərə, vərəqələrinin kənarında edilmiş qeydlər də əhatə edilsin. Göstəricilərdə bütün mətnlər – tamamlanmış, tamamlanmamış

bədii əsərlər, onların ayrı-ayrı redaksiya var. antları, tənqidi və publisist əsərləri, məktubları tərcümələri, yazıçı tərəfindən imzalanmış sənədlər, bir sözlə yazıçının qələmindən çıxmış və mətbuatda nəşr olunmuş bütün əsərləri əhatə olunur. Yəni bu ayrıca bir nəşr olsun, yaxud mətn başqa nəşrlərin tərkibində olsun, jurnal və qəzetdə, başqa yazıçı əsərlərinin tərkibində çap edilmiş olsun və s. Belə təsəvvür edək ki, ədəbiyyatşünas M.Ə. Sabirin mətbuatda bir şeirin bir sətirini tapmışdır. Şairin bu sətirinə bibliograf bir mətn kimi baxır. Əlbəttə, bu mətn hadisənin üzərində görkəmli linqvistlər (dilçi alimlər) tədqiqat aparırlar. «Mətnin» bu cür izahı bibliografiyada olduqca şərti xarakter daşıyır və mətnin tam əks olunması ideyasını dərk etmək üçün vacibdir.

Bütün nəşr olunmuş mətnlərin yazılma tarixinin tam əks olunması ona görə lazımdır ki, ədəbiyyatşünas yazıçının nəşr olunmuş irsinin tamlığını bütün təfəssilatı ilə təsəvvür edə bilsin. Əsərlərin yaradılma və ya çap olunma tarixini izləyə bilsin. Bu işə tədqiqatçı oxucuya yazıçının yaradıcılıq ideyasını ardıcıl şəkildə işıqlandırmaya imkan verir.

Nəhayət, müxtəlif mətnlərin tam bibliografik göstəricisi yazıçının elmi-kütləvi, seçilmiş əsərlərinin, akademik nəşrinin hazırlanmasına, nəşrə elmi-məluat aparatının yaradılmasına böyük təsir göstərir, yazıçının əsərlərinin elmi nəşrlərinin hazırlanmasında mühüm rol oynayır. Mətn bibliografiyası yazıçının əsərlərinin sadəcə siyahısı deyildir. Ədəbiyyatşünası əsərin keyfiyyətli nəşr olunmasına, hər bir mətnin düzgün müəyyənləşdirilməsinə istiqamətləndirən göstəricilərdir.

Görkəmli yazıçılara münasibətdə çap olunmuş müxtəlif mətnlərin hamısının əks olunması prinsipi ilə razılaşmaq çətindir. Ancaq hər hansı əsərin mətni bir dəfə deyil, on dəfələrlə və daha çox nəşr olunur. Hər hansı mətnin təkrar nəşrləri necə olsun? Bu mətn bibliografiyalasdırmanın metodikasının prinsiplial məsələsidir. Yazıçının ədəbiyyat tarixindəki rolundan, bibliografik göstəricinin əhatə etdiyi dövrdən, onu tərtib edənin əsas məqsədindən, səriştəsindən asılı olaraq müxtəlif şəkildə həll olunur. Deyilənləri nümunə ilə izah edək. N. Axundovun «M.Ə. Sabir əsərlərinin bibliografiyası»nda nəşrin əhatə edildiyi dövr ilk nəşrdən başlayaraq onun yaradıcılıq illərinə uyğun gəlir. Beləliklə, göstərici şairin sağlığında nəşr olunmuş əsərlərini əks etdirməlidir. Bu ədəbiyyatşünas üçün xüsusi maraq doğurur. Bundan başqa müəllif qarşısına ancaq əsas mətnşünaslıq vəzifəsini deyil, əsərlərin nəşr tirajını işıqlandırmaq vəzifəsini də qoya bilər. Müəllif bütün nəşrləri istinasız olaraq əks etdirmişdir. Belə prinsip mövcud vəsaitlərdə tətbiq edilir, ancaq nəşrdə olan dəyişikliklər qeyd edilmir. Bibliograf nəşr tarixini işıqlandırmaq vəzifəsini mətnşünaslıq kimi başa düşür. Buna görə də o

tamamilə doğru olaraq bütün ilk nəşrlərin mətnlərini nəzərə alır. Bu alimlər üçün həmişə maraq doğurur. Sonrakı çap olunmuş o nəşrlər daxil edilir ki, mətnşünaslıq nöqteyi-nəzərindən maraqlıdır. Həqiqətən ədəbiyyat tədqiqatçısını hər şeydən əvvəl heç bir yeni cəhəti olmayan nəşrlər deyil, dəyişikliklər edilmiş nəşrlər daha çox maraq doğurur. Belə halda bibliografiya mətnlərinin bütün ilk nəşrlərini və müəllifin avtoqrafik nəşrlərini bütünlükdə əks etdirir. Belə bir qaydanın tamamilə effektivliyinin üstünlüyü tərtibatda qəbul edilmişdir. Belə ki, professional oxucular məhz belə nəşrlərlə maraqlanırlar. Başqa nəşrləri – avtoqrafik olmayan, yaxud təkrar olan heç bir dəyişikliyə uğramayan nəşrləri daxil etməkdən mənbələrə istina edilməlidir.

Beləliklə, mətnin çap olunmuş nəşrləri xüsusi bibliografik göstəricilərdə tam əks olunması məsələsinə yekun vurmaq olar. Bəzi göstəricilərdə mətnin müxtəlif nəşrin formasından asılı olmayaraq bütün nəşrlər əhatə olunur. Belə vəsaitlər əməli işdə az faydalıdır. Bundan başqa bütün ilk nəşrlər bir qayda olaraq nəzərə alınır. Təkrar nəşrlərə gəldikdə iki haldan biri qəbul edilir. Ya bütün nəşrlərin bibliografik yazısı verilir (bu olduqca müstəsna hallarda edilir), ya da mətnşünaslıq nöqteyi-nəzərindən maraq doğuran təkrar nəşrlərin seçmə yolu ilə təsviri əhatə olunur.

Bir qayda olaraq materiallar bibliografik göstəricilərdə nəşr illərinə görə verilir. Yəni xronoloji düzülüş tətbiq edilir. Bəzilərinə illər daxilində materiallar tipoloji əlamət üzrə verilir. Belə düzülüşün əhəmiyyəti ondadır ki, nəşrin tarixini asan izləməyə imkan verir. Bununla belə tərtibçidən yardımçı göstəricilər sisteminin yaradılmasını tələb edir. Belə düzülüşün nöqsanı odur ki, hər bir mətnin tarixini, taleini öyrənmək üçün əlverişli deyildir. Belə ki, onların nəşrləri haqqında bibliografik informasiya müxtəlif illər arasında səpələnmiş olur. Onları tətbiq edilmiş yardımçı göstəricilərin köməyi ilə bir yerə toplamaq mümkündür. Bu üsul ilk nəşr haqqında bütün nəşrləri bibliografik yazıdan sonra bir yerə yığmağa imkan verir. Bu üsul hər bir mətnin mətnşünaslıq tarixi problemini həll etmək üçün olduqca səmərəlidir.

Bir çox göstəricilərdə mətn haqqında yazı ədəbi-tarixi tələbata uyğun olaraq yazılma tarixinə görə düzülür. Belə düzülüşün də həmçinin özünün elmi əsası vardır. Çünki məktubun yazılma tarixini müəyyən etmək olduqca asandır, nəinki bədii əsərin yazılma tarixini.

Beləliklə, bütün müxtəlifliklərinə baxmayaraq əsas tərtibat prinsipi xronoloji düzülüşdür. Bu isə zəruri yardımçı göstəricilərin tərtib edilməsi ilə nəticələnməlidir. Mətnin adı (bir çox mətnin ilk sətrin sözləri ilə) şərti adla verilir. Adlar, məktublarnın ünvanı, mətnin nəşrinin mən-

bələri, nəşriyyatlar, o cümlədən dövrü nəşrlər və s.. Bir sıra göstəricilərə tənqidi və publisist mətnlərin sayı haqqında məlumatlar da daxil edilir. Məktublara çox vaxt annotasiyanın predmet məzmunu xarakterinə istinad edilərək yardımçı predmet göstəricisi tərtib edilir. Belə annotasiyalar sərlovhəsi kifayət qədər aydın olmayan, sərlovhəsiz olaraq mətnin məzmununu dəqiqləşdirməyə imkan verir. Şəxsi bibliografik göstəricilərdə əsas yeri mətnşünaslıq annotasiyası tutur. E.İ. Riskin' mətnşünaslıq annotasiyaları haqqında deyir ki, o əsərin məzmunu haqqında heç bir şey demir, mətnə nəzər yetirir və onun nəşr keyfiyyətini (mətnin tipini və orijinallığını) qiymətləndirir, mətnin senzura tarixini əsərin necə və nə üçün təhrif edildiyini açıb göstərir.

Mətnşünaslıq annotasiyasında mətnin yaradılması tarixi, senzura tarixi açılır, həmçinin müəllif tərəfindən edilən dəyişikliklərin səbəbləri də göstərilir. Belə göstəricilər bir qayda olaraq görkəmli ədəbiyyatşünaslar tərəfindən, mətnşünaslığı yaxşı bilənlər tərəfindən tərtib olunur. Mətn bibliografik göstəricilərindən, məlumat-bibliografiya işində təcrübəli olaraq istifadə edilərkən yazıçının əsərlərinin yeni nəşrinə paralel olaraq müraciət edilməsi nəzərə alınmalıdır. Çünki çox vaxt yeni nəşrdə mühüm düzəlişlər və əlavələr edilmiş olur. Ədəbiyyatşünasın gərgin işi arxiv materiallarının öyrənilməsi ilə davam edir. Mətnşünaslıq işi əlyazması ilə tutuşdurulub dəqiqləşdirilir. Buna görə də «Arxivin təsviri» göstəriciləri müstəqil yaradılır. Çünki arxiv sənədlərini öyrənmədən yazıçının yaradıcılığı tam əhatə edilmir.

Müasir yazıçıların əsərlərinin tənqidi mətnin tərtibi prinsiplərinin bir sıra xüsusiyyətləri barədə müəyyən nəticələrə gəlməyə imkan verir və ədəbi sənətkarların əsərləri mətnin bibliografiyaşdırılması prinsipinə kömək edir. Mətn bibliografiyası müəyyən konkret məqsəd güdməlidir. Nəşr tarixində bu və ya digər əsərdə edilmiş dəyişikliyi işıqlandırılmalıdır. Yazıçının əsərlərinin mətni bibliograf üçün də, mətnşünas üçün də birdir. Müəllifin əsərində edilmiş hər bir düzəliş, senzura təhrifləri redaktor üçün həmin əsərin yeni mətni hesab edilir. Beləliklə mətn bibliografik göstəricisi yazıçının əsərlərinin ilk, həm də elmi-mətnşünaslıq əhəmiyyəti onun çap nəşrlərinin tam bibliografiyasından ibarətdir. Müasir Azərbaycan yazıçılarının irsinin nəşr edilməsindəki xüsusiyyətləri onların əsərlərinin təkrarən çap olunmasıdır. Bütün təkrar heç bir dəyişiklik olmadan nəşrlərin nəzərə alınması mətn bibliografiyaşdırmanın elmi istiqamətinə ziddir. Təkrar təsvirlərlə onun lüzumsuz yüklənməsinə səbəb olur. Əsas diqqət elmi-məntiqi əhəmiyyəti olan nəşrlərin verilməsi və ona annotasiyanın yazılmasına yönəldilməlidir. Vəsaitdə hansı nəşrlərin verilməsi vahid elmi şəkildə əsaslandırıl-

malıdır. Tədqiqatçıların və nəşriyyatların müxtəlif vəzifələrinin həllində olan meyarlar nəzərə alınmalıdır. Burada materialların spesifikasiyasından irəli gələn və xüsusi yanaşmağı tələb edən cəhətlər üzərində dayanmaq lazım gəlir. Bu başlıca olaraq materialların toplanması, seçilməsi və qruplaşdırılmasına aiddir. Qəti olaraq demək lazımdır ki, mətn biblioqrafialaşdırmaq üçün toplanmış materialların başqa vəsaitlərin tiplərinə aid olan eyni prosesdən fərqlənmir. Belə ki, kitabların müəyyən siyahısının, dövrü nəşrlərin cari dövlət qeyd biblioqrafik mənbələrinə müraciət etməklə işi məhdudlaşdırmaq olmaz. Çünki kitab salnamələrinə bütünlükdə baxmaqda köməklik edə bilmir. Yardımcı biblioqrafik göstəricilərin bilavasitə isnadlarına da baxılmalıdır. Eyni zamanda profil olmayan nəşrlərə də müraciət edilməsi xüsusi əməli əhəmiyyət kəsb edir. Belə nəşrlər dairəsinin araşdırılıb müəyyən edilməsi yazıçının həyatının onun yaradıcılıq yolunu və işin fərziyyəsini, ədəbi əlaqəsini, maraq və meylini müfəssəl öyrənməyə kömək edir.

Mətn biblioqrafialaşdırmada materialların toplanmasına aid ümumi göstəriş vermək olmaz. Hər dəfə bir yazıçının mətn biblioqrafiasını tərtib edən onun ədəbi irsinə fərdi yanaşmalıdır; materialların toplanmasında, yazıçının mətbuatda çap olunmuş bütün əsərlərinin kartotekasında nəzərə alınmalıdır. Daha sonra isə onlardan göstəriciyə düşəcək materialların seçilməsi daha mürəkkəb bir prosesdir. Materialların tamlığına çalışmaq bərabər müəllif mətnin mötəbər sayılmadığı, elmi əhəmiyyəti olmayan nəşrləri ayırd etməli, onların göstəricidə verilməsi lüzumunun olmadığı əsaslandırılmalıdır. Əgər bu məlumatlar titul səhifəsində verilməmişsə, girişə, kommentariyaya baxmaq lazımdır. Belə məlumat yoxdursa həmin nəşrin təsviri daxil edilmir. Müasir yazıçıların irsində onların şifahi çıxışları, məruzələri, söhbətləri, demiş olduqları fikirləri xeyli yer tutur. Mətbuatda çap olunmuş stenogramı, qeydləri, müxbirlərlə müsahibələri, memuar ədəbiyyatda öz əksini tapır. Belə materialların seçilib qeyd olunması məsləhətdir. Çünki çox saylı qeydləri, söhbətləri göstəriciyə daxil etməyə lüzum yoxdur.

Azərbaycan ədəbi biblioqrafiasında ilk mətn biblioqrafik göstərici Mehdi Hüseynə həsr olunmuşdur.⁸

Biblioqraf Ə.T.Xələfov diplom işi kimi bu vəsaiti 1952-ci ildə yazmışdır. Sonrakı illərdə onun üzərində işləyərək 1959-cu ildə çap etdirmişdir. H.Həsənov yazır: «Belə bir biblioqrafik göstərici istər elmi tədqiqatçılar, istərsə də geniş oxucu kütləsi üçün lazımlı bir vəsaitdir».⁹

Göstəriciyə daxil edilən materiallar əsas üç bölmədə «Kitab halında çap edilmiş əsərləri», «Bədii əsərləri», «Yazıçı haqqında materiallar». «Bədii əsərləri» bölməsində yazıçının bədii əsərləri, ədəbi-tənqi-

di məqalələri, tərcümələri əhatə edilmişdir. Yazıçının əsərləri nəşrinin tarixini işıqlandırmaq bir məqsəd kimi biblioqrafik vəsaitin qarşısına qoyulduğu üçün əsərlər nəşr və yazılma tarixinə görə düzülmüşdür. Bədii əsərlərin əksəriyyətinə anotasiya verilmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, tərtib olunmuş annotasiyaların bir qismi mətn biblioqrafiasına verilən annotasiyaların tələblərinə cavab verə bilmir. Bu cəhətdən H.Həsənov haqlı olaraq göstərmişdir ki: «Göstəriciyə daxil edilmiş əsərlərin çoxuna anotasiya verildiyi halda bir qisminə verilməmişdir (səh.18,19,22,23 və s.). Annotasiyaların bəziləri də olduqca zəifdir. Bədii əsərə verilən anotasiya kimi özünü doğrultmur».

H.Həsənov «Mehdi Hüseyn. Əsərləri» biblioqrafik göstəricisində mövcud olan göstəricilərin strukturasının təbiiq edilmədiyini prinsipial nöqsan hesab edir. Başqa sözlə desək, müəllifin biblioqrafik göstəricilərin tərtibində olan ənənəyə sadıq qalmadığını və yersiz olaraq kənara çıxıldığını irad kimi güman etmişdir. Halbuki bu heç də belə deyildir. Mehdi Hüseyn əsərlərinə qədər çap edilmiş şəxsi göstəricilərin heç biri konkret olaraq yazıçının əsərlərinin yazılma və nəşr tarixini işıqlandırmaq məqsəd kimi qarşısına qoymamışdır. Mehdi Hüseyn göstəricisində isə belə bir məqsəd güdüldüyündən məhz yazıçının əsərləri janrlar üzrə (romanlar, povestlər, hekayələr, очерklər, dram əsərləri, ədəbi qeydləri və s.) verilməmişdir. Çünki belə olsa idi onda yazıçının əsərlərinin nəşr tarixinin biblioqrafik üsulla işıqlandırılması imkanı aradan çıxmış olardı. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, göstəricinin müəllifi yazıçının əsərlərinin yazılma və nəşrinin tarixini işıqlandıran tam aydınlığı ilə o vaxt dərk etməmişdir. Bu fikrə fəhm yolu ilə gəlib çıxmışdır. Çünki müəllifin o vaxt bu sahədə ilk addım atdığı, iş təcrübəsinin az olduğu dövrüdür. Mehdi Hüseyn vəfat etdiyi üçün bu göstəricinin təkmilləşdirilmiş yeni nəşrini çapa hazırlamaq, annotasiyalardakı nöqsanları aradan qaldırmaq istedadlı yazıçı və dövlət xadimi Mehdi Hüseynin xatirəsinə layiq biblioqrafik göstərici tərtib etmək biblioqraflarımızın müqəddəs vəzifəsi olmalıdır. Həm də başqa yazıçılarımızın əsərləri mətninin biblioqrafiasına həsr edilmiş yeni-yeni göstəricilər yaradılmalıdır. Beləliklə biblioqrafik vəsaitin bir tipi kimi mətn biblioqrafiasının Azərbaycan bədii ədəbiyyatının biblioqrafialaşdırılmasında özünə vətəndaşlıq hüququ qazanmasına nail olmaq gərəkdir.

ƏDƏBİYYAT

- ¹ Mürəhmədov Ə. Ədəbiyyatşünaslıq terminlər lüğəti.- B., 1988.- 110 s.
- ² Azərbaycan mətnşünaslıq məsələləri.- B., 1979.- 188 s.
- ³ Mürəhmədov Ə. Azərbaycan ədəbiyyatına dair tədqiqlər.- B., 1983.- S.140.
- ⁴ Xələfov Ə.T. Hüseyn Mehdi: Biblioqrafik göstərici.- B., 1959.- 94 s.
- ⁵ Сиявски Н., Тсајлэвски И. Пулякин в печати. 1914-1937 гг.- М., 1988.-
- ⁶ Гольфоно Н.В. Методика собирания и отбора материалов для библиографий текстов советских писателей//Научная библиография.- М.:Наука, 1967.-С.219-230.
- ⁷ Марковски Г.И. К вопросы о науке библиографии // Ученые записки Моск.Гос. библиотечною институту.- М., 1960.-Вып. 6.-С.178.
- ⁸ Рыскин Е.Н. Методика составления библиографических указателей художественной литературы и литературоведения.- М., 1955.- С.86.
- ⁹ Həsənov H.B. Yeni bibliografiya göstəricisi // Ədəbiyyat və incəsənət.- 1959.-28 noyabr.

Ашраф Халафов

ТЕКСТОЛОГИЧЕСКАЯ БИБЛИОГРАФИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

РЕЗЮМЕ

В статье освещается проблемы формирования в Азербайджане библиографии текстов, как важного вида научно-вспомогательной библиографии, его теоретические и методические основы.

**ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ
БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ В
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ**

Одна из важнейших задач ближайшего периода заключается в формировании рациональной системы производства и использования библиографических ресурсов Азербайджана с целью повышения активности библиотек по изданию библиографических пособий различного целевого и читательского назначения, удовлетворения общественных потребностей всех регионов республики в библиографической информации в соответствии с задачами информатизации общества.

Главной бедой в современных условиях является отсутствие системы целостного библиографического отражения национальной печатной продукции и литературы об Азербайджане. С 1988 года перестали выходить «Летописи печати Азербайджана», издаваемые Республиканской книжной палатой.

Отсутствует сводный координационный план издания ретроспективных библиографических указателей и тематических указателей, рассчитанных на библиографическое обеспечение специалистов различных отраслей. Библиографические труды издаются эпизодически, в основном персонального характера по случаю юбилейных дат.

Многие работы крупных научных библиотек по созданию фундаментальных тематических указателей ретроспективного характера приостановлены из-за материальных трудностей. Большинство из них в завершённом виде хранятся в карточной форме и недоступны читателям.

Несмотря на то, что в результате обретения национальной независимости в течение последнего десятилетия усилилось внимание общественности к старопечатным изданиям, редким и ценным фондам библиотек, ретроспективной информации, первоочередной задачей в Азербайджане является возрождение текущей национальной (государственной) библиографии.

Прежде всего предстоит определить основные функции и контуры оптимальной модели современной текущей национальной библиографии в Азербайджане.

Возрожденная текущая национальная библиография Азербайджана должна удовлетворять всенарастающую потребность общества в оперативной и полной информации о новой литературе, издаваемой в республике. В такой информации нуждаются прежде всего библиотеки и читатели, а также правительство для регулирования издательской политики. В возрождении этого вида национальной библиографии заинтересована и книжная торговля.

Нам представляется, что дальнейшее развитие текущей национальной библиографии должно опираться в основном на принципы, сформировавшиеся в советский период - это регулярность учета, строгая периодичность и оперативность информирования.

Главное требование к текущей национальной библиографии-библиографический учет по территориально-государственному признаку и на базе обязательного экземпляра. Именно такой подход может обеспечить необходимую полноту и точность отражения национальных документов.

Международный опыт показывает, что текущую национальную библиографию ведут национальные библиотеки или специальные библиографические учреждения, в частности, книжные палаты, что было характерно для России, а затем и для СССР.

Как нам кажется, в современных условиях Республиканская книжная палата Азербайджана как центр библиографического учета в республике исчерпала себя в силу её консервативности, отсутствия доступа читателей к фондам, а также неприятия новых тенденций, которые формируются в мире в области библиографического учета документов. Кроме того, в соответствии с «Законом о библиотечном деле Азербайджана» Республиканская книжная палата не включена в систему библиотечно-библиографических учреждений, получающих обязательный экземпляр, что практически привело к отмиранию книжной палаты как центра библиографического учета текущей печатной продукции республики.

В современных условиях функция ведения текущей национальной библиографии и национальной библиографии в целом все больше органично связывается с функцией комплектования ГНБ им. М.Ф.Ахундова отечественными изданиями. Гарантеей полноты текущего библиографического учета является обязательный экземпляр, являющийся для национальной библиотеки основным источником комплектования отечественными документами. Взаимобусловленность процессов комплектования отечественными изданиями и ведение текущей национальной библиографии представляет одну

из изначальных и важнейших внутренних связей национальной библиотеки вообще.

Следует отметить, что после приобретения Государственной библиотекой им. М.Ф.Ахундова статуса национальной библиотеки возрастает её ответственность за удовлетворение потребностей республики в библиографических публикациях и информации. Её изначальный продукт - национальная библиография и, в частности, текущая национальная библиография, будет раскрывать практически ее же собственные ресурсы.

Когда в обозримом будущем будет составлен национальный сводный каталог, в нем найдут отражение уже общенациональные библиотечные ресурсы. Начиная, с 70-х годов XX века во всем мире обе эти формы библиографической информации претерпели эволюцию под влиянием все большего вовлечения национальных библиотек в решение задачи удовлетворения потребностей своих стран в использовании библиотечных ресурсов мира.

Не случайно под воздействием этих процессов в 70-е годы по инициативе ИФЛИА и под эгидой ЮНЕСКО была разработана программа Универсального Библиографического Учета (УБУ).

Как известно сущность программы УБУ заключается в создании всемирной системы контроля и обмена библиографической информацией с целью обеспечения всеобщей и быстрой доступности библиографической информации обо всех документах, издающихся во всех странах. Эта всемирная система изначально складывается из текущей национальной библиографии отдельных стран.

Участие ГНБ им. М.Ф. Ахундова Азербайджана в УБУ при условии выполнения соответствующих обязательств откроет для республики широкие перспективы оперативного и максимально широкого доступа к библиотечным ресурсам всего мира.

По нашим данным на конец 90-х годов библиографический учет текущих национальных публикаций входит в обязанность почти 90% всех национальных библиотек мира.

Вместе с тем, начиная, с 80-х годов проблема полноты отражения публикаций в текущей национальной библиографии приобретает особую актуальность. Всевозрастающий поток небумажных носителей информации со всем разнообразием их видов и форм требует тщательного и оперативного учета, грозя в противном случае потерей большого количества содержащейся в них информации. Поэтому полнота текущего национального библиографического учета, унификация учета различных по объему и видам документов должны составлять сегодня важнейшую задачу Национальной библиотеки Азербайджана.

Насущная задача Национальной библиотеки Азербайджана в современных условиях и в обозримом будущем – это необходимость выбора оптимальной модели развития ретроспективной национальной библиографии Азербайджанской Республики. Как важнейшее направление библиографической деятельности в любой стране, национальная ретроспективная библиография требует к себе особого внимания.

Между тем, несмотря на длительную историю теории и практики создания ретроспективных библиографических изданий, отражающих национальную печать, все еще имеют место разные точки зрения относительно объектов учета национальной библиографии.

Не секрет, что одним из существенных недостатков теории и практики национальной библиографии советского периода являлась попытка выработать единые критерии для определения объектов национальной библиографии для всех народов, населяющих страну, без учета особенностей и традиций каждого народа в отдельные исторические периоды его развития.

Стремление унифицировать принципы учета объектов национальной библиографии для всех народов привело к искаженному отражению национальной печати в фундаментальных библиографических трудах ретроспективного характера.

Вполне естественно, что проблема национальной библиографии это, прежде всего проблема национальной книги.

Только правильное определение понятия «национальная книга» может создать основу научно обоснованных критериев отбора произведений печати для ретроспективных указателей национальной книги.

В течение последних десятилетий по данному вопросу высказывались различные точки зрения видных библиотековедов России. С точки зрения Е.И. Шамурина понятие «национальная книга» охватывает: «1) произведения печати, написанные авторами определенного народа; 2) в широком смысле произведения печати на языке народа как оригинальные, так и переводные». Как видно в данном определении совершенно не учитывается территориальный признак.

Немаловажный интерес представляет точка зрения известного татарского книговеда А. Г. Каримуллина, который считает, что «национальность автора не может считаться критерием, чтобы изданные его сочинения на других языках в других странах считать национальной книгой по принадлежности автора к тому или иному народу». В данном случае А.Г. Каримуллин в какой-то мере прав в том, что переводное издание произведения печати является национальной книгой того народа, на языке которого оно издано.

Однако, дальше А.Г. Каримуллин значительно сужает границы национальной книги, указывая что «произведения того же автора, изданные за границей, как в переводе, так и на языке оригинала, должны считаться национальной книгой издавшего их народа, а не национальной книгой по национальности автора». Хотя А.Г. Каримуллин целиком не отрицает важность и необходимость включения в понятие «национальная книга» изданий, напечатанных за пределами территории России, но к ним относит только революционные книги, которые из-за цензуры печатались за границей.

На наш взгляд, национальными книгами могут быть и другие издания на языке оригинала, выпущенные за пределами территории компактного проживания конкретного народа, если они предназначены для читателей данного народа, изданы на языке оригинала, имеют важное научное, историческое, культурное, художественное значение именно для этого народа.

Как нам представляется, критериями в определении произведений печати при выборе оптимальной модели национальной библиографии Азербайджана должны быть следующие:

- выпуск документа на территории республики независимо от языка издания и национальности автора; при этом материалы, изданные в стране до размежевания Южного и Северного Азербайджана (до 1828 года) следует причислить к национальной печати азербайджанского народа;

- книги и другие документы, изданные на азербайджанском и русском языках и опубликованные во второй половине XIX века и в начале XX века в городе Тбилиси специально для азербайджанского читателя, азербайджанскими издателями и просветителями, должны быть причислены к азербайджанской книге;

- книги и другие документы, созданные представителями азербайджанского народа или уроженцами страны, опубликованные за пределами республики независимо от языка изданий;

- материалы, посвященные Азербайджану, опубликованные за его пределами, независимо от языка издания и национальности автора;

- библиографические издания, построенные на основе любого из этих критериев или их сочетаний, по нашему мнению, могут быть отнесены к ретроспективной национальной библиографии.

При этом необходимо иметь в виду, что территориальные, языковые и авторские принципы учета должны быть ведущими, их гибкое сочетание и дифференцированное использование в зависимости от вида документа и хронологического периода являются наиболее оптимальной формой учета для Азербайджана с его непростой историей, изменчивыми границами, тесными связями с соп-

редельными странами и народами. Библиографический учет выпущенных за рубежом Азербайджана документов, созданных представителями азербайджанского народа или уроженцами Азербайджана, а также материалы по страноведческому признаку, могут реализовываться как самостоятельные направления азербайджанской национальной библиографии.

Безусловным шагом вперед в этом направлении может стать разработка Национальной библиотекой «Программы развития ретроспективной национальной библиографии Азербайджанской Республики» и формирование рабочей группы из представителей ведущих библиотечно-библиографических учреждений, которая должна стать постоянно действующим органом по координации деятельности соответствующих учреждений в области национальной библиографии в республике.

Наряду с целостным библиографическим отражением национальной печатной продукции и литературы о республике необходимо также комплексное библиографическое обеспечение профильных отраслей науки и производства, по которым республика является ведущей на Южном Кавказе.

Следует в дальнейшем определить оптимальную типологическую структуру системы библиографических пособий, позволяющую развивать и углублять библиографическую специализацию, начиная от ретроспективных указателей национальной печати и др. пособий репертуарного типа и кончая тематическими указателями по отдельным отраслям знаний, которую должны создать головные отраслевые библиотеки на основе определения общереспубликанского разделения библиографического труда. Целесообразно закрепить разработку определенных типов пособий за конкретными библиотечными сетями. Существует особая потребность в библиографических пособиях по общественным наукам, особенно по истории Азербайджана и страноведению в целом.

Необходимо иметь в виду, что обязательным условием наиболее эффективного использования библиографических ресурсов является равномерность их распределения между универсальными, отраслевыми и специальными библиотеками. Для небольших регионов, где отсутствуют или почти отсутствуют отраслевые и специальные библиотеки, использование библиографических ресурсов должно обеспечиваться его большей концентрацией в государственных библиотеках соответствующего региона (района, города) и в отраслевых библиотеках республиканского уровня.

Наконец, предстоит серьезная работа по повышению качества и расширению тематики научных исследований в области истории и

теории библиографии в Азербайджане в условиях информатизации общества.

Говоря о теоретических проблемах библиографии в республике, следует иметь в виду, что она является прежде всего прикладной научной дисциплиной, призванной содействовать прогрессу практической деятельности. Приходится констатировать, что именно в этом качестве теория библиографии в Азербайджане очень слабо отвечает современным реалиям.

В современных условиях, когда новые информационные технологии позволяют удовлетворять все, даже самые неожиданные информационные потребности и общества в целом, и отдельной личности, нужны научные разработки, раскрывающие роль и значение библиографических компонентов в информационных системах, их регулирующие и управляющие функции внутри информационных систем, перспективы развития библиографической деятельности в информационной сфере.

Необходимы научные разработки, определяющие формы и методы адаптации библиографической деятельности к эпохе информатизации, раскрывающие пути и методы использования современных технологий для создания, распространения и использования библиографической продукции, электронных аналогов печатных библиографических пособий.

Таким образом, сегодня процесс информатизации общества не позволяет развивать библиографическую деятельность в Азербайджане традиционными методами. В этой связи теоретические изыскания должны способствовать тому, чтобы она стала открытой для перемен и продемонстрировала способность к саморазвитию и социальной самореализации в новых условиях.

Все программы, связанные с оптимизацией формирования библиотечно-библиографических ресурсов Азербайджана, должны быть ориентированы на высокие, эффективные конечные результаты их использования.

В настоящее время для Азербайджана чрезвычайно актуальной остается задача интенсификации использования библиотечно-библиографических ресурсов.

Как показывает мировая практика, наиболее эффективное использование библиотечно-библиографических ресурсов страны может быть достигнуто только при создании единой системы библиотечно-информационного обслуживания, которая должна основываться на скоординированной деятельности межведомственных библиотечных систем при организации их целенаправленного взаимодействия.

Опыт библиотечного взаимодействия, накопленный в советский период, позволяет утверждать, что наиболее прочные и результативные межведомственные связи образуются на уровне городских объединений библиотек. Межведомственные библиотечные объединения более широкого территориального масштаба как правило не дают должного эффекта.

Это может быть объяснено сложностями организационного порядка и тем, что именно в городах сосредоточены основные библиотечные ресурсы республики.

Создание городских объединений массовых, научных и специальных библиотек, построенных на принципах отраслевой и функциональной специализации по гуманитарным, естественным наукам, технике, медицине, транспорту, строительству, сельскому хозяйству на основании «Положения», утвержденного решением Исполнительных властей, при отлаженной организации работы может стать достаточно эффективной системой интенсификации использования библиотечных ресурсов городов, для наиболее полного удовлетворения информационных потребностей ученых, специалистов, всего населения.

Высшим органом руководства городским объединением должны стать ежегодные совещания библиотек.

Общее руководство над деятельностью объединений должно осуществляться «Ассоциацией развития библиотечного дела в Азербайджане».

Межведомственное взаимодействие библиотек должно предполагать и внутриведомственную отраслевую и функциональную их дифференциацию. Именно в этих условиях может обеспечиваться максимальное использование потенциала каждой библиотеки.

По нашему глубокому убеждению работа по интенсификации использования библиотечных ресурсов в республике должна основываться на результатах широкомасштабного социологического исследования с целью выяснения общей ситуации чтения и использования библиотечных ресурсов в республике в течение последнего десятилетия.

Ситуацию чтения в Азербайджане в настоящее время определяют ряд факторов: изменилась и усложнилась профессионально-квалификационная структура населения; появились новые социальные группы с нереализованными ранее культурными и информационными потребностями; возникли новые сферы занятости; широкое распространение получили, особенно среди молодежи, аудио-визуальные средства массовой коммуникации (радио, телевидение, электронные средства информации, Интернет и т.д.), являющиеся более оперативными и нередко более доступными нежели чтение. Таким

образом, возникает необходимость пересмотра и расширения ряда функций библиотек как социального института.

В данной ситуации социологические исследования позволят выяснить степень удовлетворенности читателей деятельностью библиотек, уточнить мотивы их посещения и непосещения, определить круг вопросов, за разъяснением которых люди обращаются в первую очередь к печатным источникам, к библиотекам. Наличие подобной информации позволит более целенаправленно работать с пользователями, определить текущие и перспективные направления работы библиотек по формированию и использованию своих ресурсов.

Приходится констатировать, что в настоящее время в Азербайджане сложилась кризисная ситуация в использовании библиотечных ресурсов. Нынешнее состояние ресурсов библиотек не может в полной мере удовлетворить потребности пользователей. С одной стороны, это связано с недостаточностью материально-технических и финансовых ресурсов, с другой, коренными изменениями в потребностях и запросах пользователей.

В сущности запросы пользователей библиотек отражают соответствующую картину социокультурной обстановки в стране. Но чтобы удовлетворять новые потребности пользователей, нужно в фондах иметь соответствующие материалы. Но их нет в силу следующих причин: а) недостаточностью средств на приобретение литературы; б) непрофессиональной организацией комплектования; в) отсутствия необходимой литературы в торговой сети республики; г) невозможностью получить по МБА и международному абонементу запрашиваемые читателями издания.

Все это приводит к массовым отказам пользователей, что и создает кризисную обстановку в библиотечном обслуживании, способствует массовому оттоку читателей и, в конечном счете, падению престижа библиотек, снижению удельного веса библиотечной книги в общей системе чтения.

Именно такая ситуация сложилась в Азербайджане к концу 90-х годов XX века, когда общество быстро трансформировалось на новые ценности, а библиотечная система не успевала реагировать на эти изменения.

Сегодня, когда в стране происходят коренные экономические, социальные, политические, технико-технологические изменения, это оказывает на всю систему библиотечного обслуживания настолько сильное влияние, сколько давление. Между тем библиотеки республики не могут трансформироваться адекватно этим изменениям. Не случайно в результате телевизионного опроса в октябре 2001 года на вопрос «Нужны ли сегодня библиотеки?», 48,5% участвующих в

опросе телезрителей ответили – нет, объясняя это возможностями новых информационных технологий, Интернетом, позволяющим получать оперативную информацию на работе и дома. Таким образом, появился новый виртуальный источник информации и пользователю гораздо удобнее получать информацию дома или на работе и нет необходимости ходить в библиотеки.

Оттоку читателей и прежде всего молодежи из библиотек способствовала также замена в республике русского алфавита (кириллиц) на латинский.

Нынешнее поколение учащихся и студентов и те, кто получил среднее и высшее образование, пользуясь печатной продукцией, изданной на латинском алфавите, уже не обращаются или почти не обращаются к документам, которые публиковались в республике на кириллице в течение более чем 60-ти лет как на азербайджанском, так и на русском языках. Кроме того, несмотря на отсутствие в республике ограничений на использование русского языка, вместе с тем проводимая политика на все более углубленное использование азербайджанского языка, не стимулируют рост спроса как на русскоязычную литературу, составляющую более 90% фондов библиотек, так и на литературу, изданную на азербайджанском языке на кириллице. Все это вместе взятое привело к тому, что 95% библиотечных ресурсов Азербайджана постепенно превращаются в балласт.

Замена в республике алфавита с кириллицы на латинский в целом правильная с точки зрения стратегических задач, но осуществленная поспешно и бессистемно, создала ситуацию, при которой основной массив хранящейся в библиотеках республики литературы, изданной в период с 1940 года до конца 90-х годов по всем отраслям науки, техники, здравоохранению, сельскому хозяйству, культуре и искусству, постепенно становится невостребованным ввиду незнания или плохого знания кириллицы новым поколением населения.

Все это крайне отрицательно влияет на использование ценных информационных ресурсов библиотек, накопленных в прошлом.

На наш взгляд оптимальным вариантом для выхода из этой ситуации является разработка долгосрочной государственной программы целевого переиздания для библиотек на латинской графике произведений, изданных в советский период по всем отраслям знаний, которые составляли ядро фондов библиотек.

К этой работе наряду с крупными библиотеками – методическими центрами, издательствами должны быть подключены ученые и специалисты различных отраслей знаний, книговеды и педагогическая общественность.

Целенаправленная работа в данном направлении должна стать на ближайшие 2-3 десятилетия одним из аспектов государственной политики в области книгоиздания и библиотечного дела, непосредственно связанной с сохранением общенационального книжного репертуара и фондов библиотек, что обеспечит поддержку книжной культуры общества и библиотечных ресурсов на должном цивилизованном уровне, а также доступа широких слоев нового поколения Азербайджана к сокровищнице мировой книжной мысли, сосредоточенной в библиотеках.

Ключом к решению многих проблем, связанных с модернизацией библиотек, эффективным формированием и использованием библиотечно-библиографических и информационных ресурсов республики в современных условиях, является информатизация библиотечного дела.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кузмин Е.И., Манилова Т.Л. Библиотечная политика.// Науч. и тех. библиотека.-2004.-№1.-с.56-62
2. Каримуллин А.Т. У истоков татарской книги. Казань. 1971. С. 64
3. Моргенштерн И.Г. Электронная библиография: сущность и проблемы развития.// Библиография: научный журнал, 2003.-№5.-с.13-22
4. О программе ЮНЕСКО «Информация для всех».// Науч. и тех. библиотека.-2004.-№1.-с.83-98
5. Шамурин Е.Н. Словарь книговедческих терминов для библиотекарей и библиографов, работников печати и книжной торговли. М., 1958, С. 174.

Nadir İsmayilov

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA BİBLİOQRAFİK EHTİYAT SİSTEMİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI

XÜLASƏ

Məqalədə informasiya cəmiyyəti quruculuğu şəraitində milli biblioqrafik ehtiyat sisteminin inkişaf meyli və ənənələri nəzərə alınmaqla onun inkişaf modeli nəzərdən kəçirilmişdir. Milli kitabın biblioqrafik repertuarının yaradılması; sahəvi biblioqrafik vəsaitlər sisteminin yaradılması; elektron biblioqrafik nəşrlərin hazırlanmasına keçidlə bağlı problemlər təhlil edilmişdir.

Ramiz HƏMİDOV
Baş müəllim

XX ƏSRİN 80-90-CI İLLƏRİNDƏ MƏTBUAT VƏ KİTAB STATİSTİKASI

XX əsrin 80-90-cı illərində Azərbaycanda xalq təsərrüfatının bütün sahələrində, o cümlədən mətbuat və kitab nəşri sahəsində də dəqiq və hərtərəfli uçot və hesabat işləri həyata keçirilirdi və bu hesabatlar dövlət statistika komitəsinin məjmuələrində statistik cədvəllərdə dərc olunurdu. 80-ci illərdə həm respublikamızda, həm də ittifaq səviyyəsində statistika işi elə qurulmuşdur ki, bütün mətbəələr, redaksiyalar, nəşriyyatlar həm hər bir rayon, şəhər, vilayət, muxtar respublika daxilində, həm də respublika səviyyəsində öz fəaliyyətlərinin bütün sahələri barədə yerli mərkəzi statistika orqanlarına vahid formalarda hesabatlar təqdim edirdilər.

Bu dövrdə kitab və dövrü mətbuat nəşrinin tematik təhlili və rəqəmlərin dili ilə verilmiş ad və tiraj səviyyəsi bu sahənin inkişafı barədə tam aydın təsəvvür yaratmır. Bu sahədəki mövjud vəziyyəti nəşrlərin məqsəd və oxucu istiqaməti ilə bağlı olan tipoloji təhlili zamanı və vəziyyətin başqa ölkələrlə müqayisəsi zamanı aşkara çıxır.

1980-jc ildə respublikamızda çap olunan 1226 adda 11.778,5 min nüsxə kitabın 793 adda 9.441,4 min nüsxəsi Azərbaycan dilində, 395 adda 2.243,9 min nüsxəsi rus dilində, 26 adda 75,2 min nüsxəsi digər xalqların dillərində, 12 adda 48,0 min nüsxəsi isə xarici ölkə xalqlarının dillərində buraxılmışdır. Göründüyü kimi, kitab çapının dil əhatəsi çox rəngarəng olmuşdur.

80-ci illərin əvvəllərində Azərbaycanda dövrü nəşrlərin də inkişafı nəzərə çarpır. Belə ki, 1950-ci ildə Azərbaycanda jəmi 8 adda jurnal 323 min illik ümumi tiracla buraxılmışdırsa, 1980-ci ildə 31 adda curnal 14.427 min nüsxə tirajla çap olunmuşdur.

1950-ji ildə Azərbaycanda 94 adda qəzet 76.566 min tirajla, 1980-ci ildə isə 132 adda qəzet 511.544 min nüsxə tirajla çap olunmuşdur. Bu rəqəmlər dövrü nəşrlərin inkişaf dinamikasını sübut edir.

80-ci illərin əvvəllərində respublikada kitab nəşri sahəsində müəyyən nailiyyətlər əldə edilə də Azərbaycan kitab nəşrinin ümumi həcminə və adambaşına kitab istehsalına görə Latviya, Estoniya, Litva, Gürcüstan, Özbəkistan, Qazaxıstan respublikalarından xeyli geridə qalmışdır. Məsələn, 1980-ci ildə Azərbaycanda hər 100 nəfərə 191 kitab, Litvada 487 kitab, Latviyada 638 kitab, Estoniyada isə 1181 kitab düşürdü.

Həmin ildə Azərbaycanda 1226 adda, Qazaxıstanda 2188 adda, Gürcüstanda 2103 adda, Latviyada 2546 adda, Ukraynada 9061 adda kitab çap olunub. Həmin illər üzrə kitabların tirajına və çap vərəqinə diqqət yetirsək görərik ki, hər iki göstərici üzrə Azərbaycan digər respublikalardan çox geri qalırdı.

Azərbaycanda bu sahədə inkişaf özünü kitab nəşrinin tematikasında, mövzu rəngarəngliyində və məzmun əhatəliyində göstərirdi. Respublika əhalisinin sayca durmadan artmasına, elmi-tədqiqat və tədris müəssisələrinin çoxalmasına, kitaba olan tələbatın indi daha yüksək səviyyəyə qalxdığına baxmayaraq 80-ci illərin əvvəllərində kitab nəşrinin 60-cı illərin əvvəlinə nisbətən ad etibarilə xeyli az, tiraj etibarilə bir qədər çox olması inkişaf dinamikasını günün tələblərindən xeyli geridə qaldığına aydın sübutdur.

1981-ci ildə kitab nəşrinin ad və tiraj səviyyəsi əvvəlki illərdən bir o qədər də fərqlənməmişdir. Həmin il respublikada 1265 adda 12.691,5 min nüsxə kitab çap olunmuşdur ki, bunların 698-i Azərbaycan dilində, 491-i rus dilində, 36-sı SSRİ xalqlarının dilində, 36-sı xarici ölkələrin dillərində buraxılmış, 4-ü isə müxtəlif lüğətlərdən ibarət olmuşdur. Bu kitablar respublikamızda fəaliyyət göstərən Azərnəşr, Gənclik, İşıq, «Maarif», Yazıçı, ASE, EA-nın «Elm» və «Kommunist» nəşriyyatları tərəfindən buraxılmışdır.

1982-ci ildə nəşriyyatların fəaliyyəti əvvəlki ildən bir qədər fərqlənərək 1294 adda 13.282,9 min nüsxə kitabın nəşri ilə nəticələnmişdir – artım 29 adda kitab 600 min nüsxə tiraj.

1982-ci ildə «Yazıçı» nəşriyyatı 185 adda 2098,6 min nüsxə tirajla, Azərnəşr isə 160 adda 2.654,9 min nüsxə ümumi tiracla kitab buraxmışdır.

80-ci illərin əvvəllərində respublikada nəşriyyat və poliqrafiya işlərinin yaxşılaşdırılması, onların maddi-texniki bazasının yüksəldilməsi istiqamətində bir sıra mühüm dövlət tədbirləri həyata keçirildi. Bunun

nəticəsidir ki, 1984-cü ildə Azərbaycanda 1377 adda 15.563,8 min nüsxə kitab buraxılmışdır. Eu kitablardan 846 adda Azərbaycan dilində, 481 adda rus dilində, 25 adda digər xalqların dillərində, 3 adda lüğət, 11 adda ingilis dilində, 5 adda fransız dilində kitab buraxılmışdır.

1987-ci ildə Moskvada keçirilən VI Beynəlxalq Kitab sərgiyarmakasına gələnələr Azərbaycan povilyonunu bəzəyən diaqramlardan öyrəndilər ki, həmin il respublikaya buraxılan 1000 adda kitabın ümumi tiracı 20 mln. nüsxədən çox olmuşdur. İştirakçılar öyrəndilər ki, respublikamızda nəinki təkcə Azərbaycan, rus, ləzg. dillərində, həm də ingilis, ərəb və fars dillərində kitab buraxılır. Rəqəmlərdən görüldüyü kimi, əvvəlki illərə nisbətən kitab istehsalının ad vahidi bir qədər azalmışsa da, tiraj vahidi xeyli çoxalmışdır. Bu sə o deməkdir ki, adambaşına kitab istehsalı orta hesabla üç nüsxədən də artıq olmuş və bir sıra qonşu respublikalar səviyyəsinə yaxınlaşmışdır.

Azərbaycanda kitab, qəzet və curnal buraxılışı barədə tərtib edilmiş statistik cədvəllərdə əsasən aşağıdakı məlumatlar verilir: Kitablar haqqında; kitab, broşura, çap vahidinin miqdarı; o cümlədən Azərbaycan dilində, tirajı (mln nüsxə), o cümlədən Azərbaycan dilində, çap vərəq ottiski (mln nüsxə), o cümlədən Azərbaycan dilində.

Jurnallar haqqında: jurnal, bülleten və dövri olan məcmuələrin sayı, o cümlədən Azərbaycan dilində, illik tirajı (mln nüsxə), o cümlədən Azərbaycan dilində, çap vərəq ottiski (mln), o cümlədən Azərbaycan dilində.

Qəzetlər haqqında: Qəzetlərin sayı, o cümlədən Azərbaycan dilində, illik tirajı (mln nüsxə), o cümlədən Azərbaycan dilində, orta tirajı (mln nüsxə).

80-ji illərdə Azərbaycanın tərkibində olduğu keçmiş SSRİ ərazisində də mətbuat və kitabın statistikasını çox dəqiq aparılırdı. Ümumittifaq Kitab Palatası tərəfindən hazırlanan və hər il «Finansı i statistika» nəşriyyatı tərəfindən çap olunan «Печать СССР в 1980, 1981» adlı statistik məcmuə nəşr olunurdu. Məcmuədə həm ölkə üzrə kitab, qəzet və jurnalların nəşri barədə məlumat, həm də müttəfiq respublikaların hər birindəki bu sahədə vəziyyət geniş işıqlandırılırdı.

Həmin statistik nəşrlərin əhəmiyyəti bir də ondan ibarətdir ki, bütün məlumatlar əvvəlki on illiklərlə müqayisə edilirdi. Məsələn: 1990-cı ilin statistik rəqəmləri ilə 1913, 1940, 1950, 1960, 1970, 1980 və 1989-cu illərin rəqəmləri müqayisə edilirdi.

Statistik rəqəmlərdən məlum olur ki, Azərbaycanda 1990-cı ildə 572 adda, Gürcüstanda 1170 adda, Ukraynada 2008 adda, Latviyada 883 adda kitab nəşr olunub.

Azərbaycanda kitabların ümumi tiracı 8.386,3 min nüsxə, Gürcüstanda 15983,1 min nüsxə idi. Azərbaycanda həmin il 69 adda, Gürcüstanda 88 adda, Moldovada 101 adda, Özbəkistanda 215 adda kitab başqa dildən tərcümə edilib nəşr edilmişdir. Həmin il Azərbaycanda 15 dildən, Gürcüstanda 21 dildən, Ukraynada 40 dildən tərcümə edilmiş kitab çap olunmuşdur.

Statistik məcmuələrdə nəşriyyatların tematik bölgüləri üzrə kitab nəşri barədə də məlumat verilir. Məsələn, 1990-cı ildə SSRİ-də kitabşünaslığa, çap və poliqrafiyaya aid 503 adda kitab, kitabça, çap vahidi 9.428,5 min nüsxə tiracla, 83.452,6 min çap vərəqi ottiski ilə çap olunmuşdur. O cümlədən 211 adda mərkəzi nəşriyyatlar tərəfindən, 292 adda respublika nəşriyyatları tərəfindən çap olunub.

Həmin illər ədəbiyyat nəşri oxucu istiqamətinə, təyinatına, məqsədinə görə də uçota alınır və statistik jədvəllərdə kitabların statistikasını həm rus, həm SSRİ xalqları dillərində, həm də xarici ölkə xalqları dillərində aparılırdı.

80-90-cı illərdə ilk dəfə nəşr olunan, təkrar nəşr olunan, SSRİ xalqları dillərindən tərcümə olunan kitabların da statistikasını aparılırdı.

Statistik nəşrlərdə bədii ədəbiyyatın janrları üzrə də uçotu verilir. Məsələn: 1990-cı ildə ölkə üzrə 10 251 adda bədii ədəbiyyat 922.777,9 min nüsxə tirajla çap olunub. O cümlədən nəşr ədəbiyyatı 6.411 adda, dramaturgiya 141 adda, poeziya 2842 adda nəşr olunub.

Statistik cədvəllərdən aydın olur ki, 1918-1990-cı illər arası Azərbaycanda 7770 adda 140.193,5 min nüsxə, o cümlədən 1990-cı ildə 144 adda 2.706,1 min nüsxə ilə bədii ədəbiyyat çap olunub.

Qonşu ölkələrlə müqayisə etsək görərik ki, bu, o qədər də sevindirici vəziyyət deyildir. Məsələn, həmin dövrdə (1918-1990-cu illər) Gürcüstanda 13348 adda 223.538 min nüsxə tirajla, o cümlədən 1990-cı ildə 336 adda 8294,5 min nüsxə ilə bədii ədəbiyyat nəşr olunub.

Statistika xarici ölkələrin bədii ədəbiyyatının ölkədə nəşri vəziyyəti ilə də əhalini tanış edirdi. Məs., statistik cədvəllər göstərir ki, 1918-1990-cı illər arası SSRİ-də 25 dildə 422 adda türk bədii ədəbiyyatı nəşr olunub. Onların ümumi tirajı 18.709 min nüsxə olmuşdur.

Dövri və davam edən nəşrlərin də statistikasını çox ciddi aparılırdı. 1990-cı ildə Azərbaycan dilində 53 adda 566 nömrə, 2729 çap vərəqi həcmində illik tirajı 48.172 nüsxə ilə jurnal və nəşri davam edən nəşrlər çap olunmuşdur.

Kitablar kimi dövri nəşrlərin də uçotu həm ümumi, həm də mövzu sahələri, təyinatları üzrə aparılırdı. 1990-cı ildə Azərbaycanda 151 adda, 13895 nömrə, illik tirajı 448.501 nüsxə qəzet nəşr olunmuşdur.

Statistika hər bir nəşriyyat üzrə də ayrıca aparılırdı. Məsələn, 1990-cı ildə Azərneşr 113, ASE 4, «Gənclik» 70, «İşıq» 17, «Maarif» 75, «Elm» 87, «Yazıçı» 105, BDU nəşriyyatı 53, «Kommunist» 1 adda kitab çap etmişdir. Bu məsələyə həsr edilmiş statistik cədvəldə hər bir nəşriyyatın çap məhsullarının ümumi tirajı, çap vərəqi ottiski və bütün tirajın nominal üzrə qiyməti göstərilirdi. Yəni Azərneşr bir ildə 113 adda 1.894,6 min nüsxə kitab buraxıb, bu 21.260,9 min çap vərəqi ottiskinə bərabər olub, nominal dəyəri 4.749,75 marata bərabərdir.

Həmin illərdə respublika üzrə nəşr olunan kitabların dil üzrə də uçotu aparılırdı. Məsələn, 1990-cı ildə respublikada cəmi 829 adda 12.528,4 min nüsxə kitab çap olunub, o cümlədən azərbaycanca 568 adda, rus dilində 218 adda, başqa dillərdə 43 adda kitab çap olunub.

Kitabın statistikasına həsr olunmuş cədvəllərdə bu sahəyə aid bütün məsələlər öz əksini tapırdı. Çap olunan kitablar mövzu tematikalarına görə də bölünürdü. Yuxarıda qeyd etdiyimiz 829 kitabın hansı mövzulardan ibarət olması və hər bir mövzu üzrə adın sayı, tirajın miqdarı, çap vərəqi ottiski bildirilirdi.

1990-cı ildə siyasi və sosial-iqtisadi sahəyə dair 163, təbiət elmlərinə dair 96, texnikaya dair 71, kənd təsərrüfatına dair 20, səhiyyəyə dair 27, bədən tərbiyəsi və idmana dair 22, təhsilə dair 132, kitabşünaslıq, poliqrafiyaya aid 14, filologiyaya aid 74, bədii ədəbiyyat 120, uşaq üçün ədəbiyyat 71, incəsənətə dair 18, universal xarakterli 1 kitab çap olunmuşdur.

1940-cı ildən 2000-ci ilə qədər Azərbaycanda jurnal və nəşri davam edən nəşrlərə aid rəqəmləri təhlil etdikdə məlum olur ki, ən yaxşı göstərici 1970-ci ildə olmuşdur: 116 adda, 8,6 nömrə illik tirajı 25045 nüsxə, o cümlədən 28 adda jurnal, 330 nömrə, illik tirajı 12.724 nüsxə, hər 100 adama 26 nüsxə.

Ən aşağı göstərici 1950-ci ildə olub: 24 adda, o cümlədən jurnal - 8 adda.

1990-cı ildə 38 adda jurnal, 8 adda məcmuə, 45 adda bülleten nəşr olunub – cəmi 91 adda 824 nömrə 49.077 nüsxə tirajla.

Bu nəşrlərin hamısı Bakı şəhərində cəmləşmişdir. 91 addan 53-ü Azərbaycan, 33-ü rus, 5-i başqa dildə idi. 91 adda jurnal və ardı davam edən nəşrlərin 29-u siyasi-sosial, iqtisadi sahəyə, 10-u təbiətşünaslığa, 4-ü kənd təsərrüfatına, 20-si təhsilə, mədəniyyətə və s. aid idi.

Azərbaycanda həmin dövrdə çıxan 38 jurnalın 3-ü ayda 2 dəfə, 21-i ayda 1 dəfə, 6-sı ildə 4 dəfə, 8-i isə ildə 6 dəfə çıxırdı.

Qəzetlərin statistikasına daha dəqiq aparılırdı: 1940-cı ildə 141, 1950-ci ildə 94, 1960-cı ildə 107, 1970-ci ildə 118, 1980-ci ildə 132,

1989-cu ildə 158, 1990-cı ildə isə 168 adda qəzet buraxılırdı. 1990-cı ildə 16496 nömrə qəzet buraxılıb ki, bunun da illik tirajı 520.368 nüsxə olub. Hər 100 nəfərə 60 qəzet düşürdü.

Həmin ildə Gürcüstanda hər 100 nəfərə 89, Litvada 122, Özbəkistanda 33, Qazaxıstanda isə 40 qəzet düşürdü.

Respublikada buraxılan 168 qəzetin 15-i respublika, 3-ü muxtar respublika və vilayət, 13-ü şəhər, 54-ü rayon, 83-ü müəssisə qəzetləri idi. Həmin dövrdə Naxçıvanda 7, Dağlıq Qarabağda 2, Bakı şəhərində 87, başqa şəhərlərdə 72 qəzet buraxılırdı. 149 qəzet azərbaycanca, 19-u rus dilində buraxılırdı.

Statistik cədvəllərdə daha sonra qəzetlərin dövriliyi göstərilir. Məsələn, 15 respublika qəzetinin 3-ü gündəlik, 5-i həftədə 3 dəfə, 3-ü həftədə 2 dəfə, 1-i isə həftədə 1 dəfə, 1-i ayda 2 dəfə, 1-i isə ayda 1 dəfə çıxırdı.

Azərbaycanda uzun bir müddət statistik rəqəmlər 5 ili əhatə edirdi. Yəni xalq təsərrüfatının hər bir sahəsinə dair illik uçot-statistik rəqəmlər hesablanmaqla yanaşı, hər bir sahəyə dair 5 illik statistik uçot rəqəmləri hesablanırdı. Azərbaycanda son dəfə 12-ci beşliyi əhatə edən 1986-1990-cı illər üçün belə uçot rəqəmləri hesablanıb.

1986-cı ildə 1400, 1987-ci ildə 1627, 1988-ci ildə 1394, 1989-cu ildə 1264, 1990-cı ildə 829 adda kitab buraxılmışdır.

Bunlardan 1986-cı ildə 858, 1987-ci ildə 997, 1988-ci ildə 811, 1989-cu ildə 790, 1990-cı ildə 568 kitab azərbaycanca buraxılmışdır.

Onların tirajı belə olub – 1986-cı ildə ümumi 16,5 mln, azərbaycanca 12,4 mln, 1987-ci ildə 18,1 mln, 13,5 mln, 1988-ci ildə 16,1 mln, 10,8 mln, 1989-cu ildə 17,9 mln, 11,4 mln, 1990-cı ildə 16,0 mln, 9,0 mln.

Hər 100 nəfərə düşən kitab və kitabçanın sayı belə olmuşdur: 1986-cı ildə 244, 1987-ci ildə 264, 1988-ci ildə 231, 1989-cu ildə 253, 1990-cı ildə 176 kitab.

Müqayisə üçün deyək ki, 1990-cı ildə Gürcüstanda bu rəqəm 369, Moldovada 454, Latviyada 774, Estoniyada 1194 kitab idi.

ƏDƏBİYYAT

1. Həsənov H. Azərbaycan kitabının inkişaf mərhələləri. – Bakı: Azərneşr, 1989.

2. Azərbaycanda nəşriyyat işi. – Bakı: Yeni Nəsil Jurnalistlər Birliyi, 2000.

3. Zeynalov N. *Azərbaycan mətbuat tarixi. I hissə.* – Bakı: ADU nəşri, 1973.
4. Zeynalov N. *Azərbaycan mətbuat tarixi. II hissə.* – Bakı: ADU nəşri, 1975.
5. *Azərbaycan kitabı. II cild.* – Bakı: Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası, 1982.
6. *Azərbaycan mətbuat salnaməsi (1926-1970-ci illər).* – Bakı: Azərbaycan Dövlət Kitab Palatası.
7. *Azərbaycan xalq təsərrüfatı 1980-ci ildə.* – Bakı: Azərneşr, 1981.
8. *Azərbaycan xalq təsərrüfatı 1981-ci ildə.* – Bakı: Azərneşr, 1982.
9. *Azərbaycan xalq təsərrüfatı 1982-ci ildə.* – Bakı: Azərneşr, 1983.
10. *Azərbaycan xalq təsərrüfatı 1983-cü ildə.* – Bakı: Azərneşr, 1984.
11. *Azərbaycan xalq təsərrüfatı 1984-cü ildə.* – Bakı: Azərneşr, 1985.
12. *Azərbaycan xalq təsərrüfatı 1985-ci ildə.* – Bakı: Azərneşr, 1986.
13. *Azərbaycan xalq təsərrüfatı 1986-cı ildə.* – Bakı: Azərneşr, 1987.
14. *Azərbaycan xalq təsərrüfatı 1987-ci ildə.* – Bakı: Azərneşr, 1988.
15. *Azərbaycan xalq təsərrüfatı 1988-ci ildə.* – Bakı: Azərneşr, 1989.
16. *Azərbaycan xalq təsərrüfatı 1989-ci ildə.* – Bakı: Azərneşr, 1990.
17. *Azərbaycan xalq təsərrüfatı 1990-ci ildə.* – Bakı: Azərneşr, 1991.

Рамиз Гамидов

СТАТИСТИКА ПЕЧАТИ И КНИГИ В 80-90 гг. XX ВЕКА

РЕЗЮМЕ

В статье собраны все статистические материалы о печатиние книг и периодических изданиях в Азербайджане в периодах 1980-1990 годов.

А также все цифры сравнивались цифрами предедущих годов и цифрами других республик и государства.

İNCƏSƏNƏT VƏ İNCƏSƏNƏTŞÜNASLIQ ÜZRƏ ƏDƏBİYYATIN KİTAB CƏSİDİNDƏ YERİ

Nəşriyyat və kitab ticarəti müəssisələrində mövcud olan çap əsərlərin mövzusuna, adına, nəşr növünə, tipinə, məqsəd və oxucu təyinatına görə ümumi məqsusu kitab çeşidi adlanır. Məlum olduğu kimi kitab çeşidinin müəyyən hissəsini incəsənət və incəsənətşünaslıq üzrə nəşrlər təşkil edir. İncəsənət bədii yaradıcılığın mühüm tərkib hissəsi olub, ədəbiyyat, təsviri incəsənət, arxitektura, musiqi, rəqs, teatr, kino, televiziya, foto və b. sahələri əhatə edir.

İncəsənət insanların estetik tərbiyəsinə mühüm təsir göstərir, onların mənəvi cəhətdən formalaşmasına kömək edir. İnsanda dərin həyəcan oyadıb, onu müəssir etmək incəsənətin bütün növləri üçün xarakterik cəhətdir. Böyük rus yazıçısı M.Qorki demişdir ki, «İnsanların mədəni tərbiyəsinə iki güclü amil təsir göstərir: elm və incəsənət. Hər iki qüvvə isə kitabda birləşib».

Nəşriyyat və kitab ticarəti müəssisələrində incəsənət üzrə ədəbiyyatın çeşidini şərti olaraq 3 hissəyə bölmək olar:

1. İncəsənət və incəsənətşünaslığın müxtəlif sahələrinə dair kitab nəşrləri.

2. İzonəşrlər. İzonəşrlərə qısa mətnlərlə və mətnsiz müşayiət olunan şəkilli və təsviri nəşrlər də daxildir. İzonəşrlər kitab (albom) və vərəqələr şəklində ola bilər. Vərəqə formasında olan izonəşrlər ümumi tematikamı əks etdirərək bir və bir necə səhifədən ibarət ola bilər.

İzonəşrlər insanların siyasi və estetik tərbiyəsində mühüm rol oynamaqla yanaşı, həm də mədəni-maarif və kütləvi təbliğat işində böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu nəşrlər insanları dünya mədəniyyətinə yaxınlaşdırır və onların professional səviyyəsini daha da artırır.

İzonəşrlər vahid təsnifat cədvəlində 51 bölmədə yerləşdirilib. Məlumdur ki, vahid təsnifat cədvəli 1977-ci ildə SSRİ Dövlət Nəşriyyat Komitəsi tərəfindən təsdiq edilmiş və 1982-ci ildə qüvvəyə minmişdir.

Nəşriyyat, kitab ticarəti və kitab palataları üçün məcburi xarakter daşıyan bu təsnifat cədvəli 50 bölmədən ibarətdir. Sonralar vahid təsnifat cədvəlinin kitab ticarəti müəssisələri üçün hazırlanmış variantında 3

əlavə və 2 indeksiz bölmə əlavə edilmişdir. İncəsənət və incəsənətsünaslıq vahid təsnifat cədvəlinin 49-cu bölməsində yerləşsə də onun tərkib hissələrini təşkil edən izonəşrlər və not nəşrləri məhz əlavə yarım-bölmələrdə aşağıdakı ardıcılıqla qruplaşdırılmışdır:

51. İzonəşrlər.

51.1 Plakat və şuarlar. Siyasi plakatlar. Tədris plakatu. Texniki təhlükəsizliyə dair plakatlar. İnformasiya və reklam plakatları.

51.2 Portret.

51.3 Bədii reproduksiya.

51.4 Estamp.

51.5 Açıqca. (51.5.1). Kütləvi-təbliğət və təbrik açıqcaları (51.5.2), təbii sənət nümunələri (51.5.3), açıqcanın ayrı-ayrı növləri (51.5.4), uşaqlar üçün açıqca (51.5.5) və s.

5. Not nəşrləri, notlardan ibarət musiqi nəşrləri.

Not nəşrləri respublikamızda nisbətən az çap olunan nəşrlərdəndir. Bu nəşrlər vahid təsnifat cədvəlində aşağıdakı kimi əks olunub:

52. Not nəşrləri.

52.1 Əsərlər toplusu.

52.2 Musiqi folkloru

52.3 Musiqi tarixi və nəzəriyyəsinə öyrənmək üçün not nəşrləri.

52.4 Vokal musiqisi.

52.5 Orkestr və kamera-instrumental musiqi və s.

İstər universal, istərsə də ixtisaslaşdırılmış kitab mağazalarında bu bölgüyə əməl edilir.

Vahid təsnifat cədvəlində incəsənət və incəsənətsünaslıq üzrə ədəbiyyat 49 bölmədə öz əksini tapmışdır və bu yarım-bölmələrə bölünür:

49. İncəsənət. İncəsənətsünaslıq.

49.1 Ümumi məsələlər.

49.2 Arxitektura.

49.3 Təsviri incəsənət. Qrafika, heykəltəraşlıq, rəssamlıq.

49.4 Dekorativ incəsənət.

49.5 Musiqi.

49.6/7 Xoreoqrafiya, rəqs, teatr.

49.8/9 Estrada. Sirk.

49.10 Kinomədəniyyəti, kinotexnikası.

49.11 Fotomədəniyyəti, fototexnika.

49.12. Bədii özfəaliyyət.

Kitab çeşidində incəsənətə dair ədəbiyyatın aşağıdakı tiplərinə rast gəlmək olar: elmi, elmi-kütləvi, tədris və məlumat nəşrləri. Bu nəşrlər

rin bir çoxu seriyalarla buraxılıb. Bu sahədə görkəmli musiqişünasların həyatına həsr edilmiş nəşrlər çoxluq təşkil edir.

İncəsənət və incəsənətsünaslıq bölməsində ədəbiyyat qruplaşdırılarkən aşağıdakılara əməl edilir: əgər kitab incəsənətin müəyyən bir sahəsinə həsr olunubsa, onu müvafiq bölməyə qoyurlar. Əgər kitab incəsənətin bir neçə sahəsinə əhatə edirsə, həmin kitabı 49.1 - «Ümumi məsələlər» yarım-bölməsinə yerləşdirirlər.

Arxitektura (49.2) - Bu bölmədə ədəbiyyatın tematikası daha genişdir. Bura arxitekturanın nəzəriyyəsi və tarixi, şəhər tikintisi, vətən və xarici ölkələrdə arxitektura işi və s. daxildir. Bu bölmə bir neçə yarım-bölməyə bölünür:

49.2.1 Arxitekturanın ümumi məsələləri

49.2.2 Mədəniyyət abidələri

49.2.3 Şəhərsalma

Təsviri incəsənət və Dekorativ-təbii incəsənət üzrə nəşrlər təsnifat cədvəlində aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

49.3 Təsviri incəsənət

49.3.1 Ümumi məsələlər

49.3.2 Rəssamlıq

49.3.2 Heykəltəraşlıq

49.3.3 Qrafika

49.4 Dekorativ-təbii incəsənət.

Bu nəşrlərin tematikasını incəsənətin tarixi, nəzəriyyəsi və mövcud sahədə müxtəlif nəşrlər təşkil edir. Bu sahədə kütləvi biblioqrafik nəşrlərdən daha çox istifadə edilir.

Musiqi (49.5) - Musiqi incəsənətin ən mühüm bir növüdür. Musiqi insanların mənəvi həyatında mühüm rol oynamaqla yanaşı, onların tərbiyəsinə də mühüm təsir göstərir.

Musiqi üzrə nəşrlər iki yerə bölünür: kitab və notlar. Bu nəşrlər çeşiddə bir yerdə verilir. Lakin bu nəşrlərin görünüşünü nəzərə alaraq təsnifat cədvəlində onlar ayrı-ayrılıqda qruplaşdırılır. Belə ki, musiqi üzrə kitablar təsnifat cədvəlin 49.5 yarım-bölməsində, not nəşrləri isə 52 bölmədə öz əksini tapmışdır.

Musiqi üzrə nəşrlər öz tematikasına görə müxtəlifdir: ali məktəblər üçün, musiqi məktəbləri üçün, bədii özfəaliyyətlər üçün nəşrlər; musiqi tarixinə və nəzəriyyəsinə həsr edilmiş monoqrafiyalar; vətən və xarici musiqişünaslara (klassiklərə) həsr edilmiş nəşrlər, ayrıca bəstəkarlar və onların yaradıcılığı haqqında nəşrlər, məktublar, memuar-xatirələr, musiqi haqqında kütləvi kitablar, məlumat nəşrləri və s.

Xəreografiya. Rəqs (49.5). Teatr (49.7). Estrada (48.8). Sirk (49.9) və Bədii özfəaliyyət (49.12) incəsənət bölməsinin əsas yarım bölmələri hesab edilir.

Hazırda ölkəmizdə səhnə mədəniyyəti hərtərəfli inkişaf etmiş teatr, rəqs, xəreografiya incəsənətin kütləvi növü geniş yayılmışdır. Respublikamızda 10-a qədər teatr, 1 opera və balet teatri, sirk və b. incəsənət ocağı fəaliyyət göstərir.

«İncəsənət və incəsənətşünaslıq» bölməsinin axıncı yarım bölmələri Kinomədəniyyəti. Kinotexnika (49.10) və Fotomədəniyyəti. Fototexnika (49.11) adlanır.

Kino mədəniyyətimizin mühüm tədris hissəsi olub, xalqımızın siyasi və mədəni həyatında əhəmiyyətli rol oynayır. Hazırda kino ölkəmizdə kütləvi hal almış və bədii, sənədli, elmi kütləvi olmaqla geniş şəkildə yayılmışdır. Bu sahədə güclü kadrlar: rejissor, operator, aktyorlar yetişdirib və çoxlu kitablar çap edilib. Eftün bu deyilənləri fotomədəniyyətə və fototexnikaya da aid etmək olar.

Kino və fotomədəniyyəti vahid təsnifat cədvəlində 2 yarım bölmədə verilir:

49.10 Kinomədəniyyəti. Kinotexnika.

Kinomədəniyyətin ayrı-ayrı növləri və nəzəriyyəsi, kinotexnika üzrə ümumi məsələlər, kinoçəkilişi, kino istehsalı, kinoaparətləri.

49.11 Fotomədəniyyəti. Fototexnika.

Fotomədəniyyətin nəzəriyyəsi, fotonun növləri, fotoalbom, fototexnika, fotoaparət, fotoçəkiliş, foto materiallarla iş və s.

ƏDƏBİYYAT

1. Бондаровский И.Б. Основа книжной торговли. - М., 1984. - с 223.

2. Nəşriyyat işi. - B.: 2001. - 216 s.

3. Ассортимент книжного магазина/Под редакцией Б.Осипова. - 1985. - 326 с.

4. Нормативные материалы по издательскому делу. - М.: Книга, 1987. - 479 с.

Мехманали Мамедов

МЕСТО ЛИТЕРАТУРЫ ИСКУССТВО И ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ В КНИЖНОМ АССОРТИМЕНТЕ

РЕЗЮМЕ

В научной статье изложено место и роль литературы искусство и искусствоведение в книжном ассортименте.

KNYAZ ASLANIN DİSSERTASIYA İŞİNİN MÜDAFİƏSİ UĞURLA KEÇDİ

2003-2004 cü tədris ilində Bakı Dövlət Universiteti kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin elmi həyatında əlamətdar hadisə baş vermiş, kitabxanaşünas alimlərin cərgəsinə daha bir istedadlı mütəxəssis qoşulmuşdur. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının 22 oktyabr 2003-cü il tarixli 246 sayılı əmri ilə Bakı Dövlət Universitetində yaradılmış Birdəfəlik Dissertasiya Şurasının 2004-cü il fevralın 20-də keçirilən iclasında kitabxanaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi Knyaz Aslan (Knyaz İlyas oğlu Aslanov) pedaqoji elmlər namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün 05.25.03 - «Kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq» ixtisası üzrə «Şəxsiyyətin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolu (Azərbaycan kitabxanalarının materialları əsasında)» mövzusunda təqdim etdiyi namizədlik dissertasiyasını uğurlu müdafiə etmişdir.

Dissertasiya Şurasının həmin iclası haqqında qısa xülasəni və bəzi çıxışlardan parçaları oxucularımıza təqdim edirik.

İclası Birdəfəlik Dissertasiya Şurasının sədri, Bakı Dövlət Universiteti pedaqogika kafedrasının müdiri, pedaqoji elmlər doktoru, professor Nübar Muxtarova açaraq bildirdi ki, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının 22 oktyabr 2003-cü il tarixli 246 sayılı əmri ilə Bakı Dövlət Universitetində yaradılmış Birdəfəlik Dissertasiya Şurasının tərkibi 13 nəfərdən ibarətdir:

1. Xələfov Abuzər Alı oğlu - Bakı Dövlət Universiteti kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, tarix elmləri doktoru, professor;
2. Karatıqina Tatyana Fyodorovna - Moskva Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin müəllimi, pedaqoji elmlər doktoru, professor;
3. Allahverdiyev Bayram Vəli oğlu - Bakı Dövlət Universiteti kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının müdiri, tarix elmləri doktoru, professor;
4. Abdullayev Cəlal Mehdi oğlu - filologiya elmləri doktoru, professor;

5. Əhmədov Hüseyn Mustafa oğlu - pedaqoji elmlər doktoru, akademik;

6. Əliyev Zöhrab Hüseyn oğlu - pedaqoji elmlər namizədi, professor;

7. İsmayılov Xəlil İsmayıl oğlu - pedaqoji elmlər namizədi, dosent;

8. Kazımov Rasim Əhməd oğlu - pedaqoji elmlər namizədi, dosent;

9. Quliyev Sərdar Musa oğlu - pedaqoji elmlər doktoru, professor;

10. Muxtarova Nübar Muxtar qızı - BDU-nun pedaqogika kafedrasının müdiri, pedaqoji elmlər doktoru, professor;

11. Mustafayeva Rəfiqə Şakir qızı - pedaqoji elmlər doktoru, professor;

12. Mütəllibov Təhsin Mütəllib oğlu - filologiya elmləri doktoru, professor;

13. Namazov Qara Mustafa oğlu - BDU-nun filologiya fakültəsinin dekanı, filologiya elmləri doktoru, professor.

Bu əmrdə professor Abuzər Xələfov sədr kimi təsdiq olunmuşdur. Lakin o, dissertantın elmi rəhbəri olduğu üçün məktubla AAK-a müraciət edərək, sədrin dəyişdirilməsi məsələsini qaldırmışdır. AAK-ın göndərdiyi məktuba əsasən professor A.Xələfov yenidən BDU rektoruna müraciət etmiş və sədrlik səlahiyyətinin BDU-nun pedaqogika kafedrasının müdiri, professor Nübar Muxtarovaya həvalə olunmasını xahiş etmişdir. BDU rektorunun 28 noyabr 2004-cü il tarixli əmri ilə Birdəfəlik Dissertasiya Şurasının sədrlik səlahiyyəti professor Nübar Muxtarovaya həvalə edilmişdir.

Dissertasiya Şurasının ilk iclası 2003-cü il dekabrın 11-də keçirilmiş, dissertantın bütün sənədləri AAK-ın tələblərinə uyğun tərtib olunduğuna görə 3 nəfərdən ibarət (prof. S.M.Quliyev, prof. Z.H.Əliyev, dos. X.İ.İsmayılov) rəy komissiyası yaradılmışdır. Komissiya tədqiqat işini oxumuş, Şuranın 2004-cü il yanvarın 15-də keçirilən ikinci iclasında əsərə müsbət rəy vermiş, dissertasiyanın müdafiəyə layiq olduğu bir daha təsdiqlənmişdir.

Şura üzvlərindən hamısı bu günkü iclasda iştirak edir.

Sonra **Birdəfəlik Dissertasiya Şurasının elmi katibi, tarix elmləri doktoru, professor Bayram Allahverdiyev** dissertantın anket sənədləri ilə Şura üzvlərini tanış etdi. O dedi:

Knyaz Aslan (Knyaz İlyas oğlu Aslanov) 1960-cı ildə Gürcüstanın Dmanisi (Başkeçid) rayonunun Hamamlı kəndində fəhlə ailəsində anadan olmuşdur. 1979-cu ildə kənd orta məktəbini Qızıl medalı bitirmiş və məktəbdə işə götürülmüşdür. 1981-1983-cü illərdə Bakı Mədəni-Maarif Texnikumunda təhsil almış və oranı fərqlənmə diplomu ilə bitirərək, 1983-cü ildə Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq fakültəsinə daxil olmuşdur. Burada əla qiymətlərlə oxuduğuna və ali məktəbin ictimai həyatında fəallıq göstərdiyinə görə M.F.Axundov təqaüdünə layiq görülmüş, 1988-ci ildə ali təhsilini fərqlənmə diplomu ilə başa vurmuş və yüksək ixtisaslı gənc kitabxanaşünas-bibliograf kimi universitetin kitabxanaşünaslıq kafedrasında laborant vəzifəsində saxlanılmışdır. O, 1990-cı ildə BDU-nun aspiranturasının kitabxanaşünaslıq və bibliografiyaşünaslıq ixtisası üzrə əyani şöbəsi-

nə daxil olmuş, oranı 1993-cü ilin sonunda bitirmiş və kitabxanaşünaslıq kafedrasına müəllim vəzifəsinə işə götürülmüşdür. 1995-ci ildə isə baş müəllim vəzifəsinə seçilmişdir və bu gün də həmin vəzifədə səmərəli fəaliyyət göstərir. Knyaz Aslan 1994-1998-ci illərdə həm də BDU-nun jurnalistika fakültəsində qıyaçı təhsil almış və jurnalist ixtisasına yiyələnmişdir. O, respublikamızda istedadlı bir şair, publisist kimi çox yaxşı tanınır və müxtəlif illərdə poeziya, bədii tərcümə və jurnalistika sahəsində bir çox mükafatlara layiq görülmüşdür. Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin, Aşıqlar Birliyinin və Yazıçılar Birliyinin üzvüdür. Knyaz Aslan həm də Qarabağ müharibəsinin iştirakçısıdır, hərbi jurnalist kimi döyüş bölgələrində çox səmərəli fəaliyyət göstərmişdir, müharibə veteranıdır. Bütün bunlar sənədlərlə təsdiq olunur. 2003-cü ilin dekabrında Knyaz Aslan eyni zamanda kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin magistratura və elmi işlər üzrə dekan müavini vəzifəsinə təyin olunmuşdur.

Dissertantın elmi rəhbəri BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, əməkdar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Alı oğlu Xələfov; rəsmi oponentlər pedaqoji elmlər doktoru, professor Sərdar Musa oğlu Quliyev və pedaqoji elmlər namizədi, dosent Nadir İslam oğlu İsmayılov; aparıcı müəssisə Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının pedaqogika və psixologiya kafedrasındır.

Sonra **dissertant Knyaz Aslan** dissertasiya işi haqqında ümumi məlumat verdi. O dedi:

Şəxsiyyətin formalaşması problemi kompleks xarakter daşdığından bir çox elmlərin tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Konkret olaraq şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafına bədii ədəbiyyatın və incəsənətin təsiri məsələsinin bir sıra mühüm cəhətləri Azərbaycanda da müəyyən qədər işlənmiş, pedaqoqların, sosioloqların, psixoloqların, filosofların, ədəbiyyatşünasların orijinal tədqiqat əsərləri meydana gəlmişdir. Problemin ayrı-ayrı sahələrinin kitabxanaşünaslıq elmi baxımından araşdırılması da diqqətdən kənar qalmamış, bəzi elmi məqalələrdə və dissertasiyalarda həmin mövzuya bu və ya digər dərəcədə toxunulmuş, eyni zamanda bu mühüm problemin ayrıca tədqiq olunmasının vacibliyi vurğulanmışdır.

Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə və istisna edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Girişdə dissertasiyanın aktuallığı əsaslandırılır, mövzunun işlənilmə dərəcəsi təhlil edilir, tədqiqat işinin obyektı, predmeti, məqsədi, vəzifələri, metodologiyası müəyyənləşdirilir.

I fəsil "Şəxsiyyətin formalaşması problemi və mütaliə" adlanır. Burada qədim zamanlardan müasir dövrə kimi Azərbaycan mütəfəkkirlərinin kitab və mütaliə haqqında fikirləri seçilib sistemləşdirilmiş, onların həyat və fəaliyyətlərində, yetkin şəxsiyyət kimi formalaşmalarında kitab və mütaliənin rolu elmi cəhətdən əsaslandırılmaqla müəyyənləşdirilmişdir.

"Azərbaycan mütəfəkkirləri və kamil şəxsiyyət ideyası" yarım fəsilində ədəbiyyat klassiklərinin kamil insan yetişdirmək problemi ilə əlaqədar fikirləri təhlil edilmiş, tarixi baxımdan dəyərləndirilmiş, həmçinin müasir dövr üçün əhəmiyyəti qeyd edilmişdir. Gəldiyimiz elmi qənaətə görə, dahi söz ustalarımızın yetkin şəxsiyyət problemi ilə bağlı söylədikləri fikirlərin bir çoxu Azərbaycanın müstəqilliyi şəraitində bir sıra cəhətlərinə görə daha çox aktuallıq qazanmışdır.

"Oxucuların bədii qavrayışının inkişafı" adlanan 2-cü yarım fəsilə "bədii qavrayış termininin mahiyyəti haqqında məlumat verilir, müxtəlif yaş qrupuna mənsub olan oxucuların bədii qavrayışlarının inkişaf xüsusiyyətləri göstərilir. Burada bədii ədəbiyyatın insana təsir gücünün oxucuların bədii qavrayış qabiliyyətlərindən asılı olduğu nəzərə çarpdırılaraq vacib bir məsələ də qeyd edilmişdir ki, bu da müxtəlif oxucu qruplarının bədii qavrayış qabiliyyətlərinin inkişafı zəruriliyidir.

"Oxucuların estetik biliklərinin formalaşması" adlanan 3-cü yarım fəsilə estetik biliyin vacibliyi məsələsi təhlil olunur, mühüm elmi müddəalar formalaşdırılır və kitabxanaların bu istiqamətdəki fəaliyyəti müəyyən-ləşdirilir. Oxucuların estetik biliklərinin formalaşmasından danışılarkən incəsənət idrakının üç dərəcəsi fərqləndirilmiş, empirik dərəcə, tarixi-bədii (genetik) dərəcə, nəzəri, yaxud fəlsəfi-estetik dərəcə haqqında ətraflı məlumat verilmiş, onların hər biri bədii əsərlər prizmasından şərh edilmişdir.

"Oxucuların bədii zövqünün tərbiyəsi" adlanan 4-cü yarım fəsilə "bədii zövq" və ya "estetik zövq" anlayışlarının məzmunu açılır, görkəmli mütəxəssislərin bu problemlə bağlı fikirləri elmi süzgecdən keçirilir, gənc nəslin bədii zövqünün tərbiyəsinin müasir dövrdə xüsusi aktuallıq kəsb etdiyi vurğulanır. Burada həmçinin müxtəlif oxucu qruplarının, xüsusilə gənc nəslin bədii zövqünün inkişafı, formalaşması və tərbiyəsi məsələsi kitabxanaların qarşısında duran vacib vəzifə kimi qiymətləndirilmiş, estetik zövqün üç mənbəyi – təbiət gözəllikləri, insan gözəllikləri və sənət gözəllikləri haqqında ətraflı bəhs olunmuş, hər birinə aid konkret nümunələr gətirilmişdir. Eyni zamanda estetik zövq tərbiyəsi ilə məşğul olan kitabxanaçıların mühüm vəzifələri göstərilmiş, iş prosesində görək ola biləcək dəyərli tövsiyələr verilmişdir.

III fəsil "Kitabxanalarda bədii ədəbiyyatın təbliğinin müasir vəziyyəti və təkmilləşdirilməsi istiqamətləri" adlanır. Bu fəsilə F.Köçerli adına Azərbaycan Dövlət Uşaq Kitabxanasında, C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasında, Bakı Şəhər Mərkəzi Kitabxanasında, M.Ə.Sabir adına Bakı Şəhər Kütləvi Kitabxanasında son illərdə bədii ədəbiyyat fondunun formalaşması xüsusiyyətləri və oxucular arasında bədii əsərlərin təbliği barədə aydın təsvir yaradılmışdır.

"Bədii ədəbiyyat fondunun formalaşması xüsusiyyətləri" yarım fəsilində "kitabxana fondu" termininin məzmunu aydınlaşdırılır, kütləvi kitabxana fondlarının özəyini təşkil edən bədii ədəbiyyatın fəciyyəvi cəhətləri haqqında fakir yürüdülmür. Burada müxtəlif kitabxanaların son illərdəki

materialları əsasında bədii ədəbiyyatın fondlarda artma-azalma meylləri, kitab verilişinin vəziyyəti və s. barədə müqayisəli təhlil metodu ilə geniş araşdırma aparılır.

"Bədii ədəbiyyatın oxucuları və onların tipologiyası" adlanan yarım fəsilə ayrı-ayrı alimlərin yaratdıqları təsnifatlara nəzər salınır, onların təklif etdikləri tipologiyaların təhlili verilir, problemin indiyədək həll olunmadığı göstərilir və yeni model yaradılması istiqamətində müəyyən təkliflər irəli sürülür və yeni model təklif olunur.

"Bədii ədəbiyyatın təbliğinin forma və üsulları: nəzəriyyə və təcrübə" yarım fəsilində fərdi və kütləvi formalar haqqında geniş məlumat verilir, kitabxanaların təcrübəsində daha çox tətbiq edilən təbliğat üsullarının xüsusiyyətləri sadalanır, onların şəxsiyyətin formalaşmasına təsiri vurğulanır, həmçinin uğurlar və qüsurlar göstərilir, işi daha da canlandırmaq məqsədi ilə konkret tövsiyələr verilir.

"Bədii ədəbiyyatın təbliğində tövsiyə bibliografik və metodik vəsaitlər sisteminin rolu" adlanan yarım fəsilə bədii əsərlərin yayılmasında mühüm rol oynayan vəsaitlərin əhəmiyyəti aydınlaşdırılır. Burada mövcud bibliografik və metodik nəşrlərin təhlili verilir, onlardan səmərəli istifadənin üsulları göstərilir.

"Bədii ədəbiyyatın təbliği üsullarının təkmilləşdirilməsi yolları" adlanan yarım fəsilə cəmiyyətin informasişlaşdırılması prosesində bədii ədəbiyyatın və incəsənətin yeri müəyyənləşdirilir, kitabxanalarda onların təbliğinin optimallaşdırılması üçün konkret tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruriliyi vurğulanır və gənc nəslin tərbiyəsinə səmərəli təsir göstərmək məqsədi ilə bir sıra tövsiyələr irəli sürülür. Bədii ədəbiyyatın təbliği sahəsində qazanılmış uğurları inkar etmədən demək lazımdır ki, əhalinin bir hissəsinin müəyyən səbəblər üzündən kitabxanadan və mütaliədən uzaq düşməsi kəskin problem yaradır. Dünyanın inkişaf etmiş dövlətlərini belə qorxuya salan bu problem ölkədə baş verən ictimai-siyasi və sosial-iqtisadi hadisələrdən asılı olan, onların səviyyəsinə uyğun şəkildə dəyişən mürəkkəb funksional savadsızlıq təhlükəsinin meydana çıxması ilə bağlıdır.

Nəticədə tədqiqata yekun vurulur, gənc nəslin yetkin şəxsiyyətlər kimi formalaşmasına bədii ədəbiyyatın təsirini daha da artırmaq, kitabxanaların bu sahədə fəaliyyətini gücləndirmək üçün təkliflər və tövsiyələr verilir.

Sonra **dissertant Knyaz Aslan** dissertasiya işi haqqında Şura üzvlərinin suallarını cavablandırdı.

Dissertasiya işinin avtoreferatına göndərilmiş əlavə rəylərlə **elmi katib, professor Bayram Allahverdiyev** Şura üzvlərini tanış etdi. O dedi ki, Knyaz Aslanın dissertasiya işinin avtoreferatına 4 rəy daxil olmuşdur. Rəylərin hamısı müsbətdir.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, hörmətli ağsaq-qalımız Kamal Talıbzadənin rəyində heç bir irad göstərilmir, yalnız tövsiyə edilir ki, dissertasiyada veilən təkliflər kitabxanalarda, nəşriyyatlarda nəzərə alınmalı, bədii ədəbiyyatın təbliği prosesi həmişə diqqətdə saxlanılmalı-

dır. Eyni zamanda akademik təklif edir ki, bu gərəkli əsər monoqrafiya şəklində nəşr edilsin.

Azərbaycan MEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun şöbə müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor Vaqif Arzumanlının rəyi də müsbətdir. O da dissertasiyanın yüksək səviyyədə yazıldığını vurğulayır.

Növbəti rəy Xəzər Universitetinin humanitar elmlər fakültəsinin dekanı, filologiya elmləri doktoru, professor Əfqan Abdullayevdən alınmışdır. O, bütövlükdə tədqiqat işini yüksək dəyərləndirmiş, irad göstərməmişdir.

Dördüncü rəyi M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının direktoru, əməkdar mədəniyyət işçisi Leyla Qafurova vermiş və Knyaz Aslanın dissertasiyasının müasir dövr üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini nəzərə çatdırmışdır. O, bir mütəxəssis kimi tövsiyə edir ki, dissertasiya işinin nəticəsində dissertantın ümumiləşdirdiyi təkliflər kitabxanalarda hökmən tətbiqini tapmalıdır.

Bütün rəylərdə avtoreferatın Ali Attestasiya Komissiyasının tələblərinə cavab verdiyi və dissertasiya işinin müəllifinin pedaqoji elmlər namizədi alimlik dərəcəsi almağa tam layiq olduğu vurğulanır.

Sonra **dissertant Knyaz Aslan** aparıcı müəssisənin rəyindəki iradlara cavab verdi.

Rəsmi opponetlər – pedaqoji elmlər doktoru, professor Sərdar Quliyev və pedaqoji elmlər namizədi, dosent Nədir İsmayilov çıxışlarında dissertasiya işini təhlil etdilər, onu müasir dövr üçün əhəmiyyətli bir iş kimi dəyərləndirdilər, müəllifin bu əsərə görə pedaqoji elmlər namizədi alimlik dərəcəsi almağa layiq olduğunu vurğuladılar.

Sonra **Birdəfəlik Dissertasiya Şurasının üzvlərindən professor Abuzər Xələfov, akademik Hüseyn Əhmədov, professor Rəfiqə Mustafayeva, professor Tatyana Karatigina, professor Qara Namazov, professor Cəlal Abdullayev, dosent Rasim Kazımov, dəvət olunmuş mütəxəssislərdən professor Camal Mustafayev, professor Hamlet İsaخانlı, professor Vaqif Arzumanlı, dosent Səhib Rzayev, dosent Əşrəf Xələfov** çıxış edərək dissertasiya işini yüksək qiymətləndirdilər.

Dissertasiya işi gizli səsverməyə buraxıldı. Fasilədən sonra **hesablayıcı komissiyanın sədri, professor Qara Namazov** g zli səsvermənin nəticələri ilə Şura üzvlərini tanış etdi. O dedi ki, Birdəfəlik Dissertasiya Şurasının 13 üzvünün hamısı bugünkü müdafiədə iştirak etmiş, hamısı Knyaz İlyas oğlu Aslanovun lehinə səs vermiş, yəni onun pedaqoji elmlər namizədi alimlik dərəcəsinə layiq görülməsini məqsəduyğun saymışdır.

Axırda **dissertant Knyaz Aslan** yekun sözü ilə çıxış edərək, uzun illik zəhmətini yüksək qiymətləndirən qayğıkeş insanlara, ilk növbədə elmi rəhbəri, professor Abuzər Xələfova, Şuranın bütün üzvlərinə, dissertasiya işi haqqında xoş sözlər söyləyən rəsmi opponetlərə, aparıcı müəssisənin kollektivinə, dissertasiyanın avtoreferatına rəy göndərmiş mütəxəssislərə, burada çıxış etmiş alimlərə və bu elmi məclisə tərif gətirərək ona mənəvi dayaq olmuş bütün qonaqlara öz səmimi minnətdarlıq duyğularını bildirdi.

Dissertantın elmi rəhbəri - Şura üzvü, əməkdar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor ABUZƏR XƏLƏFOV:

Mən Knyaz Aslanın dissertasiya işi haqqında çox geniş rəy yazmışam. Həmin rəy dissertantın şəxsi işinə əlavə edilib. Bununla yanaşı mən dissertasiya işinin müəllifi, bugünkü müdafiənin səbəbkarı, dissertant haqqında fikirlərimi sizə nəzərinizə çatdırmaq istədim.

Birincisi, mövzunun aktuallığı barədə. Bədii ədəbiyyatın şəxsiyyətin formalaşmasında rol problemi dünya elmi ədəbiyyatında araşdırılmış və sübuta yetirilmişdir. Bunu təzədən sübut etməyə ehtiyac yoxdur. Ancaq bu dissertasiya işinin əhəmiyyəti ondadır ki, bədii ədəbiyyatın insanın formalaşmasına təsiri məsələsi kitabxanalarda necə yerinə yetirildiyini meydana çıxarır. Əsas məsələ budur. Mən sizin hər birinizə ürəkəçikliyi ilə demək istəyirəm ki, bu gün elmə gələn dissertantın yüksək elmi və ümumi dünya-görüşə malik olması, yaxşı ədəbiyyatçı, yaxşı şair, yaxşı yazıçı səviyyəsində insan kimi püxtə aşması bu problemi həll etməyə çox böyük imkan verir. Mən də çox razı qalmışam ki, belə bir mövzunu tapıb yeni təfəkkürlü bir mütəxəssisə verməyi bacarmışam. Bu, çox mühüm məsələdir. Çünki bu gün müstəqil Azərbaycan üçün, bütün cəmiyyət üçün yüksək səviyyəli insanlar yetişdirilməlidir.

Sosializm dövründə Bakıda yeni insanın formalaşdırılması, yeni insanın yetişdirilməsi məsələsinə, şəxsiyyətin mənəvi tərbiyəsinə həsr olunmuş böyük konfranslar keçirilirdi. İndi bizim müstəqil dövlətimiz, müstəqil dövlətçiliyimiz var. Bizim indiki insanlar keçmiş üzəndən "beynəlmilətçi" insanlar deyil. Biz o zaman insanları necə tərbiyə edirdik? İndi həmin tələblər yoxdur. Görək biz vətəndaşlarımızı milli ideologiya ruhunda, milli mənəvi dəyərlər ruhunda tərbiyə edək.

Milli ideologiyanın bünövrəsi çox qədimlərdən keçib gəlir, folklorumuzdan başlayır, klassiklərimizdən bu günə qədər davam edir. İndiki dövrdə müasir insanı tərbiyə edəndə nəyi və necə tövsiyə etmək lazımdır? Bu mühüm prosesi necə aparmaq lazımdır? Kitabxanaları necə formalaşdırmaq lazımdır? Bəşəriyyət artıq sübut edib ki, kompüter texnikası nə qədər inkişaf etsə də kitabsız cəmiyyət olmayıb və olmayacaqdır. Yazıcsız cəmiyyət olmayıb və olmayacaqdır. Bütün tərbiyə prosesi buradan keçir. Ona görə də görək bizim millətimiz bugünkü milli ideologiyamıza, milli mentalitetimizə uyğun ədəbiyyatı təbliğ etməyi bacarsın. Bunun üçün daha lazımlı, daha vacib bədii ədəbiyyat nümunələrini məqsədmüvafiq şəkildə seçmək lazımdır. Ona görə də Knyaz müəllim öz əsərində birinci növbədə kitabxanaların fondunun formalaşmasını nəzəri cəhətdən əsaslandırıb. Gəlin açıq danışaq. İndiki zamanda kimin pulu varsa, çox səviyyəsiz bədii əsərlər, şəhər çap etdirir və onu yüksək səviyyədə təqdim edir. Ancaq mən bir

oxucu kimi, bir mütəxəssis kimi deyirəm ki, belə kitabları kitabxana fonduna daxil etmək lazım deyil. Çünki belə mənasız və məzmunuz kitablar xalqımıza xeyir vermir. Məhz buna görə də hörmətli prezidentimiz İlham Əliyev bu yaxınlarda klassik ədəbiyyatımızın latın qrafikasında çap olunması haqqında sərəncam verdi. Azərbaycan klassik ədəbiyyatı hazırda cəmiyyətimizdə yeni insanın – yeni milli ideologiyaya malik, milli ruha malik insanın formalaşmasında böyük rol oynayan mühüm bir vasitədir. Lakin kitabxanalarımızda həmin ədəbiyyat yoxdur. Yeni nəsil kiril əlifbasını oxuya bilmədiyinə görə kitabxanalarımızın fonduna müntəzəm olaraq mütləq latın qrafikası ilə yazılmış kitablar daxil edilməlidir. Bu vacib məsələni dissertant tədqiqat işində çox yüksək səviyyədə açıb.

Bu dissertasiya işi bütün Azərbaycan kitabxanaçılarının stolüstü kitabına çevrilməlidir. Burada irəli sürülən nəzəri müddəalar təcrübəyə təbiiq olunmalı və Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində bu tədqiqatı gələcəyin kitabxanaçıları olan tələbələr öyrənməlidirlər. Bu problemin əhəmiyyəti budur. Bunun birinci hissəsi bizim pedaqoqlarımız, filoloqlarımız, tarixçilərimiz, tərbiyə sahəsinin bütün mütəxəssisləri tərəfindən əsaslandırılıb. İkinci hissə isə ancaq Knyaz Aslanın gətirdiyi elmi yenilik əsasında həyata keçirilib. Bu cür tədqiqata respublikamızda çox böyük ehtiyac var.

Hörmətli iclas iştirakçıları! Hər birinizə bir daha açıq-rəklə deyirəm ki, bizim kitabxanaşünaslıq elminə çox güclü, ağıllı, cəsarətli bir elmi işçi - mütəxəssis gəlir, gözəl bir insan, istedadlı bir şair və yüksək zövqlü bir şəxsiyyət gəlir.

Rəsmi opponent - Şura üzvü, pedaqoji elmlər doktoru, professor SƏRDAR QULİYEV:

BDU-nun kollektivi bir qayda olaraq müzakirəyə yüksək səviyyəli dissertasiya işləri təqdim edir. Mən Abuzər müəllimə öz təşəkkürümü bildirmək istəyirəm ki, onun seçib yetişdirdiyi dissertantların müdafiəyə təqdim etdikləri tədqiqat işləri özlərinin yeniliyi, elmiliyi, orijinallığı və əhəmiyyəti baxımından fərqlənir. Bu mənada bugünkü dissertantdan və dissertasiya müdafiəsindən biz çox razı qalırıq.

Mən mətbuatda Knyaz Aslanın imzasına çox rast gəlmişəm. Bu dissertasiya işi mənə rəyə veriləndən sonra Knyaz müəllimə zəng vurub soruşdum ki, burada ad-familiyanız "Knyaz İlyas oğlu Aslanov" şəklində verilib, ədəbiyyat siyahısında da Knyaz Aslanın xeyli əsərinin adı göstərilib. Həmin Knyaz Aslan sizsinizmi? O cavab verdi ki, bəli, mənəm, mətbuatda bu imza ilə çıxış edirəm. Knyaz müəllimin bugünkü çıxışı da əsl mənada Aslan çıxışı oldu. Knyaz Aslan yüksək səviyyədə, yüksək məntiqlə dissertasiyanın mahiyyət və məzmununu özünəməxsus dillə çox yüksək şəkildə açıqladı.

Mən yazılı rəyimdə bəzi iradlarımı, daha doğrusu, arzularımı söyləmişəm. Əslində bunlara irad kimi baxmaq bir az insafsızlıq olar, çünki əsər

yüksək səviyyəli tədqiqat işidir. Mənim fikrimcə, Knyaz Aslanın dissertasiyası faydalı tədqiqat işidir. Onun namizədlik diplomunu elə Dissertasiya Şurasındaca vermək olardı.

Rəsmi opponent - pedaqoji elmlər namizədi, dosent NADİR İSMAYİLOV:

Doğrudan da bu günkü sessiyada çox ciddi bir problem müzakirə olunur. Bu əsər Knyaz Aslanovun onun uzun illər apardığı tədqiqatların uğurlu nəticəsidir. 2004-cü ilin yanvar ayında Azərbaycan prezidentinin imzaladığı sərəncam əsliində Knyaz Aslanovun aldığı elmi nəticələrin təcrübədə təbiiq istiqamətində, həyata vəsiqə alması yolunda yaşıl işıq yandırır. Çünki, birincisi, burda bədii ədəbiyyatın latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərinin həyata keçiri məsində, kiril əlifbasında olan klassik ədəbiyyatın, ən mühüm, dünya əhəmiyyətli əsərlərin kütləvi nəşrindən söhbət gedir. İkincisi, bu qiymətli ədəbi əsərlərin kitabxanaların fondlarına daxil olması mexanizmi göstərilir. Üçüncüsü, bu nəşrlərin kitabxanalara daxil edilməsinin maliyyə resursları müəyyən edilir. Nazirlər Kabinetinə tapşırırlar ki, həmin əsərlərin kitabxanaların fondlarına daxil olmasını təmin etsin. Bu baxımdan bu yüksək səviyyəli dissertasiyanı ən aktual tədqiqat işlərindən biri hesab edirəm və prezidentin sərəncamı ilə səsleşən bu tədqiqat işini nəzərdə tutulan tədbirlərin həyata keçirilməsə istiqamətində rəsmi dövlət sənədi kimi qiymətləndirirəm.

Dissertasiyanın fəlsəfəsi, yeni arxitekturası da çox orijinaldır. O, təkcə kitabxanaşünaslığın təməl prinsipləri ilə deyil, bütövlükdə fəlsəfə, psixologiya, pedaqogika, sciologiya elmlərinin qovşağında baxılan bir əsərdir. Burada yazıçı, kitab, kitabxana və şəxsiyyət problemi ustalıqla kitabxanaşünaslıq müstəvisinə gətirilib və dissertant bütün bu mühüm məsələləri lazımi şəkildə əhatə etməyi bacarıb.

Bütövlükdə Knyaz Aslanovun dissertasiya işi yüksək səviyyəli bir əsərdir, o, AAK-ın qarşıya qoyduğu bütün tələblərə cavab verir.

Şura üzvü, akademik HÜSEYN ƏHMƏDOV:

Bu gün müzakirəyə çıxarılmış dissertasiya işi çox mühüm problemlərdən birinə həsr olunmuşdur. Mövzunun aktuallığı ondadır ki, alim kitabxanada yetişir. Çox təəssüf ki, bu gün müxtəlif elm sahələrində çalışan gənclərimizin bir qismi kitabdan, mütləq uzaq düşüb. Biz pedaqoji elm sahəsi ilə əlaqədarıq. Sorğu əsasında müəyyənləşdirmişik ki, bu gün bəzi dissertantlar, aspirantlar heç M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanasını tanımırlar. Bu, çox dərin söhbətdir. Ona görə də çalışmaq lazımdır ki, aspirantlar, dissertantlar elmi tədqiqat apararkən kitabxanalarda işləsinlər. Kitabxana məsələsi çox mühüm məsələlərdən biridir. Bu sahədə kadr hazırlığı çox mühüm işdir. Buna kömək etmək bizim borcumuzdur. Çünki biz kadrı başqa yerdən gətirməli deyilik. Biz kadrları öz gənclərimiz arasında yetişdirməliyik, yetişən kadrlara da düzgün istiqamət verməliyik.

Bir faktı qeyd edim ki, N.Nərimanov 1919-cu ildə Həştərxanda maarif komissarı vəzifəsində çalışırdı. O, qısamüddətli kurslar açıb, yerli kadrlar hazırlayırdı. N.Nərimanov deyirdi ki, kadrları öz xalqımızın içərisində yetişdirməliyik. Bu, məsələnin bir tərəfidir. İkincisi, məsələ bundadır ki, Knyaz Aslanın tədqiq etdiyi problemin özü böyük problemdir. ümumi dünyagörüşün formalaşdırılmasında, elmi dünyagörüşün formalaşdırılmasında, gənclərimizin müstəqillik ruhunda tərbiyələndirilməsində, vətənpərvərlik, mənəvi saflıq, əxlaqi-mənəvi dəyərlər ruhunda yetişdirilməsində kitabxanaların rolu böyükdür. Amma çox təəssüf ki, bu məsələ diqqət mərkəzindən kənar qalır.

Bu gün Azərbaycanımız, dövlətimiz çox qüvvətli, çox qüdrətli, iqtisadi cəhətdən xeyli inkişaf etmişdir. Neftimiz də var, pambığımız da. Lakin bizim ən başlıca xəzinəmiz gənclərdir. Gənclərin inkişafına xüsusi fikir vermək lazımdır. Hazırda gənclərin inkişafı düzgün getmir. Bu mühüm məsələ nəzarətdən kənar qalmamalıdır.

Abuzər müəllimin elmi rəhbərliyi ilə hazırlanmış hazırkı dissertasiyaya bu mənada böyük əhəmiyyət verirəm. Gələcəkdə də biz bu sahəyə diqqət gücləndirməliyik.

Bir məsələni də qeyd etmək istədim. Biz namizədlik dissertasiyası müdafiə edəndə ağısaqqallarımızın hamısından məsləhət alırdıq. İndi isə çox qərribə vəziyyət yaranıb. Azərbaycanda namizədlik dissertasiyası müdafiə edən gənclər tanınmış mütəxəssislərdən geniş məsləhət almırlar.

Bu gün elmimizə Knyaz Aslanın simasında yetişmiş, yetkin bir oğlan gəlir. Onun dissertasiya işini yüksək qiymətləndirirəm. Mən buna çox seviniyəm, fəxr edirəm, ona uğurlar arzulayıram. Belə istedadlı cavanlara, belə qabiliyyətli gənclərə bizim çox ehtiyacımız var.

Şura üzvü, pedaqoji elmlər doktoru, professor RƏFIQƏ MUSTAFAYEVA:

Mən bu gün dissertasiya müdafiəsinin müzakirəsinə yığıldığımız Knyaz müəllim haqqında bir neçə kəlmə söz demək istəyirəm. Mən onunla ilk dəfə bizim Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun pedaqogika kafedrasına gələndə tanış olmuşam. Mən Knyaz müəllimi ilk dəfə görəndə sevindim ki, nə yaxşı gənclərimizin arasında elmə can atan, alimlərə hörmət eləyən, onların qarşısında ədəb-ərkanla dayanan belə gözəl bir insan yetişir. Onun püxtələşməsində görkəmli alimimiz, dissertantın elmi rəhbəri, hörmətli professorumuz Abuzər Xələfovun böyük rolu var. Mən özüm də Bakı Dövlət Universitetinin yetirməliyəm və bununla fəxr edirəm.

Knyaz Aslanın dissertasiya işi yüksək səviyyədə yazılmış bir əsərdir. Onun tədqiqatı AAK-ın bütün tələblərinə cavab verir.

Üzümü Knyaz müəllimə tuturam: Bizim çox savadlı, qabiliyyətli, öz fənnini sevə-sevə tədris edən şöhrətli müəllimlərimiz var və siz onların fəaliyyətini də təqdir etməlisiniz. Mən şəxsən sizi canlı nümunə hesab edirəm. Siz hər hansı bir məktəbə getsəniz, şagirdlər sizi Qarabağ mü-

haribəsinin iştirakçısı kimi göz üstündə saxlayarlar, uşaqlar sizdən nümunə götürürlər. Müəllimlər gedib döyüşçü axtarmaz, elə sizi döyüşçü kimi öz şagirdlərinə təqdim edər. Mən xahiş edirəm elə bu gündən sonra siz məktəblərə gedin, təbliğat aparın. Siz kütləvi kitabxanalardan öncə, məktəb kitabxanalarına getməli, orada iş aparılmalıdır. Mən sizə inanıram.

Mən inanıram ki, Knyaz Aslan gələcəkdə çox gözəl bir kitabxanaşünas alim kimi yetişəcək, püxtələşəcək və öz elmi rəhbərinin səviyyəsinə qədər yüksələcək. Mən ona bu işdə uğur diləyirəm. Mən belə yüksək səviyyəli bir mütəxəssis yetişdirə bildiyinə görə universitet kollektivini və kitabxanaşünaslıq kafedrasını təbrik edirəm. Çox sağ olun!

Şura üzvü, pedaqoji elmlər doktoru, профессор ТАТЯНА КАРАТИГИНА:

Прежде всего я хочу сказать о том, что всех вас приветствует руководство Российской Государственной Библиотеки, бывшей библиотеки имени Ленина. Недавно эта библиотека отметила свой большой юбилей - 170 лет со дня основания. Незадолго до этого юбилея библиотека открыла «Зал восточной литературы», где имеется и литература на азербайджанском языке. Интересен тот факт, что данный зал открыт именно в том здании, где в 1930 году по решению Крупской был открыт первый и долгое время единственный специальный ВУЗ, который готовил кадры профессионалов для библиотеки. Только спустя 5 лет он изменил место своего пребывания и находится сейчас в одном из районов города Москвы. Так что можете себе представить, что вот этот прекрасный зал восточной литературы, находящийся в прекрасном здании содержит и вашу национальную литературу.

Кроме того, я хотела бы выразить глубокое удовлетворение тем фактом, что сегодня здесь присутствует с нашим диссертантом, героем торжества наш многоуважаемый Абузар Алиевич Халафов, который подготовил очередного ученого, вышедшего сегодня на защиту. У Абузар Халафова сегодня очередной своеобразный праздник. Дело в том, что Абузар Халафов является академиком Международной Академии Информатизации, которая 1 марта будет отмечать 10 лет со дня своего основания. На днях в отделении информатизации Российской библиотеки вышел специальный сборник, посвященный этому событию. В этом сборнике мы видим, что данное отделение библиотеки составило список членов Международной Академии Информатизации. Бюро объединило 60 персональных членов академии, из них - 30 ученых действительных членов академии. И вот из этих 30 действительных членов академии на первом месте находится профессор Абузар Халафов. Среди членов академии, признанными мировым профессио-

нальным сообществом ученых, на первом месте стоит ученый из Азербайджана Абузар Алиевич Халафов.

Я скажу несколько слов по поводу диссертации, которую мы обсуждаем сегодня. Я бы хотела сделать по данному вопросу несколько выводов и с ними вас ознакомить. Но прежде всего я должна отметить, что данная диссертация, которая написана талантливым соискателем Князем Асланом, входит в число выполненных диссертационных работ под руководством профессора Абузара Халафова.

Первый вывод. Данная диссертация как бы продолжает изучение вопросов, синтезируя накопленный опыт и органически входит в круг тех исследований, которые уже были сделаны.

Вывод второй заключается в следующем: данная диссертация заняла свою нишу, она изучила, раскрыла вопросы, которые ранее не поднимались диссертантами. Но я, все-таки позволю себе еще раз повторить: было бы замечательно, если бы диссертант придерживался международной терминологии. Есть слово – публичные библиотеки, ЮНЕСКО это признает, есть слово – научные библиотеки и, наверное, была бы более корректно выразиться так, чтобы не обидеть ни ту, ни другую стороны и быть максимально справедливым. Было бы более справедливо и правильно сказать об универсальных крупных библиотеках Азербайджана. Да, тогда бы это утверждение звучало бы корректно. Тем не менее, рассматривая и выдвигая этот тезис, еще раз повторяю, что данный диссертант занял свою нишу, он сделал то, что ранее его предшественники не делали, что является основным требованием признания диссертации состоявшимся научным трудом.

Третий вывод. Достоинство диссертации состоит в том, что диссертации не констатирует конкретные факты, не перечисляет эти факты, не дает сумму каких-то примеров. Диссертация объясняет почему то или иное событие произошло, что явилось причиной, данного события и т.д. Вот это очень важный момент. Автор выступает с философских позиций, ищет причину, он показывает следствия, которые эта причина порождает. Он говорит, как разрешить противоречия. Мне хотелось отметить, что в данной диссертации очень сильна методология диссертанта. Он использовал все достижения мировой философской мысли, работа ориентирована на приоритет общих человеческих ценностей. В этом заключается основная ценность данной диссертации. Князь Аслан в своей работе очень умело применил основные законы, принципы и категории философской науки. Это говорит о высоком уровне научного мышления диссертанта.

Четвертый вывод состоит в том, что данные исследования очень актуальны по тематике.

Далее, уважаемый академик Гусейн Азмедов в своем замечательном выступлении очень правильно отметил, что будущее людей определяет молодежь. Я совершенно с ним солидарна. А русский педагог Макаренко вообще говорил, что воспитывал молодежь, детей, мы воспитываем будущее нации. И действительно, книга играет в этом воспитании ведущую роль и те положения, которые выдвигает диссертант, тоже способствуют тому, чтобы молодежь была готова к решению тех задач, которые стоят перед нацией. И мне кажется, что в данном случае очень правильно было бы вспомнить слова Пушкина, которые он сказал в "Капитанской дочке", где так сказать, рассматривается как исторической фэн история Пугачевского бунта. Он сказал следующее: «Лучшее и простейшее изменение сути дел, которое происходит от улучшения нравов, без всяких сильных потрясений.»

И вот в этом – мотив всей этой работы. И мне кажется это чрезвычайно важно.

И наконец, последний вывод. Работа эта видится очень интересной, перспективной на сегодняшнем фоне решения задач в организации общества, создании глобального общества. Понятно, что один из важных путей создания этого общества – это диалог культуры, диалог не технологий, не техники, диалог не соревнования в области каких-то проделанных научно-технических открытий, а диалог культур, который дает взаимопонимание отождествления себя с другими народами по пути к прогрессу. Автор довольно хорошо показывает следующие моменты. Действительно главные задачи видятся ему в нахождении того узкого пути между глобализацией и сохранения в нем активной индивидуальной личности.

Мне бы хотелось в конце заключения сказать о том, что вчера мы посетили с хорошими друзьями замечательный музей Сергея Есенина в окрестностях Баку – в поселке Мардакани. Есенин в начале XX века говорил азербайджанским друзьям, что я ваш брат, а я говорю, что я ваша сестра из Севера. И мне кажется, что объединение людей, их согласие душевное – наверное единственный путь, который может привести народы к миру, пониманию, взаимопомощи, согласию и т.д.

Я полностью разделяю мнение своих уважаемых коллег и считаю, что автор диссертации Князь Аслан достоин присуждения ему ученой степени кандидата педагогических наук.

Спасибо за внимание.

Şura üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor QARA NAMAZOV:

İmzası mətbuatın hər birinə çox yaxşı tanış olan Knyaz Aslanın dissertasiya işi çox gərəklı bir mövzuya həsr olunub. Müəllif bu sanballı

elmi-tədqiqat əsəri ilə bir daha sübuta yetirir ki, o, həm yaxşı şair, həm yaxşı jurnalist, həm də yaxşı araşdırıcıdır. Bəlkə də bu mövzu başqa tədqiqatçının qələmindən bu cür canlı, əhatəli, səviyyəli çıxmazdı, lakin Knyaz Aslanın şəxsiyyəti və istedadı bu əsərin çox yüksək səviyyədə meydana gəlməsində mühüm rol oynayıb. O, alimlər cərgəsinə qoşulmağa çoxdan layiq olan bir mütəxəssisdır.

Şura üzvü, filologiya elmləri doktoru, professor CƏLAL ABDULLAYEV:

Knyaz Aslan bu gün cəmiyyətdə hamını düşündürən, hamını narahat edən bir problemi çox yüksək səviyyədə tədqiq etmişdir. Onun dissertasiya işi şəxsiyyətin formalaşması istiqamətində sosial qurumların həyata keçirdiyi məqsədyönlü tədbirləri elmi şəkildə ümumiləşdirməkdən başqa, gələcək üçün müəyyən konsepsiyamı da özündə əks etdirir. Knyaz Aslan çox yetkin, qabiliyyətli, zəngin mənəviyyətli bir ziyalıdır. Əslində o, alim adını bu günə qədər dərc etdirdiyi çoxsaylı elmi məqalələri və ədəbi-bədii yazıları ilə qazanmışdır.

Şura üzvü, pedaqoji elmlər namizədi, dosent RASİM KAZIMOV:

Bir həmkar kimi, bir mütəxəssis kimi demək istəyirəm ki, dissertant 12 il ərzində topladığı təcrübəni öz əsərində çox cəzəl şəkildə ümumiləşdirə bilib. O, girişdə dissertasiya işində əsasən 4 kitabxananın iş təcrübəsindən istifadə etdiyini vurğulasa da, elmi tədqiqatın həmin kitabxanaların materialları əsasında yazıldığını qeyd etsə də əslində Mədəniyyət Nazirliyi sistemindəki 4 min kütləvi kitabxananın kitab fondlarının tərkibini açıb, bədii ədəbiyyat fondunun tematik təhlilini verib. Bu onu göstərir ki, Knyaz müəllim respublika miqyasındakı bütün kütləvi kitabxanaların fondunu ümumiləşdirməyi bacarıb. Ən maraqlısı odur ki, dissertantın müəyyənləşdirdiyinə görə son dövrlərdə nəşr olunan kitabların çox faizi kitabxanalara gəlmir. Əlbəttə, yaxşı kitab da, pis kitab da bizim mənəvi irsimizdir. Ona görə də biz onları öyrənməliyik, gələcək nəsillər üçün saxlamalıyıq.

Yaxşı olar ki, Knyaz müəllim kitabxanaların tələbatı əsasında hansı bədii kitabların latın qrafikasında nəşr olunmasının zəruriliyi haqqında bir konsepsiya irəli sürsün. Bu, həm nəşriyyatlar, həm kitabxanalar, həm də oxucular üçün çox faydalı olar.

Bütövlükdə Knyaz Aslanın dissertasiya işi kami bir əsərdir və onun müəllifi çoxdan alim adı almağa layiqdir.

QONAQLARIN ÇIXIŞLARINDAN SEÇMƏLƏR

Xəzər Universitetinin rektoru, professor HAMLET İSAXANLI:

Şəxsiyyətin formalaşması əslində psixologiya elminin obyektidir. Şəxsiyyətin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolu isə mövzunu, şübhəsiz, pedaqogikaya bağlayır. Mövzu əslində çox genişdir. Bədii ədəbiyyatın in-

sana təsiri kitabxana, məktəb, kütləvi informasiya vasitələri və İnternet vasitəsilə həyata keçirilir. Fikrimcə, İnterneti kitaba və kitabxanaya qarşı qoymaq düzgün deyil. Çünki İnternet kitabxanasının bir hissəsidir.

Əslində bədii ədəbiyyat şəxsiyyət vasitəsilə millətin təşəkkülünə, milli şüurunun inkişafına təsir göstərir. Bu da məsələnin çox böyük aktuallığını göstərir.

Son zamanlar Qərbdə «mədəni imperializm» anlayışı geniş yayılıb. XX əsrdə «mədəni imperializm», yeni mədəniyyəti, həyat tərziyi başqa ölkələrə yeritmək siyasəti özünü göstərir. Buna qarşı bədii ədəbiyyat durur. Bədii ədəbiyyat kimi xalqın kimliyini, onun keçmişini təsvir edən ikinci bir vasitə yoxdur.

Abuzər müəllimə və onun yetişdirməsi Knyaz müəllimə təşəkkür edirik ki, bu mövzunu tədqiqat obyektinə çeviriblər.

Knyaz Aslan uzun müddətdir ki, Xəzər Universitetində də işləyir. Çalışdığı sahə də mövzusu ilə bağlıdır. O, «Xəzər Xəbər» jurnalının baş redaktor müavini, Azərbaycan ədəbiyyatından da dərslər deyir.

Şəxsiyyətin formalaşmasından söhbət açan şəxsin özünün güclü şəxsiyyəti və mənəviyyəti olmalıdır. Knyaz Aslanın yazısı, şəxsiyyəti bizə məlumdur. Onun bu mövzunu yazmağa və alim adı almağa kifayət qədər haqqı çatır.

Əməkdar elm xadimi, professor CAMAL MUSTAFAYEV:

Kitab, kitabxana haqqında danışmağa mənəm də mənəvi haqqım var. Mütaliə nədir? Ən yaxşı təhsil özüntəhsildir. Mən hələ Moskvada təhsil aldığım illərdə ömrümü Moskvanın kitabxanalarında keçirmişəm. Lenin adına SSRİ Dövlət Kitabxanasının əməkdar oxucusu adını qazanmışam. O vaxt mənəm fəal oxucu kimi kinrjurnala da çəkmişdilər.

Fransız filosofu Helvetsi deyirdi ki, biz kitabları dostlar kimi seçirik. Kitabı seçmək özünə mənəvi ömür həmdəmi seçməkdir. Başqa bir filosof isə deyib ki, sən hansı kitabları oxuduğunu mənə söylə, mən sənə necə adam olduğunu deyim.

Kitabın mənəvi tərbiyədəki əhəmiyyətindən yazan Knyaz müəllim mövzunun öhdəsindən gəlib, maraqlı və gözəl tədqiqat əsəri yazıb.

Bir neçə cəhətə diqqətinizi cəkmək istəyirəm.

Knyaz Aslan mənəm ən yaxşı tələbələrimdən olub. O vaxtlar da biz ədəbi məclislərdə, şair və yazıçılarla keçirilən görüşlərdə tez-tez görüşürdük, ədəbiyyatımızın keçmiş, bu günü və gələcəyi haqqında geniş fikir mübadiləsi aparırdıq.

Bir neçə il əvvəl mən Knyaz Aslan haqqında «Qəlb gözəlliyi» adlı məqalə yazmışam. Platondan da epiqraf gətirmişəm: «Yaxşı insan qəlb gözəl olandır». Knyaz Aslanın qəlb gözəldir, şəxsiyyəti gözəldir və mənəvi tərbiyədən yazmağa tamamilə haqqı var. Knyaz Aslan kimi alimin elmə gəlməsi bizi çox sevindirir. Mən Dissertasiya Şurasının üzvü olmasam da, Knyaza ürəkdən səs verirəm, ona uğurlar arzulayıram. Knyaz

Aslana namizədlik azdır, icazə versələr, doktorluq dərəcəsinə də layiq görmək olar.

Filologiya elmləri doktoru, professor VAQIF ARZUMANLI:

Kitab və kitabxana mədəniyyəti haqqında onu demək olar ki, hansı millətin kitabxanası zəngindir, o millətin mədəni səviyyəsi yüksək hesab edilir. Bu baxımdan dissertasiyanın mövzusu çox aktualdır. Azərbaycan kitabxanaşünaslıq elminin patriarxı Abuzər müəlliminin rəhbərliyi ilə Knyaz Aslan kitab, mütaliə, kitabxana haqqında gözəl bir əsər yazmışdır. Bu əsər maraqlı bir şəxsiyyətin uzun illər çəkdiyi əziyyətini nəticəsidir. Knyaz müəllim elə bir ziyalı, elə bir insandır ki, bu işi görməyə mənəvi haqqı çatır. Knyaz Aslan təkcə araşdırıcı deyil, həm şairdir, həm jurnalistdir, həm də dili və dilçəyi olan müharibə veteranıdır, Qarabağ cəbhəsinin əldə silah tutmuş iştirakçısıdır.

Knyaz müəllimin kitabxana və kitabxanaşünaslıqla bağlı yazdığı əsərin qiyməti ondadır ki, o, əsasən üç əsas məsələni ön plana çəkib:

1) Bəşər tarixindən bəri alim, filosof, şair və yazıçı əsərini ona görə yazır ki, kütləyə təsir göstərsin, onu tərbiyə eləsin. Bu mənada bədii ədəbiyyatın insan tərbiyəsində çox böyük rolu var.

2) Azərbaycanda kitabxanalar hansı işləri görüb ki, onların əsasında oxucuların vətənpərvərlik tərbiyəsi güclü olsun?

3) Knyaz müəllimin üçüncü hədəfi gənc nəslin tərbiyəsində kitab və kitabxananın rolunu göstərməkdən ibarətdir. Bu, çox mühüm məsələdir. Bu gün Azərbaycan məktəblərində şagirdlər, təəssüf ki, Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı səthi məlumatla məlikdirlər. Bəzi ziyalılarımız da az məlumatlıdırlar. Təsəvvür edin ki, bəzi millət vəkillərimiz belə hansı rayonlarımızın erməni işğalı altında olduğunu dəqiq bilmirlər. Bu milli faciəmizdir! Bu sahədə çox işlər görülməlidir.

Knyaz Aslan universal, yetişmiş bir ziyalıdır. O, pədaqoji elmlər namizədi adı almağa tamamilə layiqdir. İnanıram ki, Knyaz müəllim tezliklə doktorluq dissertasiyasını da uğurla müdafiə edəcək.

Filologiya elmləri namizədi, dosent SAHİB RZAYEV:

Knyaz müəllim haqqında xüsusilə universitetdən kənardan gəlmiş görkəmli alimlərimizin dedikləri sözlər məni çox sevindirir.

Knyaz Aslanın bu gün açıq müdafiəyə təqdim etdiyi dissertasiya işi bəşəri mahiyyət kəsb edən aktual bir mövzuya həsr edilmişdir. Dissertasiya işində insanın kamilləşməsində, elmi dünyagörüşünün formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolu açılmış, müəllifin əldə etdiyi nəticələr təhlil edilərək ümumiləşdirilmişdir.

Məlumdur ki, insanın kamilləşməsi və elmi dünyagörüşünün formalaşması onun elmi və bədii estetik idrakının inkişafı ilə əlaqədardır. Bu cəhətdən bədii ədəbiyyat həm elmi, həm də estetik idrak üçün əsl qida mənbəyidir. Ədəbiyyatşünaslar qeyd edirlər ki, bədii əsər bədii təfəkkürün məh-

suludur. Xeyr, hər bir həqiqi bədii əsər eyni zamanda həm bədii, həm də elmi təfəkkürün məhsulu kimi yaranır.

Bunu elmin ilk təsnifatını yaranan böyük Aristotel hələ e.ə. IV əsrdə öz "Poetika" əsərlərində əsaslandırmışdır ki, o, bu gün də tam təqdir olunur. Elmi və estetik idrakın birgə inkişafı isə şəxsiyyətin formalaşması üçün qoşa qanad rolunu oynayır. Müzakirə olunan əsərin müəllifi məhz bu ideyalara istinad edərək şəxsiyyətin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolunu konkret əsərlərin nümunəsində konkret müəlliflərə olan münasibətdə təhlil edir, maraqlı fikirlər söyləyir.

Bədii ədəbiyyat insanın elmi və estetik təfəkkürünü inkişaf etdirməklə bərabər, həm də insanda vətəndaşlıq hissi, vətənpərvərlik ruhu yaradır, əxlaqi keyfiyyətlər aşılayır, onu mənəvi cəhətdən zənginləşdirir.

Bir cəhəti qeyd edək ki, yaşlı nəslin şahidi olduğu Böyük Vətən müharibəsində hər an ölümlə qarşılaşmalı olan döyüşçülər nə həkim, nə alim, nə də müəllim gözləmədilər. Yalnız şair və yazıçı ilə görüşə mənəvi ehtiyac duyurdular. Şair və yazıçılarla hər bir görüş onlarda cəsarət, Vətənə məhəbbət və qeyrət hissi yaradırdı. Bu yerdə Səməd Vurğunun olmuş hadisədən götürülmüş "Mənə belə söylədilər" şerindəki yaralı əsgərin ölümqabağı həkimə müraciətlə dediyi sözləri xatırlamaq olmur:

Dedi: Doktor! Aman doktor!

Sağlığuma güman yoxdur!...

Bıçağımı saxla bir dəm,

Bilirəm ki, öləcəyəm...

Gözüm yolda könlüm səsdə,

Dinlə məni son nəfəsdə:

Qoy Vurğunun sözlərindən

Bir bənd deyim son dəfə mən.

Sən də eşit bu nəğməni,

Qoy dolasın o, aləmi:

"El bilir ki, sən mənimsən,

Yurdum, yuvam, məskənim sən.

Anam, doğma vətənim sən,

Ayrılarım könül candan,

Azərbaycan, Azərbaycan!"

Deyib bu son sözlərini,

Yumdu qara gözlərini...

Həyatda çox baş vermiş bu kimi hallar şəxsiyyətin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolunu göstərən mühüm faktlardır.

Bizim ədəbiyyatşünaslığımızda ədəbiyyatımızın tarixi, görkəmli şair və yazıçılarımızın həyat və fəaliyyəti əsaslı şəkildə tədqiq edildiyi halda təəssüf ki, bədii ədəbiyyatın insan mənəviyyatına, insan şəxsiyyətinin formalaşmasına təsiri, xüsusilə bu təsirin elmi mexanizmi barədə elmi əsərə rast gəlmirik. Halbuki rus ədəbiyyatşünaslığında bu barədə kifayət

qədər yazılmışdır. Knyaz Aslanın dissertasiyasının elmi aktuallığının bir cəhəti də bununla izah olunur. alıdır.

Dissertasiya işində tədqiq olunan ikinci problem bədii ədəbiyyatın təbliği, oxucuların bədii ədəbiyyatın mütaliəsinə cəlb edilməsi sahəsində böyük xidmətləri olan kitabxanaların fəaliyyətini, orada bu sahədə aparılan işlərin pedaqoji mahiyyətini araşdırıb təhlil etməkdən ibarətdir. Dissertant 10 ildən artıqdır ki, bu istiqamətdə ciddi araşdırmalar apararaq kitabxanaların fəaliyyətini ümumiləşdirmişdir.

Dissertasiyanı oxuduqca kitabxanalarda keçirilən müxtəlif məzmunlu kütləvi tədbirlər – şair və yazıçılarla görüşlər, bədii əsərlərə dair kitab müzakirələri, oxucu konfransları, ədəbi-bədii gecələr və bu tədbirlərin oxuculara mənəvi təsiri barədə bizdə aydın təsəvvür yaranır. Bütün bunlara əsaslanaraq mənim fikrim budur ki, Knyaz Aslanın dissertasiya işi bitkin bir əsər təsiri bağışlayır. Bu əsərə görə onun müəllifi pedaqoji elmlər namizədi alimlik dərəcəsi almağa layiqdir. Knyaz Aslan mövzunun öhdəsindən uğurla gəlib və onun alimlik adını almağa tam haqqı var.

Pedaqoji elmlər namizədi, dosent ƏŞRƏF XƏLƏFOV:

Burada Knyaz Aslanın universal fəaliyyəti haqqında xeyli danışıldı, amma onun 1997-ci ildən bu günə qədər «Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya» elmi-nəzəri və təcrübi jurnalının məsul redaktoru kimi çox gərəkli iş gördüyü barədə heç nə deyilmədi. İndiki dövrdə təmənənəsiz olaraq belə yüksək səviyyəli jurnal hazırlayıb meydana çıxarması Knyaz müəllimin peşəkarlığının bariz nümunəsidir.

Dissertasiya işi də çox gözəl təsir bağışlayır. Burada yenilik, orijinallıq daha çoxdur. Mənə belə gəlir ki, bu əsərə fəlsəfə üzrə də, pedaqogika üzrə də, filologiya üzrə də alimlik dərəcəsi vermək mümkündür. Məni narahat eləyən yeganə səbəb Knyazın çox gec müdafiə etməsidir. Ona gələcək işlərində daha böyük uğurlar arzulayıram!

Birdəfəlik Dissertasiya Şurasının sədri, pedaqoji elmlər doktoru, professor NÜBAR MUXTAROVA:

Burada görkəmli akademiklər, alimlər, opponətlər dissertasiya işi haqqında çox gözəl çıxış etdilər, ona yüksək qiymət verdilər. Natiqlərin qeyd etdikləri kimi, Knyaz müəllim bir alim kimi yetkinləşmişdir. Onun yetkinləşməsində, əlbəttə ki, elmi rəhbəri, akademik Abuzər Xələfovun böyük rolu var. Çünki o, uzun illər ərzində Knyaz müəllimlə birgə fəaliyyət göstərərək, onun tədqiqat işinin belə yüksək səviyyəyə çatması üçün xeyli zəhmət sərf edib. Bu günkü uğurlu müdafiə əslində həm də Abuzər müəllimin çox böyük nailiyyətləridir, çox böyük qələbəsidir.

Bu gün müdafiə olunan dissertasiya işi aktual bir problemə həsr olunmuşdur. Azərbaycanın müstəqilliyi şəraitində, milli dövlət quruculuğu prosesində belə bir tədqiqatın aparılması çox vacibdir. Şəxsiyyətin formalaşması problemi bu gün hamını düşündürən məsələlərdəndir. Dövrümüz

üçün hərtərəfli inkişaf etmiş kamil insanların yetişdirilməsi sosial institutların qarşısında duran ön mühüm problemlərdən biridir. Bu baxımdan respublika kitabxanalarında bədii ədəbiyyatın oxucular arasında təbliği xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu məsələni araşdıran dissertant pedaqogika və kitabxanaşünaslıq elmləri üçün mühüm elmi nəzəri və təcrübi əhəmiyyət daşıyan qiymətli tədqiqat işi aparmışdır.

Ataların çox müdrik sözləri var. Mən onlardan birini sizə xatırlatmaq istəyirəm: «Qələmlə yazılan sözü balta ilə kəsmək olmaz». Biz bu qələmlə sözləri kitablara yazırıq. Həmin kitablarnın xəzinəsi isə kitabxanadır. Ona görə də kitabxanaları qoruyub saxlamalıyıq, müasirləşdirməliyik.

Şəxsiyyətin formalaşması problemi ilə fəlsəfə, pedaqogika, psixologiya, sosiologiya, ədəbiyyatşünaslıq və başqa elmlər də məşğul olur. Amma bu iş pedaqoji cəhətdən işlənir. Burada bədii ədəbiyyatın şəxsiyyətin kəmilləşməsindəki rolu tədqiq olunur. Çünki bu məsələdə bədii ədəbiyyatın əhəmiyyəti misilsizdir, qiymətsizdir, misilsizdir.

Bədii əsərlər ilk növbədə gözəl dildə yazılmalıdır, nəfis şəkildə nəşr olunmalıdır. Bizim klassik ustalarımızın çox dəyərli bədii əsərləri var. İndi biz onları latın qrafikasına çeviririk. Düzdür, bu çox çətindir və xeyli vaxt tələb edir. Amma axı uşaqların mənəvi tərbiyə prosesi davam edir, ona görə də nəşriyyatlarımız latın qrafikası ilə çap olunacaq bədii ədəbiyyat nümunələrinin nəşrini sürətləndirməlidirlər. Biz mütəxəssislər də bu işdə öz köməyimizi əsirgəməməliyik.

Dissertasiyanın dili elmi, sadə və səlisdir. Burada iş haqqında bəzi iradlar da səsləndi. Fikrimcə, dissertant onlara əsaslandırılmış cavablar verə bildi. deyilənləri ümumiləşdirərək belə qənaətə gəlirik ki, Knyaz İlyas oğlu Aslanovun «Şəxsiyyətin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolu (Azərbaycan kitabxanalarının materialları əsasında)» mövzusunda yazdığı namizədlik dissertasiyası yeni orijinal tədqiqətdir. Avtoferat və müəllifin çap etdirdiyi əsərlər dissertasiyanın məzmununu tam əhatə edir və AAK-ın tələblərinə cavab verir. Ona görə də dissertant Knyaz Aslanov 05.25.03-«Kitabxanaşünaslıq, bibliografiyaşünaslıq və kitabşünaslıq» indeksi üzrə pedaqoji elmlər namizədi alimlik dərəcəsi almağa layiqdir.

BİZİM MÜƏLLİFLƏR

Abuzər Alı oğlu Xələfov – Əməkdar elm xadimi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, tarix elmləri doktoru, professor

Xəlil İsmayıl oğlu İsmayılov – Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekani, pedaqoji elmlər namizədi, dosent, Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyasının prezidenti

Zöhrab Hüseyn oğlu Əliyev – BDU-nun Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının müdiri, pedaqoji elmlər namizədi, professor

Tacəddin Fərhad oğlu Quliyev – BDU-nun Kitabxana fondu və kataloqların təşkili kafedrasının müdiri, tarix elmləri namizədi, dosent

Əsrəf Teymur oğlu Xələfov - BDU-nun Bibliografiyaşünaslıq kafedrasının dosenti, pedaqoji elmlər namizədi

Əli Musa oğlu Rüstəmov - BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti, pedaqoji elmlər namizədi

Zöhrab İsa oğlu Baxşəliyev – BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti, tarix elmləri namizədi

Nadir İslam oğlu İsmayılov – BDU-nun Bibliografiya kafedrasının dosenti, pedaqoji elmlər namizədi, Respublika Elmi Texniki Kitabxanasının direktoru

Elçin Yusif oğlu Əhmədov – BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsinin dekan müavini, pedaqoji elmlər namizədi, baş müəllim

Knyaz İtyas oğlu Aslan – BDU-nun Kitabxanaşünaslıq kafedrasının baş müəllimi

Nuriyə Zakir qızı Mustafayeva – BDU-nun kompüter mərkəzinin mühəndisi

KBT 78
K 73

**Təsisçi və
Baş redaktor:
dosent
Xəlil İSMAYILOV**

**Məsul redaktor:
Baş müəllim
Knyaz ASLAN**

REDAKSIYA HEYƏTİ:

Professor Abuzər XƏLƏFOV
Professor Zöhrab ƏLİYEV
Professor Bayram ALLAHVERDİYEV
Dosent Tacəddin QULİYEV
Dosent Əşrəf XƏLƏFOV
Dosent Rəsim KAZIMOV
Desent Nadir İSMAYILOV

*K 73 Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya: elmi-nəzəri və təcrübi jurnal. - B.:
Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2004. - №1. - 146 s.*

*Redaksiyanın ünvanı: 370148. Bakı şəhəri, Zəhid Xəlilov küçəsi, 23,
2 №-li tədris korpusu, IV mərtəbə, kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsi,
"Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya" jurnalının redaksiyası.
Telefonlar: 39-05-47; 39-03-66.*

© "Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya", 2004